

**A POZSONYI ÁLLAMI LEVÉLTÁR
VÁGSELLYEI FIÓKLEVÉTÁRÁNAK
ÉVKÖNYVE**

Összeállította és szerkesztette:
Gaučík István
Novák Veronika

© Pázmány Péter Tudományos Társaság
© Bácskai Vera, Gaucsík István, Lengyel Tünde, Marsina Richard, Nagy Ferenc,
Novák Veronika, ifj. Novák Veronika, Pokreis Hildegarda, Szendiné Orvos
Erzsébet
© Hungarian translation: Gaucsík István
ISBN 978-80-969660-6-6

ARCHIVUM SALA LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV III.

Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltár

Vágsellye
2007

Beszámoló a vágsellyei levéltár 2005–2006-os tevékenységéről

A vágsellyei levéltár tevékenységét 2005-ben és 2006-ban lényegében sikeresnek tekinthetjük, mert az iratkezelés és iratselejtezés, a fondfeldolgozás, ill. a közművelődés terén kitűzött feladatokat sikerült elérnünk, annak ellenére, hogy bizonyos előre nem tervezett ügyek száma eléggé megnőtt.

A munkatársak összetételében jelentősebb változásokra nem került sor, a levéltár továbbra is tíz szakmai dolgozóval működik. Ez a szám azonban, tekintettel az intézmény gyűjtőterületére, alacsonynak mondható. Az 1201. sz. 2003. évi kormányrendeletben foglaltak nem valósultak meg, így a munkatársak létszámának növelésére nem kerülhetett sor. 2006. december 31-vel nyugdíjba vonult Mária Chovancová, aki 1971-től állt munkaviszonyban. Jozef Šnýdl, karbantartó és fűtő, rövid és gyors betegség következtében 2006. október 19-én elhunyt. Szabad idejére való tekintet nélkül, mindig hajlandó volt segíteni. Személyében a levéltárunk egy önfeláldozó kollégát veszített.

A legsúlyosabb gondokat a levéltár számára az elégtelen raktározási lehetőségek jelentették. A vágsellyei épület felújítási munkálatainak második szakasza 2005 májusában kezdődött. A tervek szerint a földszintet és a kastély keleti, nyugati és déli szárnyát kellett volna átalakítani, azonban a munkák nem a meghatározott tervek szerint haladtak. Az építkezést realizáló Eurobuilding, a. s. cég felelőtlen hozzáállása miatt, az épületen súlyos károk keletkeztek. A mennyezet átázása során 2006-ban az irodahelyiségekbe víz került és néhány levéltári dokumentum is károsodást szenvedett. Az építkezés alatt levéltárosaink kiürítették a földszinti és első emeleti raktárakat, a kutatótermet és az egyik irodát. Az átköltöztetett ingóságok „szükségraktárakba” kerültek. A kivitelező cég többszöri ígéretei ellenére 2006 végéig sem javult az épület állaga, nem kerültek átadásra sem az új raktárak, sem az irodahelyiségek. A második felújítási szakasz munkálatainak kiadásai 2006–2007 alatt elérték a 17,886 millió koronát. Az építkezés komoly fennakadásokat okozott a levéltár működésében. A nagy por, a munkások ellenőrizhetetlen és kiszámíthatatlan mozgása vagy a villanyvezetékek ideiglenes megoldása, csak néhány példa a problémák sokaságából. Tény, hogy a levéltárat a felújításkor nem lehetett más épületbe átköltöztetni.

A levéltár dolgozói, a fentiekben említett mindennapi gondok ellenére, továbbra is folytatták szakmai tevékenységüket. A dolgozók 2005-ben 2079 munkanapot, 2006-ban 2082 munkanapot töltöttek a levéltárban. Szabadságokra, ill. betegszabadságokra 2005-ben 421 nap, 2006-ban 388 nap esett.

A munkanapok megoszlása az egyes tevékenységek szerint

<i>Tevékenység fajtája</i>	<i>Munkanapok száma (2005)</i>	<i>Munkanapok száma (2006)</i>
Iratkezelés és selejtezés	309	199
A Szlovák Köztársaság levéltári örökségének nyilvántartása	16	8
Anyagvédelem	50	107
Fondok feldolgozottsága és közzététele	412	639
Kutató- és ügyfélszolgálat	775	580
Könyvtár	36	8
Tudományos, publikációs és közművelődési tevékenység	198	179

Levéltárigazgatás és gazdasági tevékenység	266	326
Intézményi levéltár	17	36

Iratkezelés és selejtezés

Ezen ügyek száma 2005-ben rendkívül megnövekedett, ami a 395. sz. 2002. évi levéltári törvény rendelkezéseivel függ össze. Ezek szerint mindegyik fondképző szervnek kötelezővé vált az iratkezelési szabályzatok kidolgozása és elismertetése az illetékes levéltár által. Levéltárunk 2005-ben 814 ilyen jellegű betérjesztett kérvényt kapott, ez a szám 2006-ra 226-re csökkent. Abban az esetben, ha nem állt fenn komoly indok, dolgozóink legalább két hét alatt el tudták őket intézni. Iratselejtezéssel kapcsolatban 2005-ben 62 kérvényt nyújtottak be, a rá következő évben pedig 62-öt. Az ügyintézés folyamatos volt. Sajnálatos tény, hogy intézményünk nem rendelkezik személygépkocsival, így komoly gondot jelent az egyes településekre való eljutás, dolgozóink kénytelenek a tömegközlekedési eszközöket igénybe venni.

Az előző évekhez képest 2005-ben jelentősen növekedett a szakmai konzultációk és tanácsadások száma (560). 2006-ban ez 40-re esett vissza, tehát az iratkezelési szabályzatok bemutatását törvényileg megszabott határidőig (2007. június 30-ig) nem jelentkeztek nagyobb számban. Mindez azzal volt összefüggésben, hogy a fondképző szervek a levéltári törvény őket kedvezően érintő újabb változtatására vártak. A közeljövőben nem nagyon bízhatunk abban, hogy az egyes járások területéről származó fondokat begyűjtsük, ill. átvegyük, mert még mindig raktározási gondokkal küszködünk. 2005-ben és 2006-ban 119 ifm levéltári anyagot vettünk át, amelyet a kislúcsi raktárunkban helyeztünk el. A vágsellyei levéltárban 2006. december 31-én 675 fond volt, 4760 ifm terjedelemben.

A levéltári fondok feldolgozottsága és segédletekkel való ellátottsága

A fondfeldolgozás tevékenységeink között elsőbbséget élvezett. Végre sikerült befejezni a Szlovák Kommunista Párt galántai és vágsellyei alapszervezetének a fondját, amelyhez segédletek és a jegyzőkönyvekhez mutatók készültek. Külön hangsúlyt fektettünk az államigazgatási és közigazgatási szervek mellett az ipartársulati fondokra, valamint a személyi hagyatékokra és a különböző egyéb gyűjtemények feldolgozására.

Elkészült segédletek 2005–2006-ban

Vágsellyi Járási Hivatal (1923–1938), 8 kötet

Somorjai Járási Hivatal (1923–1938), 1. kötet, a könyvek és az elnökségi iratok hozzáférhető

Somorjai Főszolgabírói Hivatal (1938–1945)

Patai Helyi Nemzeti Bizottság (1945–1990)

Bósi Jegyzői Hivatal (1896–1945)

Balonyi Körjegyzői Hivatal (1887–1945)

Egyházgellei Körjegyzői Hivatal (1896–1945)

Dunaszerdahelyi Járási Ipartársulat (1920–1949)

Galántai Járási Ipartársulat (1926–1950)

Sellyei-Miskovics József (1901–1942), személyi hagyaték

Térképek és tervek gyűjteménye (19–20. század)

Képeslapgyűjtemény (19–20. század)

Kutató- és ügyfélszolgálat

Ebbe a kategóriába a tudományos jellegű kutatást és az ügyfélinzétést soroltuk. A kutatók számának sokatmondó visszaesése 2006-ban a megelőző évhez viszonyítva (2005: 107, 2006: 57), az épületfelújítási munkálatok számlájára írható, és ezzel a kedvezőtlen feltételekre vezethető vissza. A legtöbbet kutatott területek közé az 1945 utáni időszak gazdaságtörténete és a sokszínű tematikákat hordozó helytörténet tartozott. Továbbra is igen magas az ügyfelektől származó kérvények száma (2005: 1128, 2006: 904). A levéltár által kiállított hivatalos másolatok, kivonatok, igazolások aránya is tetteems (2005: 4235, 2006: 5410).

Tudományos, publikációs és közművelődési tevékenység

A vágsellyei levéltár folytatta hagyományos rendezvényeit, amelyek a regionális jellegű kulturális örökség közvetítésére és népszerűsítésére irányultak. *Pázmány Péter és a jezsuita kollégium* c. szeminárium 2005. április 22-én került megrendezésre Vágsellyén. *A Mindennapi élet a csallóközi és mátyusföldi mezővárosokban* c. nemzetközi tudományos konferencia 2005. szeptember 14-én valósult meg. Rendezvényünkre kb. 90 résztvevő látogatott el, köztük levéltárosok, történészek, muzeológusok, pedagógusok és az önkormányzatok tisztviselői is képviseltették magukat.

A Hová lett a vidék zsidósága c. konferencia 2006. szeptember 8-án a csallóközi és a mátyusföldi régió zsidó közösségeivel foglalkozott, a kiállítás pedig, amelyet az év végéig mintegy ezren látogattak meg, hányatott történelmüknek állított emléket. *A Levéltári Nyílt Napot*, amelyen sellyei és környékbeli lakosok vettek részt, mindkét évben megrendeztük (2005. szeptember 22. és 2006. szeptember 9.).

Levéltrunk munkatársai folyamatosan részt vesznek a szlovákiai és külföldi tudományos rendezvényeken. A levéltár együttműködik a sajtóval is. A napi sajtóban publikált írások elsősorban az épület felújítása körüli problémákkal foglalkoztak és ez a téma az elektronikus híradásokba is bekerült. Szakmai rendezvényeinkről (konferencia, kiállítások, szemináriumok) a napi sajtó és a szlovák televízió, illetve a regionális adások is tudósított.

A levéltár dolgozóinak publikációi 2005–2006-ban

Szerkesztett kötet

Gaucsík István–Novák Veronika (szerk.): Archivum Sala, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, 176 oldal

Gaucsík István–Novák Veronika (szerk.): Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, 167 oldal

Tanulmány kötetben

Gaucsík István: Regionális jellegű kereskedelmi bankok a Mátyusföldön (1867–1950) In: Bukovszky László (szerk.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, 221–236. p.

- Gaucsík István: A magyar gazdasági szervezetek csehszlovákiai integrációja. In: Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Dunaszerdahely 2006, 219–237. p.
- Novák Veronika: Mátyusföldi települések az okleveles források tükrében. In: Bukovszky László (szerk.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, 45–61. p.
- Novák Veronika: A Mátyusföld a törökök szomszédságában és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának idején. In: Bukovszky László (szerk.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, 63–73. p.
- Novák Veronika: A mátyusföldi céhek. In: Bukovszky László (szerk.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, 163–171. p.
- Novák Veronika: A vágsellyei jezsuita kollégium. In: Bukovszky László (szerk.): Mátyusföld II. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely 2005, 277–281. p.
- Novák Veronika: Levéltári törvény és levéltári hálózat alakulása 2002 után. In: Bilkei István (szerk.): Magyar Levéltárosok Egyesülete 2005. évi vándorgyűlése. Eger, 2005. augusztus 22–24. Magyar Levéltárosok Egyesülete. Budapest 2006, 71–81. p.
- Novák Veronika: Tradičné hospodárenie obcí Neded a Vlčany v zrkadle archívnych prameňov. In: Danterová Izabela (szerk.): Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine, Neded, Vlčany. Trnavský samosporávny kraj, Vlastivedné múzeum v Galante, Galanta 2006, 27–45. p.
- Novák Veronika: Holokauszt-dokumentumok a szlovákiai állami levéltárakban. In: Csombor Erzsébet–Tóth Éva (szerk.): Levéltár és helytörténet. A komáromi levéltáros szakmai nap előadásai, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom 2005, 204–210. p.
- Novák Veronika: A Feketeházy család. Sorsok alakulása a politikai változások tükrében. In: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva (szerk.), Szabolcs-szatmár-beregi Évkönyv, 17. Nyíregyháza 2006, s. 437–440.
- Pokreis Hildegarda: A németek betelepítése Diószegre II. József uralkodása idején. In: Háztörténetek, Hausgeschichten, A dunántúli németek kulturális jellemzői, Konferencia Veszprémben 2004. október 14–15., Szerkesztette Márkusné Vörös Hajnalka–Mészáros Veronika, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém 2006, 39–48. p.
- Pokreis Hildegarda: A gyáripari termelés kialakulása a Mátyusföldön. In: Bukovszky László (szerk.): Mátyusföld II., Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom – Dunaszerdahely 2005, 197–219. p.
- Pokreis Hildegarda: Elemi oktatás a Mátyusföldön. In: Bukovszky László (szerk.): Mátyusföld II., Fórum Kisebbségkutató Intézet Lilium Aurum Könyvkiadó Komárom – Dunaszerdahely 2005, 259–276. p.

Pokreis Hildegarda: A Kuffner család szerepe Diószeg és környéke iparosodásában. In: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva (szerk.), Szabolcs-szatmár-beregi Évkönyv, 17. Nyíregyháza 2006, 441–448. p.

Tanulmány periodikumban

Gaucsík István: Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei (1. rész), Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, 2. sz. 27–44. p.

Gaucsík István: Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei (2. rész), Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, 3. sz. 26–54. p.

Gaucsík István: Sas Andor gazdaságtörténeti munkái. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, 1. sz. 25–38. p.

Forrásközlés

Gaucsík István: Magyar ipartársulatok válogatott dokumentumai, 1924–1938. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, 1. sz. 149–180. p.

Gaucsík István: Ismeretlen Sas-kézirat a pozsonyi zsidóság történetéről. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, 4. sz. 285–286. p. (Jegyzetek Sas Andor: A pozsonyi zsidóság 18. és 19. századi jog- és gazdaságtörténetéhez c. tanulmányához. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005, 4. sz. 269–284. p.)

Novák Veronika: (Bevezetés/Úvod) Somorja–Šamorín 1405–2005. Válogatás Somorja város levéltárának dokumentumaiból. Výber z dokumentov archívneho fondu mesta Šamorín. Redigoval László Végh, Méry Ratio, Šamorín 2005.

Cikkek, közlemények

Gaucsík István: A gazdaságszervezés kérdései kisebbségben. Új Szó, 2005. február 4., Gondolat, 3. sz. 12–13. p.

Gaucsík István: Fischer-Colbrie Ágoston emlékezete. Új Szó, 2005. november 11., Gondolat, 23. sz. 12. p.

Gaucsík István: Paxy László hagyatéka a Vágsellyei Levéltárban. Remény, 2005. november 20., 47. sz. 7. p.

Gaucsík István: A Fischer-Colbrie Ágoston Intézet létrehozásának terve. Tóth Imre (szerk.): A Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma 2005. évi Értesítője, Komárom 2005. 119–137. p.

Gaucsík István: A Honti Sport Club megalakulása 1903-ban. Gömörország, 2005. tél, 4. sz. 44–46. p.

Gaucsík István: Gondolatok a szlovákiai magyar katolikusság szervezettségéről. Regio, 2005, 3. sz. 184–190. p. Megjelent még: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2006, 1. sz. 197–202. p.

Gaucsík István: Fondok és gyűjtemények feldolgozása, segédletek készítése a vágsellyei levéltárban. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2006, 1. sz. 177–181. p.

Gaucsík István: Vágsellyei konferencia a mezővárosokról. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2006, 1. sz. 183–184.

Gaucsík István: A Nemzeti Emlékezet Intézete. Levéltári Szemle, 2006, 3. sz. 47–49. p.

Gaucsík István: Források és emlékezés–Ipolyság 1919-ben. Gömörország, 2006. tél, 4. sz. 47–49. p.

Novák Veronika: Správa o činnosti SSA. Fórum archivárov, 2006, 1. sz. 3–7. p.

Pokreis Hildegarda: Židovské školy v Seredi. Vydalo občianske združenie Vodný Hrad v Seredi, 2006 (prospektus)

Recenzió, kritika, ismertetés

Novák Veronika: [Tóth Krisztina] A Palásthy család levéltára 1256–1847. (Archivum Sala, Archivna ročenka II., Šaľa 2005, 168–172. p.)

Novák Veronika: 50 rokov Slovenského národného archívu (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, 159–164. p.)

Pokreis Hildegarda: Studia historica Tyrnaviensia III. k životnému jubileu Dr.H.C. Univ.Prof. PhDr. Richarda Marsinu, Dr.Sc. (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II. Vágsellye 2005. 146–158. p.)

További kisebb cikkek és kéziratok

Gál Margit: A községi önkormányzat alakulása Nagymácsédon a 19. század második felében. Nagymácsédi Közlöny, 2005, 1. sz. 8. p.

Gál Margit: Új könyvek (emlékezés egy író-olvasó találkozóra). Nagymácsédi Közlöny, 2005, 4. sz. 10. p.

Gaucsík István: Príspevok k výskumu mestského hospodárenia Šamorína. In: Gaucsík István–Novák Veronika (szerk.): Archivum Sala, Archivna ročenka III., Šaľa 2007 (megjelenés előtt 2007-ben)

Gaucsík István: Adalékok Somorja városi gazdálkodásának vizsgálatához. In: Gaucsík István–Novák Veronika (szerk.): Archivum Sala, Levéltári Évkönyv III., Vágsellye 2007 (megjelenés előtt 2007-ben)

Gaucsík István: Peňažné ústavy Galanty medzi rokmi 1873 a 1945 (megjelenés előtt 2007-ben)

Gaucsík István: Galánta pénzüntézetei 1873 és 1945 között (megjelenés előtt 2007-ben)

Gaucsík István: Helyzetkép a szlovákiai magyar katolikus levéltárakról a kulturális intézményépítés tükrében] (megjelenés előtt)

Gaucsík István: Národnostné vzťahy v živnostníctve na Slovensku v medzivojnovom období (megjelenés előtt 2007-ben)

Novák Veronika: Dejiny jezuitského kolégia v Šali (prospektus)

Novák Veronika: Vývoj mestečiek v okresoch Galanta, Dunajská Streda a Šaľa (Archivum Sala, Archívna ročenka III., Šaľa 2007)

Novák Veronika: Heraldický register SR 1–4. (Archivum Sala, Archívna ročenka III., Šaľa 2007, recenzió)

Novák Veronika: Neznáme pramene k povstaniu Františka Rákociho II. (megjelenés előtt)

Novák Veronika: Niekoľko postrehov k vývoju pečatí v okresoch Šaľa a Galanta (megjelenés előtt)

Novák Veronika: Gelle és környéke kiváltságos helyzete (megjelenés előtt)

Novák Veronika: Hová lett a vidék zsidósága (prospektus)

Pokreis Hildegarda: Miery a váhy v dejinách ľudskej spoločnosti. (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv III., Vágsellye 2007, recenzió)

Fordítások 2005–2007 között

Gál Margit: [Márkusné Vörös Hajnalka] Proces s galejníkmi z r. 1674 v spisoch Vesprímskej kapituly (Archivum Sala, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, 65–72. p.)

Gál Margit: [Szendiné Orvos Erzsébet] Výkon súdnej právomoci v Debrecíne v 16. storočí (Archivum Sala, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, 73–82. p.)

Gál Margit: [Bácskai Vera] Každodenný život v biskupskom mestečku Szombathely v 18. storočí (Archivum Sala, Archívna ročenka III., Šaľa 2007)

Gál Margit: [Szendiné Orvos Erzsébet] Mesto Debrecín na konci 17. storočia (Archivum Sala, Archívna ročenka III., Šaľa 2007)

Gaucsík István: [Lengyelová Tünde] Nyitra és Pozsony megye boszorkányperei a 16–18. században (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, 31–51. p.)

Gaucsík István: [Bernátová Viera] Rakovszky Borbála élete (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, 93–103. p.)

Gaucsík István: [Vrabcová Eva] A szeredi zsidó munkatábor (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv II., Vágsellye 2005, 120–133. p.)

Gaucsík István: [Marsina Richard] A középkori városok fejlődése (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv III., Vágsellye 2007)

Gaucsík István: [Lengyel Tünde] Mindennapi kenyérünk (Archivum Sala, Levéltári Évkönyv III., Vágsellye 2007)

Novák Veronika: [Almás Tibor] Anjou-kori oklevéltár. (Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387) (Archivum Sala, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, 159–167. p.)

Novák Veronika: [Szögi László] Výsledky výskumu peregrinácie v maďarskej historigrafie (Archivum Sala, Archívna ročenka III., Šaľa 2007)

Pokreis Hildegarda: [Kujbusné Mecsei Éva] Práva žien v mestečku Nyíregyháza v zrkadle testamentov (Archivum Šaľa, Archívna ročenka II., Šaľa 2005, 95–109. p.)

Pokreis Hildegarda: [Nagy Endre] Prírodné podmienky a využívanie chotára v obciach Neded a Vlčany (In: Danterová Izabela (szerk.): Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine, Neded, Vlčany. Trnavský samosprávny kraj, Vlastivedné múzeum v Galante, Galanta 2006, 27–52. p.)

Pokreis Hildegarda: [Angyal Béla] Chov hospodárskych zvierat v obciach Neded a Vlčany (Danterová Izabela (szerk.): Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine, Neded, Vlčany. Trnavský samosprávny kraj, Vlastivedné múzeum v Galante, Galanta 2006, 77–90. p.)

Pokreis Hildegarda: [Molnár Benő] Výmena produktov v obciach Neded a Vlčany (Danterová Izabela (szerk.): Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine, Neded, Vlčany. Trnavský samosprávny kraj, Vlastivedné múzeum v Galante, Galanta 2006, 169–178. p.)

Pokreis Hildegarda: [Nagy Ferenc] Výkon samosprávneho súdnictva obce Szentmihály v 19. storočí (Archivum Šaľa, Archívna ročenka III., Šaľa 2007)

Anyagvédelem

A levéltári iratanyag védelme, a felújítási munkálatok következtében, elsősorban a raktárakból való állandó átköltöztetést jelentette. Ennek következtében néhány anyagunk rosszabb tárolási körülmények közé került. Az anyagmozgatás előtt néhányszor a gyűjtemények tisztítására és újradobozolására is sor került. Két év alatt több mint 1800 ifm levéltári anyagot mozgattunk meg. A raktárhelyiségeket folyamatosan szellőztettük, azonban a felújítási munkák következtében megnövekedett pormennyiség miatt ezt a többször szüneteltetnünk kellett.

Könyvtári munkák

A könyvtári munka nem tartozott az elsőrendű levéltári munkák közé. A könyvtárat ideiglenes jelleggel különböző, alkalmatlan helyekre (lépcsőház, raktárak, pince) kellett áthelyeznünk, ezzel a könyvtári gyűjtemény egységes jellege megszűnt. Ennek következtében 2005-ben csak 71 kötettel, 2006-ban 144 kötetten bővült az állomány. Az új könyvekre, magyarországi kapcsolatainknak köszönhetően, elsősorban adomány formájában tettünk szert.

Levéltárigazgatási és gazdasági tevékenység

A levéltár mindennapi működtetése sok szervezési munkával járt. A rekonstrukció körüli teendők, különböző jellegű tárgyalások, egyeztetések, megbeszélések és ellenőrző napok időigényesek voltak, ezért mind 2005-ben, mind 2006-ban ez sok munkanapot emésztett fel. A gazdasági ügyintézésben nem történt változás. Továbbra sincs a levéltárnak erre a munkakörre alkalmazottja, ezért így a szakmai munka látja ennek kárát. A szervezési-igazgatási munkák részét alkotta az alkalmazottak továbbképzése is (munkabiztosítás, tűzvédelem), amelyre 40 munkanapot fordítottunk.

Befejezés

A levéltár műemlékjellegű épületének elhúzódó és eddig eredmény nélküli felújítása, a kaotikus munkák, a felújítást végző cég felelőtlen hozzáállása miatt az anyagvédelemnél előidézett felesleges problémák, jelentősen megnehezítették a levéltárosok munkáját. A kutatók és az ügyfelek többször kinyilvánították megdöbbenésüket, hogy a levéltár még ilyen kedvezőtlen helyzetben is működik és az ügyeket intézi. A levéltár jelszava (*Ad usum publicum*) kötelez. Szakmai rendezvényeinkkel, gyűjteményeink és a régió történeti emlékeinek bemutatásával még a nehéz feltételek között is sikereket könyvelhetünk el.

Több fondképző szerv kérését, hogy iratanyagukat a levéltár átvegye, nem tudtuk teljesíteni, mert szabad tárolási lehetőségekkel nem rendelkezünk. Ez a tendencia immár több évtizede tart. Az eddigi korlátozottnak jellemezhető anyagbegyűjtés csak Vágsellyére összpontosult. Kivételesen kislúcsi raktárunkba csak az elmúlt két évben sikerült levéltári anyagokat átvennünk.

Bízunk benne, hogy a vágsellyei levéltár épületének felújítása, amelyet 2005-ben kezdtek és a befejezését 2007. október 31-ig tervezték, a közeljövőben végre megvalósul. Az új épületben, amely reményeink szerint a széles környék építészeti díszje lesz, majd teljes mértékben a szakmai munkákra összpontosíthatunk.

Novák Veronika
igazgató

**Mindennapi élet a csallóközi és mátyusföldi
mezővárosokban c. konferencia
(2005. szeptember 14., Vágsellye)**

A középkori városok fejlődése

A városok, nagyobb települési agglomerációkként, gazdasági, politikai, kulturális és egyházi központokként mindegyik időszakban léteztek, amikor az adott társadalom a politikai, szociális és gazdasági fejlődés bizonyos fokát elérte. A kiváltságos városok, tehát azok, amelyek lakosságának jogi, gazdasági és szociális helyzete az adományozások következtében kivételetté vált, csak egy konkrét történelmi időtől és meghatározott földrajzi területeken keletkeztek. Közép-Európa keleti területein, beleszámítva a középkori Magyar Királyságot, amelynek részét képezte a mai Szlovákia területe is, a városok reformja a 13. században ment végbe, amikor a korábbi városi településeket fokozatosan a szabadalmakkal rendelkező városok váltották fel, emellett több új város keletkezésére is sor került.¹ Természetesen ez összefüggött a lakosságsűrűséggel és -növekedéssel, a talajművelés fejlődésével, a kézművesipar szakosodásával, amelyek együttesen a termékkereskedelem elterjedéséhez, a piacok számának növekedéséhez és végeredményében a természetbeni gazdálkodástól a piac- vagy pénzgazdálkodás felé irányult.

Privilegizált városokkal már a 12. században a nyugati német nyelvterületen találkozhatunk, ahol túlnyomórészt a püspöki székhelyek váltak ilyen jellegű településekké, ezeknek az eredetét gyakran az antik időkig vezették vissza.² A kiváltságos városok rendszere, a német telepéseknek köszönhetően, Közép- és Kelet-Európában is érvényre jutott, vázlatosan fogalmazva, a Magyar Királyságon kívül Cseh- és Morvaországban, Lengyelországban és a mai balti köztársaságok területein is.³ A kiváltságos városok létrejöttének okairól eltérő történelmi vélemények születtek. Elsősorban a lengyel történészek vélekedtek úgy, hogy ez a fajta várostípus és egyben a városi jog is hazai fejlődés eredménye volt. Ezek az álláspont idővel, a történészek többségének számára elfogadhatatlanná vált. A közép-kelet-európai (nem német) történészek immár, a lengyelekkel együtt, elismerik, hogy térségünkben ezek a fajta városok nemcsak a természetes hazai társadalomfejlődés eredményei voltak, hanem kialakulásukhoz hozzájárult a német telepések által behozott városi jogrendszer is.⁴ Másrészt nyilvánvaló, hogy a jogok befogadására csak akkor kerülhetett sor, amikor az adott ország a gazdasági fejlettség megfelelő fokára jutott, amelynek a túlszárnyalásához a különböző jogokat élvező városi polgárok is hozzájárultak.

A fentiekben említett összes kelet-európai ország a kiváltságos városok intézményrendszerét nagyjából azonos időben, a 13. század folyamán vette át, miközben az eltérés csupán 2–3 évtized volt. Meg kell azonban említeni, hogy a középkori Magyarországon volt talán a legösszetettebb helyzet. Néhány magyar történész a dunántúli városok római kori kontinuitását feltételezte.⁵ A 20. század második felében azonban ezeket a nézeteket felülvizsgálták, mert valóságos folyamatosságot nehezen lehetett kimutatni az egykori Pannónia provincia településeivel. A másik izgalmas kérdéskört a dalmáciai városok „régisége” alkotja. Kiváltságaik ugyan már Könyves

¹ Fügedi 1961: 17–107; Fügedi 1969a: 101–118; Marsina 1973: 337–367; Marsina 1975: 21–72.

² Ennen 1972.

³ Hoffmann 1999: 589–602; Kejř 1998; Marsina 1983: 164–180; Wedzki 1974.

⁴ Wedzki 1974: 42, 94.

⁵ Pleidell 1934: 1–44.

Kálmán idejétől datálhatók, azonban ebben az esetben sem lehet azt állítani, hogy ez egy hazai fejlődés végeredménye volna, hanem inkább Velence területéről kiinduló hatásokról van szó, hiszen Velence a késő középkor folyamán is Dalmácia megszerzésére törekedett.⁶ Lehetséges, hogy a dalmát városfejlődés kisebb mértékben hatott az ún. pannóniai Horvátország városainak kialakulására és azok kiváltságaira.

Általában leszögezhető, hogy a folyamatos, megszakítás nélküli privilegizált városi fejlődés Magyarországon IV. Béla uralkodásától számítható. Első mintaként a hiányos szöveggként fennmaradt székesfehérvári kiváltságokat tartják 1237-ből.⁷ A legrégebbi, eredeti városi privilégium Magyarország területéről, Nagyszombaté, 1238-ból származik.⁸ A tatárjárás utáni időszakban a népességszám radikális csökkenése miatt szükségessé vált a külföldi vendégek betelepítésének támogatása (ők a települések vezető csoportjaiban szereztek pozíciókat), ezért lényegesen megnőtt a kiadott városi kiváltságlevelek száma. Néha ezt a jelenséget a *Drang nach Osten* fogalmával kapcsolták össze, amely azonban nem felel meg a valóságnak, mivel egy modern politikai szempont visszavetítését jelenti. A vendégeket a magyar uralkodók hívták az országba és jogi, valamint gazdasági kedvezményekben részesítették őket.⁹ A magyarországi városok legrégebbi vendégei latin nyelvű népek voltak, a tatárjárás után azonban a németek lesznek többségben. Figyelemre méltó tény, hogy a németek számára a királyok függetlenebb jogi állapotot biztosítottak, mint amivel eredetileg hazájukban rendelkeztek.

A városi privilégiumok rendszere a 13. század folyamán alakult ki. A jogi kiváltságok közé az elöljáróság szabad választása és a bíraskodás autonómiája tartozott, mert a polgárok felett első fokon a városi bíró ítélkezett. Le kell azonban szögezni, hogy a polgárság által választott bírót az uralkodónak is jóvá kellett hagynia, jóllehet ez kimondottan csak néhány városi kiváltságlevélben szerepelt. A polgárok a bíró uralkodó általi elfogadhatóságát is mérlegelték, bár tudjuk, hogy az első bírók hosszabb ideig is betölthették hivatalukat. Jelentős kiváltság volt a pap választása is. Személyéhez püspöki, később érseki beleegyezés kellett. A legfontosabb gazdasági jogok közé a pontosan körülhatárolt földesúri kötelezettségek és a helyi vagy az országos vámmentesség tartoztak. Az egyéb jogok, így a halászat, erdőhasználat, kőfejtés stb. is a gazdasági jogok közé sorolhatók. Gyakori, de mindig csak ideiglenes jellegű kiváltság volt a határ menti vám alóli mentesség.¹⁰

Az első városok királyi támogatással jöttek létre, de a tatárjárás után a világi földesurak is várostámogatókként léptek fel.¹¹ A 13. századi városi jogok még nem annyira differenciáltak, mint a 14. de főleg a 15. században. Az összes jelentősebb középkori kiváltságos város Magyarországon a 14. század első harmadában keletkezett, tehát abban a korszakban, amikor az első száz évben rendszeresen szereztek kiváltságokat.¹² A 14–15. században több település kapott jogokat, amelyek túlnyomó többségben nem váltak valódi (szabad) városokká. A 14. század folyamán már kezdett

⁶ Györffy 1967: 45–56; Györffy 1969: 97–108.

⁷ Fejér 1829: 73–74; Fügedi 1969b: 103–136.

⁸ Húščava 1938.

⁹ Fügedi 1974: 471–507.

¹⁰ Marsina 1973: 355.

¹¹ Garamszentkereszt érseki városként 1246. február 4-én kapott kiváltságlevelet. Marsina 1987: 151. p. 219. sz. Albert jászói prépost állítólag a jászói lakosokat már 1243-ban kiváltságokban részesítette, azonban az oklevél falzum, időben később keletkezett. Marsina 1987: 96. p. 145. sz.⁺⁺

¹² Marsina 1986: 53–57.

megmutatkozni a királyi és nem királyi városok jogállása közti különbség. Mindegyik jelentősebb város egyben királyi város volt. A 14. század második felében kialakult a tárnokvárosok csoportja (Buda, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Sopron, Eperjes és Bártfa). Az a város, amelyik eredetileg királyi joghatóság alatt állt, majd egyházi vagy világi földesúri joghatóság alá került, rendszerint lehanyaglott. A legjobb példa erre Nyitra, amelyik a feudalizmus alatt, legalábbis jogi szempontból, nem tudott bekerülni a városok első kategóriájába.¹³ Szintén az első kategóriába tartoztak az ún. személynöki városok, amelyek feljebbviteli bírósága a királyi személynök hivatala volt (ide tartozott pl. Esztergom és Lőcse).

A szabad királyi bányavárosok, amelyek jogilag az első kategóriába tartoztak, külön csoportot alkottak.¹⁴ Ezeket főleg a mai Szlovákia területén és Erdélyben találhatjuk. Már a 14. században létrejött az alsó-magyarországi bányavárosok szövetsége, amelyben Selmecebányának, Körmöcbányának és Besztercebányának volt a legjelentősebb szerepe. Újbánya, Bakabánya és Libetbánya kisebb szereppel bírt, de jogilag egyenlők voltak az előzőekkel. Egy bizonyos időszakban Bélabányát is önálló városnak tekintették. Jogi szempontból ezek a városok megőrizték önállóságukat. Az 1487-ben alapított felső-magyarországi bányavárosok szövetségében tömörülő városoknak, amelynek az élén Gölnicbánya állt, nem sikerült megőrizniük szabad jogállásukat (ezek közé tartozott Szomolnok, Rozsnyó, Igló, Jászó, ill. Rudabánya és Telkibánya). A városszövetségek célja a jogi különállás egységesítése volt. A keleti régió városainak (Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Kisszeben) szövetsége 1412-re nyúlik vissza.

A városok jogi szempontú elkülönítése a 14. század folyamán megnevezésükben is tetten érhető. Míg a 13. században a *villa* és a *civitas* kifejezés felcserélhető volt, a 14. században a *civitas* mindazon településeket jelöli, amelyek bizonyos városi kiváltsággal rendelkeztek, az *oppidum* kifejezést ritkán használják.¹⁵ Luxemburgi Zsigmond uralkodása végéig az oppidum gyakrabban fordul elő, ezért már az elkülönülés mutatója, azaz a nem első kategóriájú város jelölésére szolgál. A 14. század közepétől fontos mutató a városfalak megléte. Az 1351. évi törvényből indultak ki, amely előírta, hogy a (valódi) városnak falakkal kell rendelkeznie, tehát ez a törvény a városokat az ország védelmi rendszerének a részeként kezelte.¹⁶

A 13. századból nem állnak rendelkezésünkre források a városok politikai szerepvállalásáról, vagy hogy jelentősebb szerepet játszottak volna a hatalomért folytatott harcokban. Az első, de egyedülálló példának Kassa fellépését tekinthetjük Károly Róbert oldalán az Amadék ellen.¹⁷ Száz évvel később Luxemburgi Zsigmond megpróbálta szövetségeseivé tenni a városokat a lázongó nemességgel szemben. 1405 áprilisában Budára hívta a királyi városok képviselőit, azzal a szándékkal, hogy létrehozza a városi rendet. A városok jogállását az 1405. április 15. ún. kis dekrétum rögzítette.¹⁸ Több felhatalmazás is fennmaradt ezzel a dátummal, amelyek a városi erődítések kiépítését vagy befejezését írták elő. Összegezve elmondható, hogy Zsigmond vagy tanácsadói (pl. Nürnbergi Márk) elvárásai nem teljesültek, sőt ellenkező irányú változásokat

¹³ Fojtík 1977: 36.

¹⁴ Ratkoš 1974: 33–58.

¹⁵ Marsina 1973: 351–352, 361–362.

¹⁶ Lásd az 1351-es törvény 6. fejezetét. Marczali 1901: 219.

¹⁷ Halaga 1992: 304, Kristó 1978.

¹⁸ Bartl 2001: 127–135.

tapasztalhattak.¹⁹ Ezek politikai jellegű problémákhoz, az elhúzódó huszita háborúhoz kapcsolódtak. Ebben a nehéz helyzetben, hogy Zsigmond a nemességet megtartsa és híveket szerezzen, nagy számú királyi tulajdont adományozott el a nemeseknek, tehát sok királyi város fokozatosan világi földesurak tulajdonába került, akik a bevételek bőséges forrásának tekintették a városokat.

A 15. század folyamán mindjobban nőtt a különbség a királyi és a földesúri városok között. A földesurak számos esetben nem tartották tiszteletben a korábban az uralkodó által adományozott jogokat, ezekről sok írott forrás tanúskodik.²⁰ A fentiekben csak az egykori királyi és földesúri városokról esett szó, de szólni kell az ún. jobbágyvárosokról is, mert ezzel a fogalommal is találkozhatunk. Ha a várost olyan helynek tekintjük, ahol a lakók bizonyos jogi és gazdasági kiváltságos helyzetet élveznek, akkor a jobbágy jelző használata helytelen. A polgár (vendég) és a jobbágy jogállásának lényegét a földesúrhoz, ill. a királyi városok esetében a királyhoz való viszony, valamint az ingatlan vagyon tulajdonlása és a vele való bánásmód alkotta. A jobbágy a földet az urától kölcsönözte, szabad tulajdona nem lehetett.²¹ A polgár kapcsolata a földtulajdonnal más jellegű volt: saját belátása szerint elidegeníthette, saját polgári hatósága előtt örökül hagyhatta természetes vagy kijelölt személyeknek.²² A „jobbágyvárosokat” (bár ez a kifejezés az előző összefüggések fényében ellentmondásos) ezért olyan vásárhelyeknek tekinthetjük (a korabeli hivatalos latin terminológiával *oppidum*) amelyek nem az uralkodótól, hanem a földesuraiktól kaptak kiváltságokat. Ezeket a jogokat azonban a földesúr, saját belátása szerint el is vehette. A földesúrnak vagy hivatalnokainak ilyen jellegű szándéka, a korábbi uralkodói kiváltságok figyelmen kívül hagyása (vagy semmibe vevése) nem jelentette azt, hogy „jobbágyvárosról” van szó, hanem csak azt mutatta, hogy a földesúr, az anyagi előnyök elérése érdekében, nem tartotta tiszteletben az érvényes feudális jogot. Királyi kiváltságot csak az uralkodó vagy utódja vonhatott vissza, és az adományozott jogok érvényesítését még több századdal később is kérni lehetett. Ezek ellenére azonban kijelenthetjük, hogy a 15. század folyamán több kiváltságos város igencsak alárendelt helyzetbe került a földesúrával szemben. Ennek egyik jele például, amikor a földesúr nem engedte meg „alattvalóinak”, hogy kiváltságleveleiket a királynál megújíttassák, sőt gyakran közvetítőként ő maga lépett fel.

A 15. században, a huszita háború idején, főleg a mai kelet-szlovákiai területen (Szepesség) a városi települések látszatra jelentős politikai és katonai szerepet tölthettek be.²³ Meg kell azonban jegyezni, hogy a városok nem is nagyon avatkoztak be az országos politikai eseményekbe, hanem saját érdekeik védelmében jártak el, amiket a huszita testvérek veszélyeztettek. A magyarországi városoknak a középkor végéig, hozzátehetjük, hogy az újkorban sem, nem sikerült az ország számottevő politikai súllyal rendelkező negyedik rendjeként megszerveződni.²⁴ A középkor végéig a városok az uralkodó számára a legbőségesebb bevételi forrásokat nyújtották. A királynak juttatott kötelező összegek rendszerint magasabbak voltak a megegyezéssel megszabottaknál,

¹⁹ Mályusz 1960: 16–17.

²⁰ Marsina 1985: 13–25.

²¹ Luby 1946: 181.

²² Lásd a Szlovák Történelem Társaság várostörténeti szakosztályának a gyűléséről származó anyagokat! (*Liptov*, 8. 1985)

²³ Špirko 1937.

²⁴ A Luxemburgi Zsigmond óta az országgyűlésekre meghívott városok közösen csak egy szavazattal rendelkeztek, ami elhanyagolható volt.

mert mindig előfordultak olyan kölcsönök, amelyeket később az uralkodó nem fizetett vissza.

A 15–16. század fordulóján, a feudális anarchia időszakában a kisebb városok régi jogait a földesúri joghatóság nem tartotta tiszteletben, sőt a Tripartitum valódi városoknak a szabad királyi városokat és kiváltságos polgároknak azok lakóit tekintette, míg a többi városlakót a jobbágyi rend tagjává sorolta, ami gyakorlatilag nem tükrözte a reális helyzetet, hiszen a kisvárosok lakóinak többsége nem rendelkezett földtulajdonnal, kézművesek és napszámosok voltak.²⁵ A nemességnek ez a magatartása azzal is összefüggött, hogy az ország lakosságának elenyésző része élt városokban. Európai viszonylatban Magyarországon a középkorban egy nagyobb várost sem találunk. A középkor végén Buda volt a legnagyobb város, amely Európában a közepes nagyságúak közé tartozott. Kassa és Pozsony, alig több mint 5 ezer lakosával, ugyanúgy ebben a csoportban foglalt helyet. A kisebb közepes nagyságú települések (2–5 ezer lakos) közé Selmecebánya, Lőcse, Nagyszombat, Bártfa, Besztercebánya, Eperjes és talán Körmöcbánya, ill. Késmárk sorolható. A többi városias település a kisvárosok kategóriájába tartozott (2 ezer lakosig), és többségük még ezer vagy 500 lakossal sem rendelkezett. A Magyar Királyságban a szabad királyi városok lakossága az össznépességnek csak 2–3%-át tette ki. A mai Szlovákia területén ez 4% körül mozoghatott, mert Magyarország legvárosiasodottabb régiója volt, Cseh- és Lengyelország irányába fontos határ menti kapcsolatokkal, ill. nemesfémlelőhelyekkel rendelkezett.²⁶

Végezetül ki kell hangsúlyozni, hogy a középkori városok pótolhatatlan szerepet játszottak a műveltség terjesztésében és elmélyítésében. Néhány nagyobb városnak már a 13–14. században iskolái voltak.²⁷ Ezek száma a 14. század folyamán tovább bővült, majd a 15. században lényegesen megnőtt. Ez a jelenség a városlakó élet szükségleteivel, a mesterségek műveléséhez elengedhetetlenül szükséges ismeretekkel (írás, olvasás, számolás) függött össze. A városi teret a polgárság gazdag építészeti tevékenysége szépítette, és nemcsak polgárházak, hanem pazar gótikus egyházi építmények is keletkeztek. A városokban jöttek létre a legjelentősebb, európai szinten is jegyzett, gótikus stílusban épült műemlékek, ill. a római jog újrabefogadása is a városokban valósult meg.²⁸

Források

Bartl, Július (szerk.) 2001: *Prvý cisár na uhorskom tróne. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*. V. köt., Literárne informačné centrum, Bratislava.

Fejér Georgius 1829: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. IV/1. köt., Typogr. regiae Universitatis Ungaricae, Budae.

Lukačka, Ján et al (szerk.) 2004: *Pod osmanskou hrozbou. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*. VI. köt., Literárne informačné centrum, Bratislava.

²⁵ Lukačka 2004: 267–269.

²⁶ Marsina 1986: 53–57.

²⁷ Pozsony városának iskolatámogató igyekezetére példa a poszsonyi prépost, Szerafín, valamint Hertlin városbíró közötti megegyezés 1302. március 9-én. Sedlák 1980: 97.

²⁸ Rebro 1964: 155–170.

- Marczali Henrik (szerk.) 1901: *Enchiridion fontium historiae Hungarorum*. Athenaeum, Budapest.
- Marsina, Richard 1987: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. II. köt., Obzor, Bratislava.
- Sedlák, Vincent (szerk.) 1980: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. I. köt., Veda, Bratislava.

Hivatkozott irodalom

- Ennen, Edit 1972: *Die europäische Stadt des Mittelalters*. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen.
- Fojtík, Juraj (szerk.) 1977: *Nitra*. Obzor, Bratislava.
- Fügedi Erik 1961: Városi privilégiumok. *Tanulmányok Budapest múltjából*. 14. 17–107.
- Fügedi Erik 1969a: Die Entstehung des Städtwesens in Ungarn. *Alba Regina, Annales Musei Stephani regis*, 10. 101–118.
- Fügedi Erik 1969b: Der Stadtplan von Stuhlweissenburg und die Anfänge des Bürgertums in Ungarn. *Acta historica Academia scientiarum Hungaricae*, 15. 103–136.
- Fügedi Erik 1974: Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland. In Schlesinger, Walter (szerk.): *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als problem der europäischen Geschichte*. Thorbecke, Sigmaringen. 471–507.
- Györffy György 1967: A XII. századi dalmáciai városprivilégiumok kritikájához. *Történelmi Szemle*, 1. 46–56.
- Györffy György 1969: O kritici dalmatinskih privilegija 12. stoljeća. *Zbornik Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije*, 6. 97–108.
- Halaga, Ondrej 1992: *Počiatky Košíc a zrod metropoly*. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice.
- Hoffmann, František 1998: Ke vzniku městského zřízení v českých zemích. *Český časopis historický*, 97. 589–602.
- Húščava, Alexander 1939: *Najstaršie výsady mesta Trnavy*. Mesto Trnava, Trnava.
- Kejř, Jiří 1998: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Karolinum, Praha.
- Kristó Gyula 1978: *A rozgonyi csata*. Akadémiai, Budapest.
- Luby, Štefan 1946: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Nákladom Právnickej jednoty, Bratislava.
- Mályusz Elemér 1960: *Die Zentralisationsbestrebungen König Sigismundus in Ungarn*. Akadémiai, Budapest.
- Marsina, Richard 1973: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. *Historický časopis*, 21. 337–367.
- Marsina, Richard 1973: Pour l'histoire des villes en Slovaquie au Moyen age. *Studia historica slovacae*, 8. 21–72.
- Marsina, Richard 1983: Reforma stredovekých miest v Uhorsku. *Historický časopis*, 31. 164–180.
- Marsina, Richard 1985: Feudálne pozemkové vlastníctvo miest v stredoveku. *Liptov*, 8. 13–25.
- Marsina, Richard 1986: O kategóriách a typoch miest na Slovensku do polovice 14. storočia. *Folia historica Bohemica*, 10. 53–57.
- Pleidell Ambrus 1934: A magyar várostörténet első fejezete. *Századok*, 68. 1–44.

- Ratkoš, Peter 1974: Vznik a začiatky banských miest na Slovensku. *Historické štúdie*, 19. 33–58.
- Rebro, Karol 1964: Summa legum Raimundi v mestskom práve na Slovensku. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica*, 15. 155–170.
- Špirko Jozef 1937: *Husiti, jiskrovci a bratříci v dejinách Spiša*. Spišský dejepisný spolok, Levoča.
- Wedzki, Andrzej 1974: *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku*. Państw. Wyd. nauk, Warszawa.

(Fordította Gaucsík István)

Bácskai Vera

A mindennapi élet keretei Szombathely püspöki mezővárosban a 18. században

A mezővárosok mindennapi életéről a korai évszázadokban kevés adat maradt fenn. Még azokban a városokban is, amelyek levéltára fennmaradt, a tanácsülési jegyzőkönyvek és az iratok többnyire a rendkívüli vagy ünnepélyes eseményeket, illetve a város és a földesúr, valamint a városlakók egymás közötti konfliktusait rögzítik. A mindennapok föld- és szőlőműveléssel, az állatok gondozásával teltek, a kézművesek műhelyeikben készítették az árucikkeket, vagy vásároztak portékáikkal, a kereskedők boltjukban várták a vásárlókat, vagy éppen beszerzéseiket intézték távolabbi városokban. De hogy mit csináltak az ünnepnapokon, azon kívül, hogy részt vettek a misén vagy a téli időszakban, amikor a földeken nem volt munka, arra legfeljebb néhány közvetett adatból, elszórt utalásból következtethetünk. Jelenlegi ismereteink legfeljebb a mindennapi élet kereteire, a nyilvános és magánszféra felvázolására nyújtanak támpontot. Arra kerestem a választ, hogy egy, a század elején még elsősorban mezőgazdaságból élő, falusias jellegű településen a piacközponti szerepkör erősödése, a kézműipar és kereskedelem kibontakozása, az igazgatási szerepkör bővülése milyen mértékben és milyen időeltolódással befolyásolta a nyilvános és magántér városiasodását. A vizsgálat tárgyául Szombathely 18. századi története szolgált.

Szombathely a 18. század végéig püspöki mezőváros volt és csak 1777-ben emelkedett püspöki székhellyé, ezért a század végéig nem igen különbözött más, hasonló lakosságú dunántúli mezővárostól. A püspöki székhelynek a városiasodásra gyakorolt kedvező hatásai csak a vizsgált korszak végére jelentkeztek, és főképpen a 19. század első felében érvényesültek erőteljesebben, ezért az itt észlelt jelenségek általánosabb érvényűeknek tekinthetők.

Előjáróban röviden összefoglalom Szombathely 18. századi fejlődését. A város – a középkorban nyert privilégiuma alapján – jelentős autonómiával rendelkezett és adóterhei is viszonylag kedvezőek voltak. A század közepén földesurával, a győri püspökkel két évtizeden át folyó pert lezáró kúriai ítélet a lakosságot számos korábbi szabadságától és kedvezményétől megfosztotta, de autonómiáját, ha nem is csorbíthatatlanul, megőrizte, és ezt az 1777-ben, a szombathelyi püspökség megalapításával az immár a városban székelő püspöknek sem sikerült semmissé tennie. Terheik azonban ettől kezdve egyre súlyosabbakká váltak.¹

A lakosság száma az évszázad folyamán csaknem változatlan maradt, alig haladta meg a kétezer főt, de mivel a be- és kivándorlás igen nagy mértékű volt, összetétele alaposan módosult. Megváltozott a népesség etnikai összetétele, a korábban zömmel magyarok lakta városba mind nagyobb számban telepedtek meg németajkúak. Módosult a lakosság foglalkozási összetétele is: a korábban főleg mezőgazdaságból élő településre mind nagyobb számban költöztek be kézművesek és kereskedők, az őstermelés jelentősége, bár nem szűnt meg, háttérbe szorult. A lakosság rendi összetétele is sokszínűbb volt, mint a mezővárosok többségében: jelentős volt a nemesek száma, akik a város vezetésében is nagy súllyal szerepeltek, a püspökség megalapítása után nőtt a papok és szerzetesek jelenléte is, és – nyilván a megyeszékhelyi szerepének

¹ A korszak történeti áttekintésére Kuncz–Kárpáti 1880–1894. A privilégiumokra Kiss 1971: 117–118.

tulajdoníthatóan – számottevő volt a honoráciorok száma is.² Az 1784–1787. évi népszámlálás 14 honoráciort regisztrált, ezek a megyében összeírtaknak egyötödét tették ki.³ A művelődési igényekkel rendelkezők számát növelte az 1772-es alapítású, 1789-ben hatosztályosra bővített gimnázium és az 1793-ban alapított líceum diákjainak mintegy 250–300 fős csoportja. A város a tartósan megtelepült, ingatlantulajdonnal rendelkező lakosainak polgárjogot adományozott, ők alkották a város hangadó csoportját. A század második felére tehát a lakosság társadalmi-foglalkozási összetétele alapján várható a mindennapi élet keretét szolgáló nyilvános tér és a magánszféra urbánusabb jellegének kialakulása.

A nyilvános tér

A város szerkezete és utcahálózata a középkor óta szinte változatlan maradt. A város központja a Piac tér volt, az utcák a városkapuktól ide vezettek, vagy innen ágaztak el keletre a Szent Márton-templom, nyugatra, a Vár irányában a Perint-patak felé. A Piac tér központi szerepét az itt tartott évi hét országos vásár, valamint a heti vásárok forgalmának köszönhette. Itt állt, a Gyöngyös utca betorkollásánál, a városi fogadó, melynek földszintjén a vendéglő és kocsmá mellett a század utolsó évtizedeiben kávéház is működött. Az emeleten, „*az öreg szobában*” ülésezett a tanács, itt volt a jegyzői szoba és a levéltár is. Így a lakosság ügyes-bajos dolgai intézésében is sűrűn megfordult itt, annál is inkább, mert a téren és a városház földszintjén számos bolt kínálta áruit vásári napokon kívül is.

A Piac téren, illetve a beletorkoló utcák tér közeli szakaszán emelkedtek a város legjobb minőségű, emeletes házai. Tulajdonosaik nagyrészt nemesek, arisztokraták (például báró Sigray Károly, Batthyány Ádám főispán, Révay bárónő, gr. Festetics György) és városi tanácsnokok, néhány módos kézműves és kereskedők voltak. Az épületek színvonalát a város többi részéhez képest jóval magasabb eladási árak is tanúsítják: a század végén már többnyire tízezer forintot meghaladó áron keltek el. 1778-ban és 1795-ben is az első és második osztályba sorolt házak több mint kétharmada a térbe torkolló utcák – Gyöngyös, Forró, Forgó utca – Piac közeli részén állt. Egy 1797. évi, a szobák számát kimutató összeírás a felsorolt 166 házból 22 olyat regisztrált, amelyben a lakószobák száma meghaladta a hármat, ezek csaknem kétharmadát a Gyöngyös és Kám utcákban, egyötödét pedig a Forró utcában jegyezték fel.⁴

A tér keleti szélén állt a várostorony, tetején órával, melynek karbantartásáról a város rendszeresen gondoskodott, tanúsítva, hogy a polgárok számára az idő mérése fontos volt. A torony aljában volt a tömlőc, amely azonban csak a közrendűek és közbüntényt elkövetők fogvatatására szolgált: a polgárok a városház erre kijelölt szobájában töltötték le büntetésük idejét. 1711-ben, a pestis elmúltával fogadalmi kápolnát, 1714-ben barokk stílusú Szentháromság-szobrot is emeltek a téren. A tűzveszély elhárítására itt kezdetben vizet is tároltak az úgynevezett városi tóban, ezt azonban 1777-ben, az alispán rendeletére befedték, helyébe kút ásását tervezték: a kút

² A lakosság számára, rendi, foglalkozási és etnikai összetételére vonatkozó adatok a Vas Megyei Levéltárban őrzött népösszeírások (VML. IV. 11/a és 1. j.), illetve az adóösszeírások (VML. IV. 103/a) feldolgozásán alapulnak.

³ Danyi–Dávid 1960: 389.

⁴ VML, V. 102. b. Fasc. 119. No. 7.

létesítésére azonban csak az 1800-as években került sor. A Piac téren állt a pellengér is, melyet 1748-ban téglából építettek újjá.

A Piac teret övező házak magasabb színvonala ellenére a tér a század végéig nem vált a város építészeti centrumává, hanem elsősorban a kereskedelem és az „ügyintézés” központja volt. Ebben nyilván szerepet játszott az is, hogy sok más várostól eltérően a templom épülete nem itt emelkedett. A Piac térnek tehát szakrális jellege nem volt, funkciója kimerült abban, hogy a kereskedelemnek megfelelő keretet biztosított. Mivel a tér bővítésére nem volt mód, a növekvő forgalom a tér rendezését tette szükségessé, amit fokozatosan hajtottak végre a század utolsó évtizedeiben. A teret elfoglaló deszkaboltokat kőboltokra cserélték, illetve a városházban és egyéb épületekben helyezték el. Szabályozták a piaci sátrak elrendezését a célszerűség és „igazságosság” figyelembe vételével, távolabbi helyet jelöltek ki a forgalmat akadályozó, várakozó szekerek, illetve a sertésvásár számára. A tér tisztántartására csak a század utolsó évtizedében fordítottak gondot, amikor rabokkal és napszámosokkal rendszeresen takarították a teret. A Piac tér kövezésének terve ugyan felmerült, de megvalósítására csakúgy, mint a Gyöngyös utcai járda kövezésére csak a 19. században került sor.

Volt a városnak még egy piactere, az úgynevezett Várpiac. Nevéből ítéletően korábban itt is tarthattak vásárt. A külső várat övező erődítés keleti részén fekvő tér déli oldalán állt a vármegyeház, a városi iskola, néhány más városi ház és nemesi lakhely. Északi oldaláról nyíló a Kám utca térhez közeli szakaszán több nagyméretű házat emeltek, itt állt a püspöki kocsmá és a Stábház is.

A piac felé vezető utcákat keresztutcák nem kötötték össze, a házak udvarainak gazdasági épületei, az azokhoz csatlakozó pajták rendkívüli zsúfoltságot eredményeztek. A sűrű beépítés következtében a gyakori tüzek akadálytalanul terjedtek és tettek pusztává egész utcákat. Ennek kivédésére rendelték el egy-egy telek üresen hagyását és a pajták távolabbra költöztetését.

A század végéig a városkép inkább falusias, mint városias volt. A házak többsége földszintes, zsupptetős épület volt. Az 1770-es évek tűzvészei után a tanács a házak cseréppel való fedését szorgalmazta, olcsó építőanyaggal ösztönözve erre a háztulajdonosokat. Az 1786-ban egy katonai kiképzés megsemmisítése alkalmából Szombathelyre látogató Ferenc főherceg (a későbbi uralkodó) a következőket jegyezte naplójába: *„Szombathely elég csinos helység. A magyarok városnak nevezik. Háza nagyobbrészt szalmával vannak fedve, újabban kezdik a cserépfedést. A püspök háza, amely úgy kívül, mint belül sok ízléssel épült és a vármegyeháza a legszebbek.”*⁵

Az utcák állapota sok kívánnivalót hagyott maga után, különösen esőzés vagy hóolvadás idején nehezítette a közlekedést a kiadós sár. A század végén a városi tanács egyre többet törődött a város külső képének „csinosításával”, többek között az utcák karbantartásával és tisztításával. A kezdeményezés többnyire a megyei tisztikartól indult ki, amely az itt egyre többet időző nemesség kényelmét tartotta szem előtt, de ösztönözte Szily püspök is, az új püspöki székhely fényének emelése érdekében. A tanács a század utolsó negyedében, főképpen a megye szorgalmazására, elrendelte, hogy minden gazda tartozik a háza előtti utat fővenyezni, később már a kővel kirakást tartották kívánatosnak. A rendelkezés évenként többszöri ismétlése a végrehajtás sikertelenségére utal. A városképzés jegyében a tanács a század végén az újonnan parcellázott házhelyek tulajdonosait arra kötelezte, hogy az épületeket egy vonalban, egyenes sorban emeljék.

⁵ Idézi: Ambrus 1997: 53.

Az új püspöki székhely funkciójának megfelelő, impozáns városi környezet kialakításának első lépései az első püspök nevéhez fűződnek. Szily János nagyszabású építkezéseit a Vár területén kezdte meg, itt emelt pompázatos püspöki palotát, szemináriumi épületet és kezdte meg a város fényét emelő új székesegyház építését. E művészi kivitelű épületek nemcsak önmagukban emelték a város díszét, de elrendezésükkel nagyszabású későbarokk téregyüttes jött létre, mely az urbánus városkép meghatározó elemévé és követendő mintájává vált. A középületek sorát a szerényebb kivitelű líceumi épület is gyarapította. Gyarapodott a főleg egyházi és nemesi építetők igényeinek megfelelő, kvalitásos magánházak száma is.

A polgárság a város szempontjából is hasznosnak tartotta a püspöki intézményalapításokat és építkezést, és azokat, a maga módján, támogatta is. Amikor a püspök a szeminárium építéséhez létesítendő téglakemencéhez helyet kért, a közgyűlés, abból kiindulva, hogy „*mivel ebből a városnak nagy haszna származik*”, telket vásárolt, s azokat bocsátotta a püspök rendelkezésére.⁶ Többször is engedtek át ingyen telket tégláégetésre, ezen kívül nagy mennyiségű téglát adtak el a püspöknek. Hogy ezt nemcsak „*jobbágyi alázatból*” tették, hanem azért, mert felismerték az építkezés hasznát a városra, tanúsítja, hogy Szily halálakor a jegyzőkönyvben így emlékeztek meg érdemeiről: „*Mint főpásztor s azért, hogy itten lakása idején különféle épületek csináltatásával, a katedrális nagy templom építésével városunkat díszítette, az ő segítségével ide újra hozott gimnáziumnak és filozófiai oskolának bevezetésével a városnak és népének nem kevés hasznot hajtott*”.⁷ Szily püspök nagyszabású építkezései a vár területén összpontosultak, a városszépítést, városiasodást ösztönző hatásuk lassan, fokozatosan bontakozott ki, és inkább a következő századra érvényesült.

A „félnyilvánosság” tereiről forrásaink keveset árulnak el. A házon kívüli társasélet színterei a század nagy részében a fogadókra, illetve az ezekhez kapcsolódó, valamint a négy hónapi bormérés idején működő kocsmákra korlátozódtak. A század utolsó évtizedeiben, a városi fogadóban kávéház is nyílt, ahol az urak biliárd játéknak is hódolhattak. Az 1790-es évek elején egy második kávéház is megnyílt, ez azonban csak rövid ideig fogadta a vendégeket.

Az utcák állapota nem igen csábította sétálásra a lakosságot, a korzózás divatja egyébként más városokban is inkább a 19. században honosult meg. Így a társasélet színterei leginkább a nyilvános tánchelyek és a színelőadások voltak. Ezekről forrásaink nem szólnak, meglétükre csupán a diákok fegyelmezésével kapcsolatos rendelkezések utalnak, kimondva, hogy ezek látogatása tilos számukra.

A magánszféra, a lakóház és a lakás

A lakóházak túlnyomó része falusias jellegű volt: az utcák többségét földszintes, zsupptetős épületek szegélyezték, csak a század végén kezdett tért hódítani a cserépfedés. A század második felében az adókivetésnél a házakat három osztályba sorolták. Egy 1797-ben készített, az épületek szobaszámát is feltüntető – feltehetően a kvartélylehetőségek felmérését szolgáló – összeírásból megállapítható, hogy az első két osztályba a nagyobb méretű és jobb minőségű épületek kerültek. Az első osztályba általában a 3–6 szobás, a másodikba a 3–4 szobásakat sorolták, a harmadik osztályú

⁶ VML, V. 102. a. Tanácsülési jkv. 1778. április 2.

⁷ VML, V. 102. a. Tanácsülési jkv. 1799. január 5.

házak túlnyomó többsége 1–2 szobás volt, akadtt közöttük néhány háromszobás is, amelyek feltehetően rozoga állapotuk miatt kerültek az alacsonyabb adókatégoriába. A felső két csoportba sorolt házak száma 1795-ben mindössze 26 volt, azaz az épületállománynak (251 ház) csak 10%-át tették ki, de számukat valamelyest növelhették a nemesek kvalitásos épületei, amelyek, mivel tulajdonosaik adójukat többnyire több évre szóló úgynevezett immunitás pénzzel váltották meg, nem szerepelnek az összeírásokban.

A lakótér is inkább a falusi házakéra emlékeztetett, a lakások túlnyomó többsége szobából, konyhából, kamrából állt. Az 1797. évi összeírásban mindössze 21 olyan épület szerepelt, amelyben a lakószobák száma meghaladta a hármat.⁸ Ezek tulajdonosai túlnyomórészt „urak”, azaz nemesek és tanácsnokok voltak, rajtuk kívül még 2 professzor, 3 kereskedő és 3 iparos (kolompár, asztalos és szappanfőző) is. A házak több mint egynegyede egyszobás, további 43%-a kétszobás volt. A család élettere azonban ennél is nagyobb mértékben korlátozódott egy vagy két szoba használatára: az 51 kétszobás házból 21-ben használta a család csak az egyik szobát, a 26 háromszobásból 21 háztartás csak két szobát lakott. De még a négy- és annál több szobás házak tulajdonosai is 1–2 szobát nélkülözhetőnek vallottak.⁹

A szűkös lakásviszonyok ellenére is igen sok polgár adta ki háza, lakása egy részét albérlőknek. Az adózók mintegy 40%-a ilyen minőségben élt a városban: az egy házra jutó adózók száma a század második felében 1,7–1,8 között mozgott, a József-kori népszámlálás adatai szerint egy házra 1,9 család és 9 fő jutott. Azaz, annak ellenére, hogy az épületek külseje és belső szerkezete falusias jegyeket mutatott, a laksűrűség mértéke urbánus jellegű volt, és a szabad királyi városokéhoz hasonlítható. Kőszegen például egy házra átlagosan 1,9 család és 8 fő jutott, Budán 1,2–3 háztartás, 5–10 személy, Sopronban 13–16 fő. A Vas megyei jelentősebb mezővárosokban a népsűrűség jóval csekélyebb volt: Körmenden egy házra 1,4 család és 6,4 fő jutott, Vasváron, Sárváron, Szentgotthárdon egy házban általában 1,1–1,3 család és 5–6 fő lakott.¹⁰

A lakások bérbeadását megkönnyítette, hogy a házak többnyire két, utcai és udvari, traktusra oszlottak, mindkét házrész minimálisan szoba, konyha, kamrából állt, az udvarhoz csatlakozott általában az istálló. Gyakori volt a fél ház, azaz egyik traktus elidegenítése. Néhány nagyobb ház több családnak nyújtott kényelmes együttélést. Ilyen volt például az 1767-ban végrendelkezett Prukker Ferenc tanácsos Piac környékén álló emeletes kőháza is.¹¹ Ebben, a hosszú boltos kapuszín mellett 2 bolthajtásos pincét követően egy kályhás szoba, mellette kéményes konyha, azt követően egy kis szoba, e mellett megint egy kéményes konyha és másik kis szoba helyezkedett el. A felső traktus szobái mind bolthajtásosak voltak, és egymásba nyíltak: két nagy szoba, egy kisebb kályhás szoba, egy nagy konyha, mellette egy „alkalmas nagyságú” kályhás szoba. Feltehetően a felső 4 szoba-konyhás lakást lakta ő családjával, míg az alsó traktusban, a konyhák számából ítélhetően két albérlő talált otthont.

A kis és „városiasan” zsúfolt lakások berendezéséről és szerkezetéről csak kevés adattal rendelkezünk. Feltételezhető, hogy a szobából, konyhából és kamrából álló lakások többségének bútorzata a falusi hagyományt követte, különösen a gazda-polgárok,

⁸ Arányuk megegyezik a soproni 3 és több szobás lakások arányával.

⁹ Lásd a 4. jegyzetet!

¹⁰ Danyi–Dávid 1960.

¹¹ Prukker Ferenc hagyatéki leltára csakúgy, mint a továbbiakban ismertendők a tanácsülési jegyzőkönyvekben maradtak fenn. VML, V. 102. a.

illetve a többnyire mezőgazdasági munkákat végző lakók, zsellérek háztartásaiban. Ezekről azonban csak kevés információval rendelkezünk, mert a nagyszámban fennmaradt osztály-iratok elsősorban az ingatlanok, esetenként az értéktárgyak felosztásáról szólnak, az ingóságokat tételesen nem sorolják fel, ezekről az örökösök általában egymás között egyeztek meg. Néhány esetben az adósságok behajtása céljából történt foglalások tájékoztatnak a berendezési tárgyairól. A teljes, vagy megközelítően teljes hagyatékot számba vevő leltárak csak kis számban maradtak fenn, rendkívüli egyenetlen időbeli eloszlásban. A vizsgált korszakra vonatkozóan mindössze 47 ingóságokat több-kevesebb részletességgel felsoroló osztályos, foglalási és hagyatéki leltár maradt fenn, közülük a legtöbb, 18 darab az 1780-as évekből származik.

A leltárakban felsorolt ingóságok teljessége sok esetben kétséges. Részben azért, mert a koraiak nagyon töredékesek, és csak a legértékesebb vagyontárgyakra terjednek ki, a részletesebb későbbiek esetében gyakorta csak az egyik házastárs hagyatékát vették számba, és így nem adnak képet a teljes vagyronról. Számos esetben a hagyatékot jóval a hagyatkozó halála után leltározták, ami nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az ingóságok egy részét az örökösök már elsajátították, vagy az értéktelenebb darabok elkallódtak. Egyébként is, hagyatéki leltárakat általában a módosabb polgároknál vettek fel, így a szombathelyiek lakberendezésére vonatkozó megállapításaink inkább a lakosság jobb módú közép- és felső rétegeire érvényesek.

A szűkös lakásviszonyok nem tették lehetővé a szobák funkcionális elkülönítését, vagy reprezentációs helyiségek, fogadószobák kialakítását, még a nagyobb méretű lakásokban sem. A század első felében a lakberendezés csak a legszükségesebbekre korlátozódott, a későbbiekben, amikor a bútorok és dísz tárgyak alapján nyomokban a fogadó-nappali, azaz „reprezentációs” helyiség megjelenésére következtethetünk, ezek sem tiszta formájukban mutatkoznak meg. E helyiségekben is találunk ágyakat, ruhásszekrényeket, ládákat stb. Ez azonban nem szombathelyi és nem is kisvárosi jellegzetesség, a pesti és soproni polgárlakások többségében e kuszaság, torlódottság még a következő században is megfigyelhető.

A bútorok többnyire fenyőfából készültek, feketére vagy zöldre festették, és többnyire régiak, az összeíró szavai szerint „*avítottak*” voltak. Csak néhány lakásban bukkant fel egy-egy diófa asztal, vagy nagyritkán egy-egy keményfa ágy. A lakásokban igen sok ágyat írtak össze: egy vagy két mennyezetes (fedeles), függönyös ágy mellett tolós, paraszt, egy esetben konyhai, vagy csak egyszerűen puhafa ágyakat. Az egyes bútordarabok sorrendjéből következtethetően az ágyak elhelyezése nem követte a paraszti mintát, a vánkosoknak a párnákét messze meghaladó száma és díszessége viszont a falusi hagyomány továbbéléséről tanúskodik. A vetett ágy divatja azonban a módosabb családoknál úgy tűnik, hogy visszaszorulóban volt.

A ruhákat többnyire almáriumokban tárolták, egy-egy láda inkább a század elején fordult elő, később szórványosan, mint idejét múlt használati tárgy a régi bútorok, szerszámok raktározására szolgáló hátsó kamrában bukkan csak fel. A ruhatároló almáriumokon kívül az ágy- és asztalnemüket, valamint az értéktárgyakat fiókos, néha sublódnak is nevezett almáriumokban tartották, az értékesebb edényeket – főleg a század végén – üveges almáriumokban őrizték. Néhány esetben említenek konyhai almáriumokat, egy esetben előfordul íróalmárium és könyvtartó almáriumocska is. Az ülőalkalmatosságok között csak nagyon ritkán említenek hosszú karos padot, az egyszerű székek mellett nagy számban fordulnak elő kárpitozott támlás- és karosszékek („*zsöllye*”

székek”), és a század végén megjelennek az ezidőtájt Pesten is oly divatos börszékek. A század végén az ülögarnitúrák mind gyakoribb előfordulása a reprezentációs célt szolgáló fogadószoba kialakítására utal.

Míg a szegényebb háztartásokban csak egy négyszögletes szobai és egy konyhai asztalt jegyeztek fel, addig a módosabb házakban mellettük megjelennek a társalgási kerek asztalok és asztalocskák is. Az asztalokat általában szőnyeggel borították (padlószőnyeget, más városokhoz hasonlóan egyet sem jegyeztek fel). Étkezéshez ünnepi alkalmakkor a finomabb abroszokat, hétköznapiakon a közönséges (gyakran kockás) abroszokat terítették fel, mindkét fajtát fölös számban őrizték az almáriumokban.

Igen sok lakásban található szenteltvíztartó, térdeplő is. A szobákat gyertyákkal, egyes esetekben olajlámpással világították, a gyertyatartók többnyire ónból, de gyakorta rézből készültek. Néhány helyen felbukkannak bronz vagy réz függőlámpások is. A falakra igen sok képet – részben vászonra, részben papírosra festett –, bekeretezett kisebb és nagyobb szentképeket aggattak, de összeírtak fiókokban tartott kisebb képeket és kisebb tükröt is. A század vége felé általánossá vált a keretezett tükör és a falióra.

Hangszert egyetlen leltár sem említ, de 1770 után hét kézműves családnál jegyeztek fel néhány könyvet. Azaz az örökhatóság közül durván minden hetediknek volt valami olvasnivalója a házában, ami, összehasonlítva más városok eddig feldolgozott leltáraival, nem is olyan rossz arány.

A töredékes adatok alapján megállapítható hogy, különösen a század második felében megjelent a szombathelyi polgárok egy, feltehetően még kis csoportja, amelynek lakáskultúrája a polgári, városi életformához alkalmazkodott. A lakások berendezése ekkor már – legalábbis a módosabb polgárok esetében – minden kuszaság és szegényesség ellenére városias jegyeket mutat. A polgári társasélet kellékeinek (ülögarnitúrák, kis asztalkák, főleg a kávé és csokoládés készletek, ezüst kávékanalak és kávéőrlők, metszett üveg poharak) megjelenése arra utal, hogy a szombathelyi társadalom egy kis csoportjánál az otthon néha már a társasélet színtere is volt.

Források

Vas Megyei Levéltár

Hivatkozott irodalom

Ambrus Lajos 1997: *Szombathelyi képek*. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Szombathely.

Danyi Dávid – Dávid Zoltán 1960: *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)*, Közp. Statisztikai Hivatal Könyvtára-Művelődésügyi Min. Levéltári Osztálya, Budapest.

Kiss Mária 1971: *Szombathely püspöki mezőváros tanácsa a XVII–XIX. században*. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.): *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.

Kuncz Adolf – Kárpáti Kelemen 1880–1894: *Szombathely-Savaria rend. tanácsú város monographiája*. "Szombathely város" (Bertalanffy József könyvnyomdája), Szombathely.

ifj. Novák Veronika

Somorja mezőváros közigazgatása a 16. század végétől a 18. század közepéig

Somorja mezőváros közigazgatása a 16. század végétől a 18. század közepéig lényeges önállóságot élvezett, hiszen közigazgatásának az alakulását az előző évszázadok fejlődése nagyban befolyásolta. A város a 13–18. század során számos királyi privilégiumot és különböző jogokat kapott. Somorja a környékbeli földesúri mezővárosokhoz képest tehát szélesebb jogkörrel rendelkezett a közigazgatás, a bírászkodás és a gazdaság területén. A város irányítását saját, választott és kinevezett szervei útján gyakorolta. A városi igazgatás alapvető kollektív szerve maga az egész község volt, amelyet a település teljes jogú polgárai alkottak. A mezőváros legfelsőbb választott szerve a városi tanács volt, amely közigazgatási és bírósági ügyekben is döntött. A város legmagasabb rangú választott képviselője a bíró volt, aki ugyancsak közigazgatási és bírászkodási jogkörrel rendelkezett. A bíró és az említett kollektív szerveken kívül a mezőváros irányításába beleszóltak a város hivatalnokai és alkalmazottai is, akik a testületi és bírói döntéseket hajtották végre. Munkájukat a már említett szervek és a bíró felügyelték.

A város élén álló választott testületi szervek különböző hatáskörökkel rendelkeztek. A bírászkodás joga Somorja alapvető kiváltságai közé tartozott. Ítélnie kellett lakossága fölött, és ki kellett vizsgálnia a területén elkövetett bűncselekményeket, így minden polgári vétséget, büntettet és erőszakos cselekményt.¹ Az uralkodók által adományozott kiváltságok közül e téren kiemelkedik a pallosjog, amit nemegyszer alkalmazott, vagyis az elítélt személyt halálbüntetéssel sújtották. A város vezetői jelen voltak a birtokok eladásánál, vételénél és az örökösök közötti felosztásánál. Felügyelték a végrendelezést és a városlakók általában az ő jelenlétükben írták meg a testamentumot. A város vezetősége határozta meg a kisebb, a városhoz tartozó regálejogok bérbeadásának feltételeit. Irányította a város katonai kötelezettségeit, a katonaság elszállásolását és étkeztetését, hadiadót és porciót szedett be. Felügyelte a rendet és a biztonságot. Ellenőrizte a törvények, statútumok, rendeletek és tilalmak, valamint a városi szabadságjogok betartását. Gondoskodott a városi épületek karbantartásáról és felügyelt a tisztaságra. Irányította az adók, illetékek és a tized behajtását. Gondja volt az iskolai, egyházi és egészségügyi intézményekre is.

A városi önkormányzat

A mezőváros közigazgatásának alapját az egész község alkotta, amelynek mindegyik teljes jogú polgár a tagja volt. A polgárok egy évben csak néhányszor gyűltek össze. Bevett szokás szerint többnyire előre kijelölt időpontokban vagy soron kívül, súlyos ügyek tárgyalása esetén. A választott szervek, a városi hivatalnokok és alkalmazottak tevékenységét felügyelték, valamint a városi javak igazgatását és a velük való gazdálkodást is. A többi városi közigazgatási szervvel együtt alkották és jóváhagyták a városi statútumokat. Az egész község általában az egész várost és minden lakost érintő ügyekben döntött, főleg a gazdaságot és költségvetést érintő dolgokban. Jelen voltak a városi hivatalnokok és alkalmazottak fizetésének meghatározásánál is. A

¹ SNA, ÚPA, Armalium II, Ladula I, Fasc. 2, No. 3, 1646. évi urbárium, 71–86.

polgárok a város régi szokása szerint minden évben április 24-én (később április 25-én) a választások napján gyűltek össze és megválasztották a bírót, a városi tanácsot, az előjárókat, a hivatalnokokat és a többi alkalmazottat. Szintén régi szokás szerint december 26-án is közösen döntöttek néhány városi alkalmazott megválasztásáról, a mézárszékek számáról és bérbeadásuk feltételeiről, a város nyájainak őrzésére kirendelt pásztorok kinevezéséről, fizetésükről és a város lakosaira vonatkozó tilalmakról és kötelezettségekről. Az említett két időponton kívül csak ritkán gyűlésezett az egész közösség. Elvértve nyáron, amikor meg kellett oldaniuk a mezőgazdasági munkákra vonatkozó feladatokat a mezővárosban. Ezek a gyűlések leginkább vasárnap vagy ünnepnapokon zajlottak, amikor a polgárokat nem foglalta le a munkájuk. A polgárok összejövetele egyre nehezebbé vált, ezért soraik közül két szónokot kezdtek választani. Szónokokkal először 1690-ben találkozunk, ekkor már rendszeresen a város választott előjárói között találjuk őket.

A városi tanács

A város legfelsőbb választott szerve a városi tanács volt. Más városokhoz hasonlóan Somorján sem volt az általunk kutatott időszakban a közigazgatási és bírósági hatáskör szétválasztva.² A városi tanács tagjai egyben a városi bíróság képviselői is voltak. Az első fennmaradt városkönyvek mind a városi tanács, mind a városi bíróság üléseiről tartalmazznak feljegyzéseket. Az egyes feljegyzésekben a városi tanács és a városi bíróság tagjainak megnevezése különbözik. A tanács ülésein *tanácsbeli urakként* a városi bíróság ülésein *bíró uraként* említik őket. Az eseményeket, amelyeket a két testület tárgyalt, nem lehet egymástól egyértelműen elkülöníteni, mivel illetékességük bizonyos mértékben fedte egymást. A források alapján tudjuk, hogy ugyanazon dolgokkal egyszer tanács, másszor pedig bíróság foglalkozott. A tanács és a bíróság üléseinek időpontját sem lehetséges egyértelműen meghatározni. A legrégebbi feljegyzések alapján leggyakrabban hétfőn és kedden üléseztek. A bírósági ülések időpontjainak a szabályozására irányuló első kísérlettel az 1690-es szabályzatban találkozunk, amely szerint a bíróság – más városokhoz hasonlóan – Somorján is hetente kétszer, hétfőn és pénteken ülésezett.³

A városi tanács a legfontosabb kollektív szervként közigazgatási, jogi és szabályrendeleti jogkörrel bírt. A városi hivatalnokok és alkalmazottak tevékenységét irányította és szabályozta, általuk a város közigazgatását gyakorolta. Azokat a polgárokat, akik a tanács határozatait és a státútomokat nem tartották be, megbüntethette. Joga volt ítélni azon polgárok felett, akik bűncselekményeket követtek el. A városi tanács 1720-ig 12 tagból és a bíróból állt. Ülésein a jegyző is részt vett. Az ülést a bíró hívta össze, ő is elnökölt. 1642-ig a 12 városi tanács tag *assessore*, *jurati assessores* (ülők, esküdt ülők) megnevezésével találkozunk. 1644-től a tanács tagokat mint *coadjutores et senatores* (együttítélkezők és szenátorok) említik. 1656-tól a tanács két legfontosabb tagját *coassessore* (társülők) néven jegyzi, legkésőbb 1674-től pedig mint *proximi assessores* (legközelebbi ülők).⁴ A 18. században már *consilarii* vagy *főtanácsosok* ranggal szerepelnek. Ez a két tanácsos képviselhette a bírót, és távollétében

² Špiesz 1977: 50–88.

³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 221. leltári szám (továbbiakban lelt. sz.), 1690. évi jegyzőkönyv, 186–187.

⁴ Az 1663–1673 közötti időszakból nem maradtak fenn a választási bejegyzések.

helyettesíthették őt. A tanács többi tíz tagját *senatores*nek nevezik. Az esküdtek, később szenátorok közül 1720-ig rendszerint kineveztek két kamarást is. 1720-tól már csak 8 szenátort választottak, a kamarásokat pedig ettől az évtől kezdődően már nem a szenátorok közül választották.

Bél Mátyás említi, hogy a 12 tanácstagot ugyanúgy választották a lakosság közül, ahogyan más városokban. Egyszerű emberek voltak, akik nem ismerték ki magukat az írásbeliségben, ezért a tanács mellett jegyző is működött.⁵ Állítását nem tekinthetjük mérvadónak, mert művének megírása idején a somorjai tanács számos tagja tudott írni és olvasni, ugyanis a jegyző távollétében, vagy amikor a mezővárosnak nem volt jegyzője, ugyanúgy ellátta feladatait.⁶ A város által kiadott iratokat gyakran saját kezűleg is aláírták a tanács tagjai. Az aláírások elemzése alapján meg tudjuk állapítani, melyikük tudott írni és melyikük nem.

A tanácstagokat az egész közösség választotta. A tanácstagokat többször egymás után is megválaszthatták funkciójukba, ezért jelentős személyi változásokra ritkán került sor. Évente 1–2 új taggal találkozhatunk, akik gyakran már előzőleg betöltöttek valamilyen fontos tisztséget. 1656-tól a tanácstagokat csak kétévenként választották. Személyi változás leggyakrabban csak halál esetén történt, de cserére sor kerülhetett „illetlen viselkedés” vagy büntény elkövetése esetén is. A 17. század végén és a 18. század elején a tanács összetétele csak kis mértékben változott. A tagok többsége hosszabb ideig működött a tanácsban. Példaként említhetjük Toczler (Taczler) Jánost, aki legkésőbb 1686-tól 1716-ban bekövetkezett haláláig volt tanácstag. A *proximus assessor* szerepét megszakítás nélkül 28 évig viselte. Az 1722-es választásokról szóló feljegyzéseknél találunk egy megjegyzést, miszerint az új tanácstagokat azok helyére választották, akik elhaláloztak.⁷ Ebből következik, hogy legkésőbb ettől az évtől kezdve a tanácstagokat életük végéig választották meg.

A többnemzetiségű városokban szokás volt meghatározni egyes nemzetiségek képviselőinek az arányát a városi tanácsban. Feltételezzük, hogy Somorján is létezett hasonló megállapodás. Az egyes tanácstagok nemzetiségét nem ismerjük. Megkísérelhetnénk meghatározni a vezetéknev alapján, de az efféle elemzés végeredménye minden bizonnyal elég pontatlan lenne. Az egyes tagok neve a forrásokban hol magyarul, hol németül szerepel, tehát az egyes vezetékneveket gyakran lefordították egyik nyelvről a másikra. Néha ugyanazon személyek két különböző vezetéknevet is használtak, amelyek közül az egyik a foglalkozásra vagy a származás helyére utalt, ami a személyek azonosítását is megnehezíti. Arra a tényre, hogy létezett valamilyen megállapodás, az 1692-es választásokról származó feljegyzés utal: a tanács két legfontosabb tagja (*proximi accessores*) közül az egyiket, Ujhely Istvánt (*Stephanus Ujhely*) *hungarusként*, a másikat, Toczler Jánost (*Joannes Toczler*) pedig *germanusként* említik.⁸

A nemzetiség mellett a tanácstagok választásánál a felekezeti hovatartozásuk is visszatükröződött. A 16. század végén és a 17. század elején a katolikus egyház pozíciója nem volt túl erős Somorján. A tanácstagok többségét, feltehetőleg a bírókét is, a

⁵ Bél 2001: 12–13.

⁶ Például Johannes Friepaiszt, tanácstagot, későbbi bírót, hat évig találhatjuk a jegyzői poszton.

⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 4. d. 224. lelt. sz. 1722. évi jegyzőkönyv, 109–111.

⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 222. lelt. sz. 1622. évi jegyzőkönyv, 1–4.

protestánsok tették ki.⁹ Később a protestantizmus gyengülésében feltehetőleg szerepet játszott a földesúr, Pálffy Miklós beavatkozása is, aki a katolicizmus terjesztője volt. A szabad királyi városok közigazgatásába ebben az időszakban az államhatalom is beavatkozott azzal a céllal, hogy a városokban a protestánsok befolyását csökkentse. A protestáns városokban a bíró helyére katolikus személyeket ültettek. A katolikusok és protestánsok egyforma arányban voltak képviselve a tanácsban.¹⁰ A földesurak a protestáns többségű mezővárosok közigazgatásába is beavatkoztak. A 17. század végén Somorja városi tanácsában is körülbelül egyforma arányban találhatunk katolikus és protestáns tanácsstagokat. A szenátorok vallását csak az 1688–1693 közti időszakból ismerjük. 1688-ban 10 szenátor közül hat volt római katolikus, egy evangélikus, hárman pedig a kálvini reformációt követték. Református volt Ujhely István (*Stephanus Ujhely*) is, aki abban az évben a *proximus assessor* tisztséget töltötte be. A következő, 1690. évi választásokon öt szenátor volt katolikus, egy lutheránus és négy kálvinista. Az egyik *proximus assessor* ismét református volt. 1692-ben négyen voltak katolikusok (és egy *proximus assessor*), egy volt evangélikus, öten pedig reformátusok. Az egyes hitvallások képviselőinek az aránya feltehetőleg hasonló maradt a következő korszakban is. Bizonyára létezett valamiféle hagyomány, amelynek alapján az elhunyt vagy visszahívtatott szenátor helyére vele azonos hitvallású kerülhetett. Erről tanúskodik a tanácsstagok 1725-ös megerősítése is, amikor a lutheránus Piringer Mihály helyére a szintén evangélikus Geiszler Dávidot (*David Geiszler*), a kálvinista Slezinger György (*Georgius Slezinger*) helyére pedig a szintén református Palkovitz Mátyást (*Mathias Palkovitz*) választották.¹¹

A külső és belső tanács működését a 17. század közepéig nem lehet forrásokkal alátámasztani. A külső tanács létrejöttéről egy 1766-os városi jegyzőkönyv tanúskodik. A bíró és a tanácsstagok a belső (szűkebb) tanácsot alkották. A külső tanács 24 tagból állt, adókkal, illetékekkel és a városi költségvetéssel foglalkozott.¹²

A bíró

A bíró közigazgatási és bíraskodási jogkörrel is rendelkezett. Jogában állt összehívni a tanácsulást és a bíróságot, mindkettőn ő elnökölt, ill. a várost képviselte. A város által kiállított iratokat ő írta alá. A szomszédos falvaktól és városoktól küldött leveleket sok esetben egyenesen neki címezték. A városi tanáccsal, az egész községgel és a többi városi előjáróval együtt irányította a várost. A városi bíróság elnökeként a többiekkel együtt döntött a bírósági ügyekben. Egyes esetekben egyedül is dönthetett, rendeleteket adhatott ki és kisebb kihágások ügyében, egy bizonyos értékhatárig, ítélezhetett. 1626-ban ítéletet hirdetett egy adósság meg nem térítése miatt indított perben.¹³ 1692-ben börtönbe vettette különböző kihágások miatt az erdőispánt.¹⁴ A város igazgatásának saját rendeleteivel is irányt szabhatott. Az 1649-es választások után a megválasztott bíró, Falusi István előterjesztette saját rendeleteit, amelyeket a mezővárosban be kellett tartani. Ezek elsősorban a mezőváros gazdaságára vonatkoztak: tiltották a favágást a Csap és Sikos erdőben 4 forint büntetés alatt, a halfogást a

⁹ Parais–Csukás 2001: 110.

¹⁰ Cambel 1987: 240.

¹¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 4. d. 224. lelt. sz. 1725. április 25. jegyzőkönyv.

¹² Zelman 1969: 9.

¹³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 1. d. 216. lelt. sz. 1626. évi jegyzőkönyv, 110f.

¹⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 3. d. 223. lelt. sz. 1692. évi jegyzőkönyv, 5.

Holtvagon, a lovak és bármilyen állat kihajtását a bevetett földre (80 dénár büntetés alatt). Titott volt a fegyvertartás is. Az említett rendelet tiltotta a szemét kihordását az utcára, a hazugságok terjesztését és városháza előtti szitkozódást.¹⁵ Wolfgang Wermes a városlakók számára 1703-ban megtiltotta az ökrök kihajtását a szigetre, valamint a szalma, fa, gyümölcs lopását zsákban vagy tarisznyában 32 forint büntetés alatt.¹⁶

A bíróválasztás Somorja polgárainak alapvető szabadságjogai közé tartozott. A választásokról fennmaradt első feljegyzésekből tudjuk, hogy a bírót, legkésőbb 1656-ig, a többi hivatalnokkal együtt évente április 24-én választották meg. A bíró megerősítéséről szóló első feljegyzés 1657-ből származik. A bírák 16. század végéről és a 17. század elejéről származó névjegyzéke alapján feltételezhető, hogy Somorján minden évben új bírót választottak. Nevük gyakran ismétlődik, de kevés kivételtől eltekintve ugyanazzal a bíróval két egymást követő évben 1628-ig nem találkozunk. Kivételt képez 1612 és 1613, amikor Genge János, valamint az 1616-os és 1617-es év, amikor Mikolcsa Márton töltötte be kétszer egymás után a bírói tisztséget. Az 1628-ban bevezetett szabály szerint a bírákat két évre választották. Az előző, 1628-ig behatárolható időszakhoz képest, csökkent azoknak a személyeknek a száma, akik bírói tisztséget viseltek. Néhány bírót többször is megválasztottak. Falussi Istvánnal 1636 és 1653 között négyszer találkozunk, Turner Benedekkel 1638 és 1651 között háromszor. Az 1646–1653 közötti években a fent említett bírák egymást váltották. Friepaisz Jánost pedig 1662–1687 között legalább négyszer választották bíróvá. A 17. század végén és a 18. század elején a tisztséget betöltő személyek száma tovább csökkent. Az 1684–1707 közötti időszakban a bírói székben hatan váltották egymást, akik közül Wermes (*Gruiber*) Wolfgangot (*Farkast*) ötször és Szemeti Szabó Györgyöt háromszor választották meg. Jelentősebb változásra 1708-ban került sor, amikor Farkas Jánost választották bíróvá, aki 1728-ig (vagy 1729-ig) többször töltötte be a tisztséget, az 1716 és 1717 kivételével, amikor Stokovics István volt a bíró. Az új bíró megválasztására 1730-ban valószínűleg Farkas János halála miatt került sor. Nevével ezek után már nem találkozunk. A következő bírót, Fillo Jánost 1730-ban választották meg. A bírói tisztséget 1741-ig viselte. Kivételt képezett az 1736-os és 1737-es év, amikor Pirst Kristóf volt a bíró. 1736-ban Fillo János helyettes bíróként (*substitutus iudex*) szerepel a forrásokban, de nem töltötte be a bírói tisztséget élete végéig, mert 1743-ban már mint tanácsstag szerepelt. Nyeregjártó István 1742-től szintén többször töltötte be a bírói tisztséget. Nevével az általunk kutatott korszak végén még 1750-ben is találkozunk.

Somorja bíráját az egész közösség választotta. A választások szabadon zajlottak, csak a földesúr utólagos jóváhagyására volt szükség. A könyvelési iratokból tudjuk, hogy a választásokat követő napokban a mezőváros küldöttsége kereste fel a földesurat. A küldöttségben helyet kapott az újonnan megválasztott és az előző bíró, valamint néhány tanácsstag. Az új bíró bemutatkozása alkalmából a város nagy számú ajándékot is küldött a földesúrnak.¹⁷ A földesúrnak joga volt az új bírót jóváhagyni vagy elutasítani. A Pálffyak beavatkozásáról a somorjai polgárok ügyeibe, a hozzáférhető források alapján első ízben 1673-ból származik adat. A somorjai polgárok Szent-Páli Kálmár Jánost erősítették meg funkciójában, akit Pálffy Miklós – számunkra ismeretlen okokból – vonakodott elismerni. Ezt követően a földesúr javaslata alapján Csizmazia Mészáros

¹⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 1. d. 218. lelt. sz. 1649. április 24. jegyzőkönyv.

¹⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 220. lelt. sz. 1703. augusztus 3. jegyzőkönyv.

¹⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, lelt. sz. 500, Ú 1618–1619, 8f.

Jakobot választották meg bírónak.¹⁸ Feltételezhető, hogy 1673-tól jelentősen megnőtt a földesúr befolyása a bíróválasztásra. A földesúri beavatkozásra egyéb bizonyítékaink nincsenek, de a városi jegyzőkönyvekben található egyéb feljegyzések alapján ezt az évszámot valószínűsíthetjük. Erről tanúskodik a városi szerveknek a bíró jogkörének korlátozására irányuló törekvése is. Az 1676. évi választások után a somorjaiak úgy döntöttek, hogy „*a bírónak legyen teljhatalma a gonosztevők megbüntetésére és a jók védelmezésére terén, de ugyanakkor függjön a várostól, és ne legyen abszolút hatalma mint eddig*”. A forrás azt is hangsúlyozza, hogy a bíró szorgalmasan vezesse a feljegyzéseket a révvel kapcsolatos jövedelmekről és kiadásokról, mert ha hibát találnak a bejegyzésekben, a város elkobozza vagyónát.¹⁹ A mezőváros igyekezett a bírót korlátozni és pozícióját gyengíteni, mert annak megválasztása most már nemcsak a polgárok, hanem a földesúr akaratától is függött. Pálffy János törekvését igazolja 1690-es levele is, amelyben fenntartotta magának a jogot, hogy a választások idejére elküldje egy-két emberét a mezővárosba, akik felügyelik a választások lefolyását.

A somorjai bírók többsége a megválasztásuk előtt, mint tanácsstag vett részt a városi közéletben, bár ez nem volt feltétel megválasztásukhoz. Több személynél megfigyelhető, hogy fokozatosan szerzett fontosabb pozíciókat a városi közigazgatásban. Ilyen volt például Stokovicz István, akit először 1704–1705-ben választottak bírónak. Előtte legkésőbb 1700-tól volt tanácsstag, 1688–1689-ben pedig kapitány volt. Érdekes, hogy azok a személyek, akiket többször egymás után bírónak választottak, mint Farkas János és Fillo János, korábban nem voltak tanácsstagok. Ellenben nem is voltak teljesen ismeretlenek a városban, mert más tisztségeket töltöttek be. Farkas János 1704–1705-ben volt vásárbíró. Fillo János mielőtt bírónak választották volna, a következő feladatokat látta el: 1721–1723 között egyházatya, 1724–1725 között kapitány és 1728-ban kamarás volt.

A bíró megválasztásában minden bizonnyal szerepet játszott nemzetiségi és felekezeti hovatartozása is. A bírák nemzetiségi hovatartozását nem tudjuk bizonyosan meghatározni, mert mindössze az 1675-ös választásokról szóló feljegyzés említi, hogy Friepaisz János német származású.²⁰ Csak feltételezhetjük, hogy más, vegyes nemzetiségű városokhoz hasonlóan a németek és magyarok egymást váltották a bírói székekben. Feltételezésünket alátámaszthatjuk az egyes bírák vezetéknévének összehasonlításával. 1628 és 1707 között a német vezetéknévűek szabályosan váltakoztak a magyar vezetéknévű bírókkal. A szabályos váltakozást egyedül a *Grueber* vezetéknév szakítja meg, ami többnyire magyar fordításban, *Wermesként* jelenik meg. Ha feltételezzük, hogy a bírók nemzetisége megegyezik vezetéknévük nyelvével, és hogy Wolfgang Gruber (*Wermes*) is német származású volt, akkor a váltakozás teljesen szabályos volt az említett években, addig azonban teljesen szabálytalan. 1628 amúgy is választóvonalat jelent a bíróválasztásban, mert ekkortól egy év helyett két évre választják meg őket. Ahhoz hogy meg tudjuk állapítani a német és magyar bírók váltakozásának szabályosságát az 1708 utáni időszakban, további kutatásokra lenne szükség, mert 1708–1750 között csak három személy viselte a bírói rangot, ami alapján nem lehet egyértelműen ezt a kérdést eldönteni.

A bírók hitvallása sem jelenik meg a városi protokollumokban. Somorja lakossága katolikusokra, reformátusokra és evangélikusokra oszlott. A bíróválasztást

¹⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 220. lelt. sz. 1673. évi jegyzőkönyv, 2.

¹⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 220. lelt. sz. 1676. évi jegyzőkönyv, 74.

²⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 220. lelt. sz. 1675. évi jegyzőkönyv, 52.

minden bizonnyal befolyásolta a lakosság felekezeti megoszlása. A 17. század elején, a Habsburg-ellenes felkelések hatására a nem katolikus lakosság helyzete megszilárdult, és valószínűleg több bíró is kikerült a protestánsok soraiból.²¹ A bírák hitvallását – a tanácstagok „vallási kimutatása” alapján – teljes bizonyossággal csak a 17. század végén és a 18. század elején állapíthatjuk meg, ezek az adatok az 1688–1693 között időszakból maradtak fenn. 1684 és 1703 között a bírói tisztséget a tanácstagok töltötték be, ezért bizonyosan állíthatjuk, hogy ezekben az években minden bíró katolikus vallású volt, ami a földesúr, az ellenreformáció szilárd oszlopának számító Pálffy család befolyásával is magyarázható. Az is lehetséges, hogy 1673-ban a Pálffyak vallási megfontolásból utasították el a város által megválasztott bíró jóváhagyását.

A bírói tisztséggel különféle jövedelmi források voltak összekapcsolva. A bírák jövedelmeinek egy része a tisztségviselői állásokból származott. A bíró az illetékek és büntetések egy részét kapta. Jövedelmi forrás volt számára a városi tanács előtt történt ingatlaneladás is. 1620-ban például 2 forintot kapott egy ház eladásából.²² További jelentős forrást jelentett számára a rév bérbevétele. A 1690-ből származó feljegyzés alapján a rév bérbeadása a bíró egyetlen jövedelmi forrása lehetett.²³ A bíró a rév bérbevételéért évente 6 forintot fizetett. 1673-ban 6 forintot pünkösöd napján fizette le.²⁴ A bírónak pontosan kellett vezetnie a kiadásait és jövedelmeit, mert a tisztség letétele után el kellett számolnia az új bíró és kamarás urak előtt, akiknek a számadást jóvá kellett hagyniuk. Abban az esetben, ha tartozásai voltak, ezt a kamarásoknak kellett kifizetnie.

Az 1690-ből származó feljegyzések alapján tudjuk, hogy a bírónak ugyanúgy fizetnie kellett a porciót, mint a város többi lakosának. A bírót a tisztségviselése idején a többi adófizetéstől és őrzési köteleességek alól felmentették.²⁵

A bírók társadalmi állását a kutatott források alapján nem sikerült pontosan megállapítani, valószínűleg a polgárok gazdagabb és műveltebb köreiből származtak. A bírói tisztséget nemegyszer nemesi rangú személy is viselte. Az elemzett időszakban hét bíró volt nemes. Feltételezhető, hogy többen közülük legalább alpműveltséggel rendelkeztek, tudtak olvasni és írni. Friepaisz János bíró 1682–1688 között, amikor a mezőváros jegyző nélkül volt, a jegyzői tisztséget is betöltötte.²⁶ Somorján a bíró nem mindig tartozott a közkedvelt egyének közé. Gyakran volt szitkozódások tárgya. A városi bíróság nemegyszer ilyen kihágásokkal is foglalkozott. A bűnösnek gyakran kellett bocsánatot kérnie. A bíró, miután elfoglalta posztját, bizonyos tárgyakat is átvett, amelyek a tisztségével függtek össze. 1620-ban említik, hogy a megválasztott bíró két ezüst poharat, két fekete övet, ezüst csatot, három ezüst kiskanalat és két pecsétet vett át.²⁷ Eszerint a mezőváros pecsétjeit a bíró őrizte.

Somorja a 16. század végétől a 18. század közepéig két pecsétet használt. A nagyobbik pecsét, 3,4 cm átmérővel a forrásokban mint öregebbik pecsét szerepel. A pecsétkép a Madonnát és gyermekét ábrázolja. Körirata gótikus betűkkel: S[IGILLUM] • CIVITATI[S] • [S]AMARI(Æ) • M[AJOR]. A pecsét gótikus jellege és a benne szereplő *civitatis* szó azt jelzi, hogy legkésőbb a 15. századtól használták. Érdekesség, hogy

²¹ Parais– Csukás 2001: 110.

²² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 1. d. 216. lelt. sz. 1620. évi jegyzőkönyv, f. 81.

²³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 221. lelt. sz. 1690. évi jegyzőkönyv, 186–187.

²⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 220. lelt. sz. 1673. évi jegyzőkönyv, 1.

²⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 221. lelt. sz. 1690. évi jegyzőkönyv, 186–187.

²⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 221. lelt. sz. 1699. évi jegyzőkönyv, 4.

²⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, Ú 1620–1621, 501. lelt. sz.

Somorja, annak ellenére, hogy elveszítette 15. századi jogállását, mezővárosként tovább használta egykori pecsétjét. A kisebbik pecsét, 2,3 cm átmérővel, a forrásokban mint kisebbik pecsét szerepel. A szakirodalom szerint 1519-ből származik.²⁸ Szintén a gyermekét tartó Madonnát ábrázolja. Körirata: SIG[ILLUM] • OPP[IDUM] • SAMARIÆ.

A bírónak Somorján hozzáférése volt a város leveleihez és irataihoz. 1720-ban említik, hogy a bíró az oklevelet a többi közé helyezte.²⁹ Az oklevelekre és iratokra a jegyző felügyelt, de a legfontosabb oklevelekkel és iratokkal csak a bíró beleegyezésével rendelkezhetett.³⁰ Az első olyan feljegyzés, amely a levéltár létezésére utal, 1710-ből származik.³¹ A levéltárat valószínűleg a városháza épületében helyezték el. A legfontosabb okleveleket és iratokat külön ládában őrizték.³² Az iratokat minden bizonnyal jellegük szerint külön csoportokban tárolták. Például 1719-ben az adó befizetést bizonyító iratot a nyugták közé tették.³³

A bírót távollétében helyettese képviselte (*substitutus bíró, angezetzte Richter*), aki a tanács legfontosabb tagjai közül került ki. 1656-tól a bíró helyettese az egyik tanácsstag volt, aki a *coassessor, conjuctor, proximi assessor* vagy *főtanács* címet viselte. II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején, 1705-ben Stokovicz István bírót néhány tanácsstaggal együtt a kurucok elvitték és a lévai várban fogságban tartották. A bírót ebben az időben Szabó György helyettesítette.³⁴ A bíró halála esetén is a bírói hatáskör és kötelességek a következő választásig a tanácsstagok egyikére hárult. 1621-ben például az elhunyt Genge János bíró teendőit Szerdahelyi Boros István tanácsstag látta el.³⁵

A jegyző

A somorjai jegyzőről az első írásos feljegyzés 1439-ből származik, amikor ebben a tisztségben Man Jánost említik.³⁶ A jegyző tevékenységét ebben a korai időszakban megfelelő forrás hiány miatt még nem tudjuk körülírni. Azt sem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy ez a tisztség állandó jelleggel és rendszeresen be lett volna töltve. Lehetséges, hogy a jegyző kötelességeit olyan személyek látták el, akik más tisztségeket viseltek, de megfelelő műveltséggel rendelkeztek. Az is lehetséges, hogy a mezőváros szükség esetén környékbeli városok jegyzőjének vagy írnokainak a szolgálatait vette igénybe. A jegyző csak később foglalt el állandó helyet, amikor az írásbeliség Somorján már magasabb szintet ért el. Részletesebb információkkal a jegyzőről csak a 16. század végéről rendelkezünk. Ebből az időből maradtak fenn a városkönyvek és a város iratai. A választásokra vonatkozó írásbeli források tanúsága szerint 1622-től találjuk a jegyzőt a tisztviselők között.³⁷

²⁸ Strešňák, 1998: 56.

²⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 4. d. 224. lelt. sz. 1720. évi jegyzőkönyv, 25.

³⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1716. évi jegyzőkönyv, 500–504.

³¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1710. évi jegyzőkönyv, 124–125.

³² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1714. évi jegyzőkönyv, 368.

³³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1719. évi jegyzőkönyv, 587.

³⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 220. lelt. sz. 1705. április 24. jegyzőkönyv.

³⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 1. d. 216. lelt. sz. 1621, f. 77.

³⁶ Strešňák 1998: 70

³⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 1. d. 216. lelt. sz. 1622. évi jegyzőkönyv, f. 83.

Somorja 1578-as városi jegyzőkönyvében található adatok szerint az írnok (*Marktschreiber*) Urban György volt.³⁸ 1581 és 1586 között az írnoki tisztséget Stanislav Richter töltötte be. 1588-ig csak az írnok megnevezéssel találkozunk. Mottichius György, akit a források *notariusként* jelölnek, 1589-ben és 1590-ben tartózkodott a városban.³⁹ Nem volt somorjai származású, ezért a mezővárosban kifejtett tevékenységének pontos időhatárát nem tudtuk meghatározni. 1600-ban már Szentgyörgyre került.⁴⁰ A következőről, Barátt Jánosról tudjuk, hogy 1594-ben töltötte be ezt a tisztséget, 1584 és 1589 között pedig bíróként működött.⁴¹ Somorja város első kiemelkedő jegyzőjének Lazarus Tamás tekinthető, aki legkésőbb 1600-tól mintegy három évtizeden keresztül működött a városban.⁴² Róla az utolsó adat 1629-ből származik. Az előző korszaktól eltérően, amikor a jegyzői tisztséget olyan személyek töltötték be, akik más funkciót is elláttak a városban, Lazarus kizárólag a *notarius* feladatát látta el. Munkájáért fizetést kapott. 1601-ben a városi kamarásoktól 32 forintot kapott rendes fizetésként, valamint 8 forintot jutalomként.⁴³ A következő időszakban, 1629 után, viszonylag rövid idő alatt több jegyző váltotta egymást. Lehetséges, hogy a város többször rövid időre jegyző nélkül maradt. Az a tény, hogy a jegyzők sűrűn váltották egymást, meglátszott a város iratképzésén is. A különbség főleg a jegyzőkönyvek minőségén vehető észre. Az egyes évekre vonatkozó bejegyzések száma lényegesen alacsonyabb, mint a megelőző korszakban, helyenként a bejegyzések teljesen hiányoznak. 1631–1632-ben Wolfgang Leinbert említik jegyzőként, 1635–1637-ben pedig Benjamin Pittarkot. Marton István neve 1640-ben tűnik fel. Változást a mezőváros írásbeliségében csak 1644-től figyelhetünk meg, amikor jegyzőként Posoniensis Jaclicius Andrást említik. 1648 és 1652 között ismét Wolfgang Leinberrel találkozunk a jegyzői funkcióban. Az 1653–1655 közötti évekből a jegyzők nevét nem ismerjük, sőt somorjai jelenlétükre sincs semmi bizonyítékunk. Legkésőbb 1656-ban Fejerváry János jelenik meg, aki egészen 1670 körül bekövetkezett haláláig betöltötte a szóban forgó tisztséget.⁴⁴ Egy hosszabb, a jegyzőket sűrűn váltogató korszak után ő az, aki hosszabb ideig maradt hivatalában. Nagyszombatból érkezett, magyar származású volt, vallását tekintve pedig református.⁴⁵ Halála után a város jegyző nélkül maradt.⁴⁶ A jegyzői feladatokat Thiebenschön Jakab⁴⁷ és

³⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 1. d. 216. lelt. sz. 1578. évi jegyzőkönyv.

³⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 1. d. 216. lelt. sz. 1590. évi jegyzőkönyv. „*Georgius Mottichius Budissinus ludirector et notarius cum temporis.*“

⁴⁰ Pospechová – Spiritza 2004: 67.

⁴¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 1. d. 216. lelt. sz. 1594. évi jegyzőkönyv.

⁴² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, T, lelt. sz. 812. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1602–1603, lelt. sz. 498. „*Thomas Lazarus Samariensis Pannonius, jurato notario.*“

⁴³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1601–1602, lelt. sz. 497, 40.

⁴⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, T, lelt. sz. 812. Elhalálzásának pontos éve ismeretlen, nevével utoljára 1670 májusában találkozunk.

⁴⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Saját kezű megjegyzés a könyv első oldalán: *Reconciliationis cum hungaris factae, 23 junii, anno 1606. Patakini, 1653.*

⁴⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 1. d. 219. lelt. sz. 1672. évi jegyzőkönyv. (Szeptember 14. előtről) A következő jegyző, Martiny Sándor, a gazdag férfiak (*bonorum virorum*) és a bíró felkérésére 1672. augusztus 10-én érkezik Somorjára. Ő említi, hogy a város addig jegyző nélkül volt, nem volt senki, aki a jegyzőkönyveket vezetett volna, ezért az 1663-as évet 1672 követi. Az utólagos, 1663–1666 közötti bejegyzések egy részét Fejerváry János jegyzetei alapján készítette.

⁴⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 219. lelt. sz. 1665. augusztus 30. jegyzőkönyv. A forrás Jacobus Thiebenschönt említi, aki Fejerváry János feljegyzései alapján írt a jegyzőkönyvbe.

Újhelyi István látta el.⁴⁸ 1672-ben, amikor a következő jegyző, Martiny Sándor a meghívólevél alapján Somorjára érkezett, szerződést kötött a várossal, amelyben rögzítették kötelességeit és jövedelmeit.⁴⁹ A Modorból származó Martiny 1672 és 1681⁵⁰, valamint 1701 és 1706⁵¹ között töltötte be ezt a tisztséget. A jegyző halála vagy távozása esetén széke gyakran üresen maradt. Nem mindig volt könnyű megtalálni a megfelelő személyt, aki megfelelt minden elvárásnak és hajlandó volt elfogadni a hivatalt. 1681-ben ideiglenesen a jegyző szerepét Muraközi Sámuel töltötte be, mivel Martiny Sándor a kitört pestisjárvány miatt szülővárosában, Modorban maradt. 1682-ben Somorja Frieweisz Jánosra bízta a jegyzői hivatalt, aki egyidejűleg a bírói tisztséget is viselte.⁵² 1688-ban a pozsonyi Branik Györgyöt kérték fel a notáriusi tisztség betöltésére. Tudjuk, hogy elnyerte a tisztség betöltésére Pálffy gróf beleegyezését is.⁵³ Branik csak néhány évig működött Somorján. Ismételten kérte, hogy a mezőváros vegye tekintetbe egyéb elfoglaltságait és találjon új jegyzőt, mert Pozsony megye esküdtje is volt és jegyzői teendői nagyon lefoglalták.⁵⁴ 1689-ben említik, hogy mellette *substitutus notarius*ként (helyettes jegyzőként) működött a már említett Muraközi Sámuel is.⁵⁵ 1695-től 1700-ig Szontagh György volt a város jegyzője. 1701-ben, Modorról való visszatérése után újra Martiny Sándor töltötte be a hivatalt egészen 1706-os haláláig. Ezután Bognár Józsefet választották Somorja jegyzőjévé, aki 1718-ig működött a városban.⁵⁶ 1718 októberében tette le a városházán a bíró és a tanács előtt az esküt a valószínűleg somorjai származású Vörös Zsigmond. Kötelezte magát, hogy a várost becsülettel és szükség szerint fogja szolgálni. Megegyeztek a fizetéséről és a jutalmakról is.⁵⁷ Távozását követően 1731-ben a nem somorjai származású Ketskés István foglalta el a helyét, aki még 1750-ben is Somorja város jegyzője volt.⁵⁸

A jegyző elsődleges feladata és kötelezettsége a város ügyeinek írásba foglalása volt. Iratokat állított ki a város vagy a bíró nevében, vezette a városi tanács és a bíróság üléseinek a jegyzőkönyvét. Az ülések alatt jegyzeteket készített, amelyek alapján utólag beírta a városkönyvbe (*protokollumba*) a döntéseket. Somorján általában két jegyzőkönyvet vezettek. Már 1628-ban említik a nagyobbik protokollumot.⁶⁰ 1662-ben a régi és új protokollumról tudunk.⁶¹ 1718-ban említik a kis protokollumot vagy diárist,

⁴⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 219. lelt. sz. 1672. március 30. jegyzőkönyv.

⁴⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1716. évi jegyzőkönyv, 500–504. A szerződés 1716-os átirata maradt fenn.

⁵⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 220. lelt. sz. 1701. évi jegyzőkönyv, 101–102. Martiny Sándor 1701-ben, amikor újra megkapta a jegyzői tisztséget, feljegyezte, hogy fiatal jegyzőként már 1672-től Somorja szolgálatában állt. Családostul szüretre látogatott Modorba. Ott tudta meg, hogy Somorján pestisjárvány tört ki, ezért nem tért vissza. A helyettesítéssel Muraközi Sámuel bízta meg.

⁵¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 220. lelt. sz. 1706. szeptember 3. jegyzőkönyv. Martiny Sándor 1706-ban hunyt el.

⁵² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 221. lelt. sz. 1688. évi jegyzőkönyv, 4.

⁵³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 221. lelt. sz. 1688. évi jegyzőkönyv, 21.

⁵⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 221. lelt. sz. 1689. évi jegyzőkönyv, 93.

⁵⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, S, lelt. sz. 327.

⁵⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 220. lelt. sz. 1706. évi jegyzőkönyv, 2. Szeptember előtt Josephus Wagner.

⁵⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1718. évi jegyzőkönyv, 568.

⁵⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 5. d. 226. lelt. sz. 1731. évi jegyzőkönyv, f. 13. Nem sikerült kideríteni a származását, de annyi biztos, hogy nem volt somorjai származású

⁶⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 1. d. 216. lelt. sz. 1628. évi jegyzőkönyv, f. 116.

⁶¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 1. d. 219. lelt. sz. 1662. évi jegyzőkönyv, 70, 72.

amelybe a jegyző valószínűleg közvetlenül jegyzetelt a városi tanács ülésein.⁶² Ugyanabban az évben a nagy protokollumot is említik a források.⁶³ A jegyző további kötelességeiről a már említett szerződésből szerezhetünk tudomást, amelyet a város Martiny Sándorral kötött 1672-ben.⁶⁴ Eszerint gondosan vigyáznia kellett a jegyzőkönyvekre, egyet sem tulajdoníthatott el közülük, és jegyzeteket sem készíthetett belőlük. Lelkiismeretesen vigyáznia kellett az iratokra, töredékekre, az írott és nyomtatott könyvekre. Ha egyes irományok rossz állapotban voltak, át kellett másolnia őket a jegyzőkönyvbe. A város privilégiumait és szabadságjogait nem rendezhette át a bíró engedélye nélkül, erre csak a helyzet fontossága kényszeríthette. A privilégiumok átrendezésére és átírására 1689-ben került sor, amikor a bíró a jegyzővel együtt ellenőrizte a városi kiváltságlevelek állapotát, amelyek az előző bírák hanyagsága miatt egy régi, elhasználódott ládában voltak, ahol tönkrementek. Branik János jegyző, egy bizonyos Cserko úr, a városi tanács tagjának segítségével, összeszedte a régi privilégiumokat és megfelelően, egyesével elhelyezte őket.⁶⁵ Az oklevelek tartalmi kivonatának elkészítésével megvárta Nasvady András, Pálffy Miklós birtokainak intézőjét, aki kiállította az elenchusokat, és dobozba téve, egy másolatot a privilégiumokkal együtt Bécsbe küldött, ahol az uralkodónak kellett megerősítenie őket.⁶⁶ A megerősítésért a mezővárosnak tekintélyes összeget kellett fizetnie, erre a célra 500 forintot kért kölcsön Gubics György nemestől.⁶⁷ A megkötött szerződés alapján a továbbiakban a jegyzőnek úgy kellett vezetnie a bejegyzéseket, hogy a polgárok jogai védve legyenek, az engedetleneket pedig büntessék meg. Feljegyzéseket kellett készítenie a bormesterek számára is. A város 1673-as döntése alapján a bormesterek nem zavarhatták a jegyzőt vasárnap és ünnepnapokon, és a feljegyzések átírásánál jelen kellett lennie két tanácstagnak is.⁶⁸ A jegyzőnek bizonyos időnként el kellett látogatnia a bíró házába, ahol átvette a rév után járó pénzt, amit gondosan nyilvántartásba kellett vennie. Jutalomként egy pint⁶⁹ bort kapott. A városi kötelezettségeken kívül, a jegyző képviselte a várost a más intézményekkel és személyekkel való kapcsolattartásban is. A városi küldöttség többi tagjával együtt kötött szerződéseket a város nevében, ezekről jelentéseket készített a városi tanács és az egész közigazgatás számára. A város rajta keresztül küldte el az adót és a tizedet.⁷⁰

A jegyző fizetése és jövedelme gyakran kerültek tárgyalásra a jegyző és a város képviselői között. A 17. század elején a jegyző fizetése évente körülbelül 32 forint volt.⁷¹ Branik György jegyzősége előtt a somorjai jegyzők fizetése évente 75 forint volt. A 1672-ben megkötött szerződésben a fizetés mellett más jövedelmek is szerepeltek. A

⁶² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. jegyzőkönyv, 571. „*minori protocollo sive diario*“

⁶³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1718. évi jegyzőkönyv, 572. „*Gemein Protocoll*“

⁶⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1716. évi jegyzőkönyv, 500–504.

⁶⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 221. lelt. sz. 1689. évi jegyzőkönyv, 62–64.

⁶⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 221. lelt. sz. 1689. évi jegyzőkönyv, 71.

⁶⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 490. lelt. sz. Városi kifizetések nyugtái.

⁶⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 220. lelt. sz. 1673. évi jegyzőkönyv, 24–25.

⁶⁹ 1 pint = 2 icce, 1 icce = 0,84 – 1,06 liter.

⁷⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1719. évi jegyzőkönyv, 600.

⁷¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1601–1602, 497. lelt. sz. 40. A jegyző fizetése 32 forint volt. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1602–1603, 498. lelt. sz. 46.

szerződés szerint a jegyző évi fizetése 100 forint volt.⁷² A pénzt a mezőváros közös kasszájából fizették ki. Ezen kívül a városnak meg kellett őt vendégelnie, járt neki egy kertés ház és évi 13 forint fára. Szent György ünnepén, ugyanúgy, mint a bíró és más városi tisztviselők, ő is 6 forint borralalót (*bibale, trinkgeld*) kapott. A kamarásoktól, az elkészített számlákért, 6 forintot, és a bormesterektől ugyanezen munkáért 6 forintot, ill. 5–6 pint bort kapott. Az új bejegyzésért és annak elolvasásáért a város magisztrátusa előtt 50 dénárt kapott. A vámot illető irat elkészítésért 15 dénár járt neki.⁷³ A jegyzőnek a bíraskodásnál kimért büntetésből is bizonyos összeg járt. Branyik György hivatalba lépése után a jegyző fizetését minden évben újratárgyalták. Ő 100 forintot igényelt évente, amit a tanács végül jóváhagyott, de csak azzal a feltétellel, hogy a 25 forint emelést csak neki adja meg, a következő jegyzőnek továbbra is évi 75 forint lesz a fizetése.⁷⁴ Branik Györgynek a következő években ismételten jóvá kellett hagyatnia a fizetését. Az évi 100 forint fizetést végül a következő jegyzők, Vörös Zsigmond és Ketskés István is megkapták.⁷⁵

További városi tisztviselők

A már említett közigazgatási szerveken kívül Somorja mezőváros irányításában részt vettek más városi hivatalnokok és alkalmazottak is. Ezeknek a száma a növekvő adminisztráció miatt fokozatosan növekedett. Míg a 16. század második felében egy hivatalnok vagy alkalmazott több tevékenységet látott el, a későbbiekben szakosodás figyelhető meg, egyre inkább egy alkalmazott egy konkrét tevékenységet végzett. Legnagyobb számban azok a hivatalnokok és alkalmazottak voltak képviselve, akik a mezőváros gazdasági gyarapodását biztosították. Ezek közé a városi kamarás urak, szőlőmesterek, vásárbírók, erdőispán, csőz, valamint a pásztorok és a pásztormester tartoztak.⁷⁶ A város biztonságára is egyre nagyobb gondot fordítottak. A kapitány és az éjjeli őr tisztsége állandósult. Rajtuk kívül a források a városi tisztviselők között említik a szónokokat és az egyházfit.⁷⁷ A városi hivatalnokok és alkalmazottak tevékenységének körét nem könnyű meghatározni, mert a forrásokban ritkán bukkannak elő. Emiatt nem lehet teljes mértékben összehasonlítani az egyes hivatalnokok tevékenységét a más városokban működőkével. Az összehasonlítást akadályozza a magyarországi városok és mezővárosok sajátos közigazgatása is. A hivatalnokok és alkalmazottak tevékenységének köre nem volt egyforma minden városban, gyakran ugyanazon hivatalnokok és alkalmazottak megnevezése is változott, ezért a hivatalnokok és alkalmazottak tevékenységi körének leírását csak az általunk átkutatott levéltári források alapján próbáljuk megalapítani.⁷⁸ Somorján néhány városi hivatalnok és alkalmazott nevét a választások után feljegyezték a városi jegyzőkönyvekbe. Sajnos ezek a bejegyzések sem voltak rendszeresek, ezért lehetetlen pontosan megállapítani mióta működtek az egyes

⁷² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1716. évi jegyzőkönyv, 500–504. Az 1672-es eredeti szerződésben lévő adat valószínűleg 75 forint, mert amikor 1689-ben Branik György 100 aranyat kér, felsorolják elődeinek a fizetését (75 arany, ill. 13 arany a fára).

⁷³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1716. évi jegyzőkönyv, 500–504.

⁷⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 221. lelt. sz. 1689. évi jegyzőkönyv, 93.

⁷⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1743–1744, 526. lelt. sz.

⁷⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 4. d. 228. lelt. sz. 1728. április 25. jegyzőkönyv. (*judices pastorum*)

⁷⁷ A forrásokban a *vitricus ecclesiae, aeditus ecclesiae, kirchvater, egyházfi* kifejezések fordulnak elő.

⁷⁸ Špiesz 1977: 50.

hivatalnokok. Többségük minden bizonnyal már a forrásban való említés előtt tevékenykedett a városban. A 16. század végéből származó számadáskönyvekben a városi kamarásokat és szőlőmestereket említik, akik évente bevételeikkel és kiadásaikkal kötelesek voltak elszámolni. A funkciók többségét két ember látta el, az egyházfik helyenként hárman is lehettek. Némelyik tisztség betöltésénél feltételezhető, hogy ha azt ketten látták el, az egyiket a német lakosok, a másikat magyar lakosok közül választották. A városi tisztviselők, a város többi lakosához hasonlóan, a városi statútumok szerint végezték munkájukat. A városi bíróság előtt ugyanolyan jogaik voltak, mint a többi polgárnak. Ha bűncselekményt követtek el vagy a város által kiadott tilalmat szegték meg, a tett súlyától függően, el is bocsáthatták őket a tisztségükből. Kötelességeik elmulasztásáért vagy hanyagságukért ugyancsak megbüntethették és elbocsáthatták őket. Többen közülük, főleg akik a város határozatait és parancsait közvetítették a lakosok felé, nem tartoztak a közkedvelt személyek közé, gyakran előfordult az is hogy a szóbeli támadáson kívül testi veszély is fenyegette őket. Legtöbbször a városi kapitányokat és a vásárbírókat támadták meg, akik tevékenységükkel leggyakrabban szóltak bele a városlakók mindennapjaiba.

A bíró és a tanács választásának napján évente két kamarást is választottak. Ezeket az egész község választotta, a város tanács tagjai közül. Kezdetben évente, 1656-tól két évente választották őket. Nemzetiségük milyen mértékben játszott szerepet megválasztásuknál, azt nem sikerült meghatároznunk. Az elemzett forrásokban ritkán találoztunk német vagy magyar kamarás megjelöléssel.⁷⁹

A városi kamarások a mezőváros gazdaságát és pénztárát igazgatták. A mezőváros bevételeiről és kiadásairól vezettek jegyzeteket. Szükség esetén különböző kiadásokra pénzt adtak a városi pénztárból. A városi alkalmazottak béreit is ők fizették ki. Ha a mezőváros polgárai vagy tisztviselői tartoztak a mezővárosnak, ezeket a kamarások kezébe kellett lefizetniük. A kamarások szedték be a regálé jogok bérbeadásáért járó díjakat is.⁸⁰ Az élelmiszertartalékok biztosítása is az ő feladatuk volt. Ez főleg a nyugtalan időkben játszott fontos szerepet, nekik kellett elegendő élelmiszert vásárolniuk a városnak.⁸¹ A kamarások kötelessége volt a város borának eladása is. A források szerint 1690-ben egy akó bort 12 dénárért, 1721-ben 8 dénárért árultak.⁸² A kamarások jóváhagyásra évente előterjesztették zárszámadásukat az újonnan választott bírónak és városi tanácsnak. Abban az esetben, ha tartozásuk volt a mezővárossal szemben, az adóságot az újonnan megválasztott kamarások kezébe kellett letenniük.

Somorján két szónokot szoktak választani, közülük az egyik minden bizonnyal német, a másik magyar volt.⁸³ A szónok tisztségével Somorján először 1690-ben találkozunk, de nem kizárt, hogy már korábban működött a mezővárosban.⁸⁴ A szónokok képviselték az egész község akaratát és érdekeit. Nem mindig volt lehetséges, hogy az egész község összegyűljön és döntéseket hozzon, ezért maguk közül két képviselőt

⁷⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1660–1661, 551. lelt. sz. augusztus 24.

⁸⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 5. d. 226. lelt. sz. 1731. évi jegyzőkönyv, f. 19.

⁸¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 221. lelt. sz. 1689. évi jegyzőkönyv 116., 3. d. 223. lelt. sz. 1708. évi jegyzőkönyv, 14.

⁸² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1690–1691, 505. lelt. sz.; MMŠ, 4. d. 224. lelt. sz. 1721. évi jegyzőkönyv, 93.

⁸³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 220. lelt. sz. 1707. évi jegyzőkönyv, 32.

⁸⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 221. lelt. sz. 1690. évi jegyzőkönyv, 185. A szónok a választott tisztségviselők között szerepel.

választottak. A szónokokat meghívhatták a városi bíróság vagy a városi tanács üléseire.⁸⁵ Gyakran jelen voltak a birtokátruházásoknál, házvételeknél vagy az ingatlanok eladásánál. A mezőváros által kiadott levelek 1690-től rendszerint az egyik vagy mindkét szónok aláírását tartalmazzák.

A közbiztonságot két kapitány felügyelte. A bíró és a városi tanács megválasztásának napján 1656-ig évenként választották őket. 1657-től csak kétévenként kellett volna új kapitányokat választani, azonban többnyire minden második évben megerősítették őket a tisztségükben. Az egyik kapitány valószínűleg német a másik magyar nemzetiségű volt, mert a forrásokban többször találkozunk magyar vagy német kapitány megnevezéssel.⁸⁶ Fő feladatuk a rend betartatása és a város biztonságának őrzése volt. Ők közvetítették vagy adták ki a parancsokat a lakosoknak. Feladataik közé tartozott a város területén elkövetett bűncselekmények kivizsgálása is. Viszontagságos időkben ügyelniük kellett arra, hogy a mezőváros lakói elvégezzék őrzési kötelességeiket. A város védelmét ilyenkor parancsokkal irányították. Ha valaki nem tartotta be a parancsukat vagy szidalmazta és sértegette őket, joguk volt az ilyen egyént bebörtönöztetni. Feladatuk volt a város börtönének felügyelése is. Szükség esetén segédkeztek az adók és illetékek beszedésénél. A város kapitányai, évente a városi előljárók választása után kötelesek voltak bevételeikkel és kiadásaikkal elszámolni. Ez az elszámolás a fuvarozásokra, a sókereskedésre, valamint az elhagyott telkek bérbeadására vonatkozott.⁸⁷ A bevételekről és a kiadásokról is nyilvántartást vezettek. 1749-ben külön listát vezettek azokról a gazdákról, akik nem fuvarral szolgáltak a mezővárosnak, de helyette évente 3 forintot fizettek.⁸⁸ Ugyanakkor egy másik listán az üres telkeket tartották nyilván, amelyek bérbeadásáért 43 forintot és 34 krajcárt kellett beszedniük.⁸⁹

A városi előljárók választásakor két vásárbírót is választottak. Eleinte évente, később csak kétévenként. Hasonlóan a többi előljáróhoz őket is gyakran csak megerősítették tisztségükben. A forrásokban találkozunk magyar és német vásárbíró elnevezéssel, ezért feltételezhetjük hogy a megválasztásukat etnikai hovatartozásuk is befolyásolta.⁹⁰ A vásárbírók felügyelték a vásárokat, az áru minőségét és az árak alakulását is. A vásáron használt mérőeszközök és mértékek pontosságát is ellenőrizték. A mezőváros szükségleteinek kielégítésére gabonát, bort, baromfit, halat és egyéb élelmiszert vásároltak. Ha szükséges volt, a bíró más városok piacán is vásárolhatott.⁹¹

A szőlőmesterekkel már az első, 1585-től fennmaradt városi számadáskönyvekben találkozunk. Szent István napján, december 26-án, a városháza felső szobájában választottak meg őket, a bíró, a városi tanács és az egész község jelenlétében. Választásukról csak akkor dönthettek, amikor az előző szőlőmesterek letették tisztségüket és előterjesztették számadásaikat jóváhagyásra. A szőlőmestereket rendszerint a következő évben is megerősítették tisztségükben, tehát az új szőlőmesterek kétévenként léptek ebbe a tisztségbe. A mezőváros feltételeket szabhatott a

⁸⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 220. lelt. sz. 1707. évi jegyzőkönyv, 36. Kramer Cristof, nem jelent meg a bírósági tárgyaláson, ezért 32 arany büntetést kapott.

⁸⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 3. d. 223. lelt. sz. 1710. évi jegyzőkönyv, 155–156. (*magyar hadnagy*)

⁸⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 3. d. 223. lelt. sz. 1708. évi jegyzőkönyv, 2.

⁸⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 5. d. 227. lelt. sz. 1749. évi jegyzőkönyv, f. 8.

⁸⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 5. d. 227. lelt. sz. 1749. évi jegyzőkönyv, f. 34.

⁹⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 2. d. 220. lelt. sz. 1701. évi jegyzőkönyv, 115.

⁹¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, Ú 1690–1691, 505. lelt. sz.

szőlőmesterek megválasztásánál, például bormester nem lehetett egyben szőlőmester is.⁹² A szőlőmesterek feladatuk kapták a mezőváros szőlőjének a gondozását és a szőlőültetvény megmunkálásának megszervezését. A mezőváros felszólítására kötelesek voltak árusítani a település borát. Más vidékről származó bort vásárolni és árulni csak a mezőváros beleegyezésével lehetett.⁹³

Az 1656–1661 közötti időszakból származó adatok alapján megállapítható, hogy az ún. *Stubbherr* funkciója azonos a *vinearum praefectus* tisztségével. A *stubbherr* kifejezéssel a december 26. választáskor találkozunk. A választott tisztségviselők és alkalmazottak jegyzékében, amit az április 24. választások után készítettek, a szőlőmesterek megnevezése *vinearum praefecti* volt.

Az erdőispán tisztségét a 18. században több éven át ugyanaz a személy látta el. 1720-tól a mezőváros két erdőispánt alkalmazott. Az erdőispán felügyelte a város erdeit és rétjeit.⁹⁴ Ellenőrizte a favágásokat, a falopásokat a bírónak és az esküdteknek jelentette, kötelessége volt az elkövetőket kézre keríteni.⁹⁵ A mezőváros számára bizonyos munkákat is végzett, elsősorban favágást. 1721-ben például fát kellett vágatnia a temető kapujának és a szőlőkarók elkészítésére.⁹⁶ Szolgálatáért évente fizetést kapott. 1743-ban ez 29 forintot tett ki.⁹⁷ A többletmunkák elvégzéséért külön pénzt kapott.

A révészek száma idővel változott. Eleinte két révészt jelöltek ki, akik a Duna holtágán keresztül biztosították az átjárást. A harmadik révésszel, aki Rajkánál biztosította az átjárást, 1728-ban találkozunk. Feltehetően már korábban működött. A révészek fizetéséről a városi tanács és az egész község közösen határozott. 1709-ben a révész hetente 4 garast kapott.⁹⁸ 1712-ben évi fizetése 25 forint volt. Ezen kívül kapott még 5 forintot két pár szandálra, 5 forintot 1 pár csizmára és 2 véka búzát.⁹⁹ A révészek munkáját a mezőváros gondosan figyelte. 1724-ben például elbocsátotta tisztségükből azokat a révészeket, akik nem teljesítették feladataikat, és az előző évi révészeket bízta meg.¹⁰⁰

Az éjjeliőr az éjszakai rendet és nyugalmat biztosította.¹⁰¹ Felügyelt a biztonságra és a tűzbiztonsági előírások betartásával is foglalkozott. Munkájáért fizetést kapott. 1690-ben 28 forintot és 10 mérő búzát, egy öreg szűrt és egy pár új szandált.¹⁰² Az 1740-es években a fizetése elérte a évi 38 forintot.¹⁰³

A csósz a határt felügyelte és őrizte. Fizetése az őrzött terület nagyságától függött. 1709-ben minden fél telek után ¼ mérő gabonát és ¼ mérő zabot kapott.¹⁰⁴

⁹² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 220. lelt. sz. 1673. évi jegyzőkönyv, 25.

⁹³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 220. lelt. sz. 1673. évi jegyzőkönyv, 24–25.

⁹⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1690–1691, 505. lelt. sz.

⁹⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 2. d. 220. lelt. sz. 1703. június 6. jegyzőkönyv.

⁹⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1720–1722, 515. lelt. sz. május 6. és 18.

⁹⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1743–1744, 526. lelt. sz.

⁹⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1709. április 25. 1 garas = 15–17 krajcár.

⁹⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1712. április 24. 1 somorjai mérő – 125 liter, 2 pozsonyi mérőt tett ki.

¹⁰⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 4. d. 224. lelt. sz. 1724. május 18.

¹⁰¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 222. lelt. sz. 1693. évi jegyzőkönyv, 115.

¹⁰² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1690–1691, 505. lelt. sz.

¹⁰³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, Ú 1743–1744, 526. lelt. sz.

¹⁰⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 3. d. 223. lelt. sz. 1709. április 25.

Források

Slovenský národný archív (=SNA)

(Szlovák Nemzeti Levéltár)

Ústredný Pálfiiovský archív (=ÚPA) (Központi Pálffy Levéltár)

Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa (=ŠA Ba, pob. Šaľa)

(Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltár)

Magistrát mesta Šamorín (=MMŠ) (Somorja Város Magisztrátusa)

Spisy (=S) Iratok

Testamenty (=T) Végrendeletek

Účty (=Ú) (Számlák)

Hivatkozott irodalom

Bel, Matej 2001: Šamorín. In: Bárdos Gábor – Presinszky, L'udovít – Végh László (szerk.): *Šamorín. Čítanka z dejín mesta*. Nadácia Istvána Gyurcsóa, Dunajská Streda.

Cambel, Samuel et al. 1987: *Dejiny Slovenska*. II. köt., Veda, Bratislava.

Parais Antal – Csukás Zsolt 2001: Náčrt histórie šamorínskej kalvínskej cirkvi. In: Bárdos Gábor – Presinszky Lajos – Végh László (szerk.): *Šamorín. Čítanka z dejín mesta*. Nadácia Istvána Gyurcsóa, Dunajská Streda.

Pospechová, Petra – Spiritza, Juraj 2004: O notároch a podnotároch Modry, Pezinka a Svätého Jura v 17. storočí. *Slovenská archivistika*, 39. 1. 67.

Strešňák Gábor 1998: Vývoj právneho postavenia mesta Šamorín do roku 1599. Szakdolgozat, Bratislava.

Špiesz, Anton 1977: Samospráva slobodných kráľovských miest v rokoch 1681–1780. *Slovenská archivistika*, 12. 1. 50–88.

Zelman, Peter 1969: *Magistrát mesta Šamorín*. Kézirat, Šaľa.

MELLÉKLETEK

I. Bírók

1573	<i>Matheus Literatus*</i>	1646	<i>Benedictus Thurner</i>
1574	<i>Benedictus Ingerl</i>	1647	<i>Benedictus Thurner</i>
1577	<i>Stephanus Krammer</i>	1648	<i>Stephanus Falusi nob</i>
1578	<i>Georgius Liufers</i>	1649	<i>Stephanus Falusi nob</i>
1579	<i>Valentinus Veres</i>	1650	<i>Benedictus Tuerner</i>
1580	<i>Stephanus Krammer</i>	1651	<i>Benedictus Tuerner</i>
1581	<i>Lucas Sötsch</i>	1652	<i>Stephanus Falussi nob.</i>
1583	<i>Emericus Pfister</i>	1653	<i>Stephanus Falussi nob.</i>
1584	<i>Joannes Barath</i>	1656	<i>Christophorus Egyidi</i>
1585	<i>Lucas Seutsch</i>	1657	<i>Christophorus Egyidi</i>
1589	<i>Joannes Barath</i>	1658	<i>Johannes Schnabel</i>
1593	<i>Lucas Sötsch</i>	1659	<i>Johannes Schnabel</i>
1599	<i>Emericus Pfister</i>	1660	<i>Andreas Ludanyi nob.</i>
1600	<i>János Genge</i>	1661	<i>Andreas Ludanyi nob.</i>
1601	<i>Mihal Bako Deak</i>	1662	<i>Johannes Friepaisz nob.</i>
1602	<i>János Genge</i>	1663	<i>(Johannes Friepaisz nob.)</i>
1603	<i>Gaspar Ingerl</i>	1664	<i>Johannes Kálmár Szent-Páli</i>
1604	<i>Mihal Bako</i>	1665	<i>Johannes Kálmár Szent-Páli</i>
1606	<i>Mihal Bako</i>	1666	<i>György Czeh</i>
1607	<i>Caspar Ingerl</i>	1667	<i>János Friepeisz nob.</i>
1608	<i>Mihal Deaky</i>	1668	<i>András Ludányi Szabó</i>
1609	<i>Márton Mikolcha</i>	1669	<i>András Ludányi Szabó</i>
1610	<i>Georgius Strasser</i>	1670	<i>Johannes Friebeis</i>
1612	<i>János Genge</i>	1671	<i>Johannes Friebeis</i>
1613	<i>János Genge</i>	1672	<i>Johannes Kalmar Szent-Páli</i>
1614	<i>Caspar Ingerl</i>	1673	<i>Johannes Kalmar Szent-Páli, od 2. mája - Jacobus Mészáros aliter Csizmazia</i>
1615	<i>Lucas Turner</i>	1674	<i>Johannes Friepaisz nob</i>
1616	<i>Martinus Mikolesa</i>	1675	<i>Johannes Friepaisz nob</i>
1617	<i>Martinus Mikolesa</i>	1676	<i>Jacobus Meszáros aliter Csizmazia nob.</i>
1618	<i>Joannes Mayr</i>	1677	<i>(Jacobus Meszáros aliter Csizmazia nob.)</i>
1619	<i>Thomas Pfister</i>	1680	<i>(András Víz)</i>
1620	<i>Janos Genge</i>	1681	<i>András Víz</i>
1621	<i>Stephanus Boros Szerdahelyi nob.</i>	1684	<i>András Víz</i>
1622	<i>Joannes Mair</i>	1685	<i>András Víz</i>
1623	<i>Jacobus Cwikkell</i>	1686	<i>Johannes Frieweisz nob.</i>
1624	<i>Martinus Mikolchia</i>	1687	<i>Johannes Frieweisz nob.</i>
1625	<i>Stephanus Boros Szerdahelyiensis nob.</i>	1688	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1626	<i>Johannes Mair</i>	1689	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1627	<i>István Deák</i>	1690	<i>Wolfgangus Vermes</i>
1628	<i>Stephanus Boros Szerdahelyiensis nob.</i>	1691	<i>Wolfgangus Vermes</i>
1629	<i>István Boros Szerdahelyi</i>	1692	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1630	<i>(Georgius Strasser)**</i>	1693	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1631	<i>Georgius Strasser</i>	1694	<i>Farkas Vermes</i>

* A nevek abban az alakban szerepelnek, ahogyan a választások idején lejegyezték. Ha ez az adat hiányzik, akkor az egyéb forrásokban előforduló névalakot jelöltem.

** Feltételezett bírók.

1632	<i>György Börocki</i>	1695	<i>Farkas Vermes</i>
1633	<i>György Börocki</i>	1696	<i>Ferencz Bokros</i>
1634	<i>Georgius Strasser</i>	1697	<i>Ferencz Bokros</i>
1635	<i>György Bognar /György Strasser/</i> ***	1698	<i>Wolfgangus Grueber</i>
1636	<i>Stephanus Falusi</i>	1699	<i>Farkas Gruiber</i>
1637	<i>(Stephanus Falusi)</i>	1700	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1638	<i>(Benedek Turner)</i>	1701	<i>Georgius Szabo Szemeti nob.</i>
1639	<i>Benedek Turner</i>	1702	<i>Wolfgangus Wermes</i>
1640	<i>István Falusi</i>	1703	<i>Wolfgangus Wermes</i>
1641	<i>István Falusi</i>	1704	<i>Stephanus Stokovicz</i>
1642	<i>Georgius Strasser</i>	1705	<i>Stephanus Stokovicz</i>
1643	<i>György Strasser</i>	1706	<i>Farkas Wermes</i>
1644	<i>Petrus Sido nob.</i>	1707	<i>Wolfgangus Wermes</i>
1645	<i>Petrus Sido nob.</i>	1708	<i>Johannes Farkas</i>
1709	<i>Johannes Farkas</i>	1729	<i>(Johannes Farkas)</i>
1710	<i>Johannes Farkas</i>	1730	<i>Johannes Fillo</i>
1711	<i>Johannes Farkas</i>	1731	<i>Johannes Fillo</i>
1712	<i>Johannes Farkas</i>	1732	<i>Johannes Fillo</i>
1713	<i>Johannes Farkas</i>	1733	<i>Johannes Fillo</i>
1714	<i>Johannes Farkas</i>	1734	<i>Johannes Fillo</i>
1715	<i>Johannes Farkas</i>	1735	<i>Johannes Fillo</i>
1716	<i>Stephanus Stokovics</i>	1736	<i>Christophorus Pirst, Johannes Fillo – substitutus judex</i>
1717	<i>Stephanus Stokovics</i>	1737	<i>(Christophorus Pirst)</i>
1718	<i>Johannes Farkas</i>	1738	<i>Johannes Fillo</i>
1719	<i>Johannes Farkas</i>	1739	<i>(Johannes Fillo)</i>
1720	<i>Johannes Farkas</i>	1740	<i>(Johannes Fillo)</i>
1721	<i>Johannes Farkas</i>	1741	<i>Johannes Fillo</i>
1722	<i>Johannes Farkas</i>	1742	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1723	<i>Johannes Farkas</i>	1743	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1724	<i>Johannes Farkas</i>	1744	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1725	<i>Johannes Farkas</i>	1745	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1726	<i>Johannes Farkas</i>	1748	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1727	<i>Johannes Farkas</i>	1749	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>
1728	<i>Johannes Farkas</i>	1750	<i>Stephanus Nyereghjártó</i>

II. A városi tanács tagjai*

1606	<i>Lucas Tuerner, Pal Martan, Georgius Strasse</i>
1622	<i>assessores: Stephanus Boros, Paulus Werner, Georgius Bórócki, Jacobus Cwikkel, Lukas Sartor, Elias Chondor, Thomas Felner, Joannes Farkas, Matthaesus Sido, Stephanus Saffar, Benedictus Pellio, Joannes Stäntinger</i>
1623	<i>jurati assessores: Johannes Mair, Stephanus Boros, Paulus Werner, Georgius Berecki, Thomas Felner, Benedictus Jobbagy, Stephanus Saffer, Lukas Sartor, Elias Csonder, Matthaesus Sator, Paulus Tinctor</i>
1624	<i>assessores: Johannes Mair, Stephanus Boros, Paulus Werner, Georgius Böročki, Thomas Felner, Jacobus Cwikkel, Elias Csader, Lucas Sartor, Matthaesus Sator, Wolfgangus Leinweber, Georgius Faber, Johannes Nagy</i>
1625	<i>assessores: Johannes Mair, Matheus Sator, Paulus Werner, Georgius Berecki, Jacobus Cwikkel,</i>

*** 1607-ben kamarásként Georgius Strasser Wagnert említik (Wagner = Bognár).

* Az összes 12 tagot (1720-tól 10-et) csak azokból az évekből tüntetjük fel, amelyekből adatok maradtak fenn megválasztásukról.

	<i>Lucas Sartor, Elias Csondor, Johannes Nagy, Johannes Stancinger, Johannes Farkas, Johannes Stegl, Stephanus Falussi</i>
1626	<i>assessores: Matthaeus Sator, Paulus Werner, Georgius Berecki, Elias Csondor, Lucas Sartor, Thomas Felner, Stephanus Saffer, Georgius Kovats, Johannes Slegl, Johannes Nagy, Egidius Suitler, Stephanus Falussi</i>
1628	<i>assessores: Matthaeus Sator, Paulus Werner, Georgius Berecki, Thomas Felner, Georgius Fölseő, Stepahus Saffer, Johannes Nagy, Johannes Slegl, Stephanus Falussi, Elias Csonder, Jacobus Szjarto, Lucas Sartor</i>
1631	<i>Mathe Sattor, Thomas Lazarus, Paulus Werner, Georgius Boroczki, Michael Lanzzel, Matyas Eötvös, Paulus Wenz, Miklos Csiszar, Sammronn Melchert, Vegh Gaspar</i>
1636	<i>jurati assessores ac senatores: Jacab Sziarto, Elias Csonder, Janos Farkas, Egidy Schindler, Istvan Nagy, Johannes Schlegell, Istvan Marton, György Huber, Mattyas Ötvös, Pal Varga alias Werner, Miklos Csisar, Janos Teutso</i>
1644	<i>coadjutores et senatores: Stephanus Falusi, Benedictus Turner, Feölő György Kowach, Thomas Feldner, Istvan Nagy, Michael Länzl, Mikols Pongracz, Christoph Gillig, Marton Kis, Thomas Leimreber, Marton Cserko, Hanns Schnabel</i>
1645	<i>coadjutores et senatores: Stephanus Falusi, Benedictus Turner, Georgius Kovacz, Tomas Felner, Istvan Nagy, Mihal Lanczki, Marton Kis, Tomas Gombkötő, Georgius Szalai, Cristof Vasaros, Istvany Szöcs, Janos Schnabel</i>
1646	<i>coadjutores et senatores: Stephanus Falusi, Thomas Leinber, Georgius Kovacz Feölső, Thomas Felner, Istvany Nagy, Michael Länzl, Marton Kis, Csristoff Gillig, Istvany Szöcz, Hanns Schnabel, Georgius Szalay, Paulus Werner</i>
1648	<i>conjuratores et senatores: Georgius Fölső, Thomas Leinber, Stephanus Nagy, Benedictus Thuerner, Marton Kis, Christophorus Gylisch, György Szalai, Hanns Schnabel, Istvan Szötz, Georgius Zech, Gergel Tako, Thomas Lasarus</i>
1649	<i>conjuratores et senatores: Georgius Fölső, Thomas Leinber, Stephanus Nagy, Benedictus Thuerner, Martinus Kis, Georgius Zech, Georgius Szalai, Georgius Werner, Stephanus Kos, Tobias Pinter, Georgius Tako, Georgius Lasarus</i>
1650	<i>conjuratores et senatores Stephanus Falusi, Thomas Leinber, György Fölső Kovats, Georgius Zech, Stephanus Nagy, Georgius Lasarus, Stephanus Szötz, Tobias Pindter, Georgius Szalai, Georgius Werner, Nicolaus Szotz, Paulus Friepeis</i>
1651	<i>conjuratores et senatores: Stephanus Falusi, Thomas Leinber, Georgius Szalai, Georgius Cech, Jacobus Mesaros, Georgius Lazarus, Gregorius Marton, Paulus Friepeis, Georgius Fölső, Johannes Schnabel, Christophorus Egyesi, Petrus Strasser</i>
1652	<i>coadjutores et senatores: Georgius Folso, Thomas Leinber, Georgius Szalai, Georgius Zech, Jacobus Mezáros, Paulus Fryepeys, Christophorus Egedi, Hanns Schnabel, Andreas Szabo, Georgius Lasarus, Gergel Tako, Benedictus Tuerner</i>
1656	<i>coassessores: Jacobus Csizmazia, Georgius Czéh senatores: Georgius Szalai, Thobias Pindter, Gregorius Czene, Georgius Lázár, Andreas Szabo, Georgius Shoher, Stephanus Szöcz, Urbanus Ramhoffer, Paulus Papp, Johannes Friepaisz</i>
1657	<i>coassessores: Jacobus Csizmazia, Georgius Czéh senatores: Georgius Szalai, Gregorius Czene, Georgius Lázár, Andreas Szabo, Georgius Shoher, Stephanus Szöcz, Urbanus Ramhoffer, Paulus Papp, Johannes Friepaisz, Johannes Schnabel</i>
1658	<i>coassessores: Stephanus Falusi, Georgius Czéh senatores: Thomas Leinber, Jacobus Csizmazia, Georgius Lazarus, Georgius Szalai, Johannes Friepaisz, Stephanus Szöcz, Urbanus Ramhoffer, Andreas Szabo, Anthonius Hann, Paulus Papp</i>
1659	<i>coassessores: Georgius Czéh, Stephanus Falusi senatores: Thomas Leinber alias Gombkötő, Christophorus Egyidi, Georgius Lazarus, Georgius Szalai, Johannes Friepaisz, Gregorius Csene, Urbanus Ramhoffer, Stephanus Szöcz, Anthonius Hann, Michael Szommersdorffer alias Meszáros</i>
1660	<i>coassessores: Georgius Szalai, Thomas Leinber senatores: Christophorus Aegyidi, Georgius Czeh, Gregorius Czene, Georgius Lazarus, Johannes Szajkovitth, Johannes Friepaisz, Michael Meszáros, Anthonius Hann, Johannes Kálmár junior, Thobias Teüffell</i>

1661	<i>coassessores: Georgius Szalai, Georgius Czéh</i> <i>senatores: Christophorus Aegyidi, Georgius Lazarus, Gregorius Csene, Christophorus Gillich, Johannes Szajkovith, Johannes Friepaisz, Michael Meszáros, Anthonius Hann, Gregorius Tako, Thobias Tajffell</i>
1662	<i>coassessores: Georgius Czéh, Christophorus Aegyidi</i> <i>senatores: Georgius Lazarus, Georgius Szalai, Johannes Schnabel, Gregorius Csene, Christophorus Gilch, Gregorius Tako, Valentinus Kobics, Johannes Szajkovith, Andreas Tábor, Michael Meszáros alias Sommersdorfer</i>
1663	<i>András Thabor, János Szent-Páli Kalmár</i>
1665	<i>György Czeh, Gergely Csene, János Komáromi, András Trajtti, György Lazár</i>
1666	<i>Georgius Lazarus, Johannes Friebeisz, Valentinus Stokovitsch, András Szabó</i>
1667	<i>János Szajkovith, András Ludányi Szabó, Lazar György, Pál Papp, Gergely Csene, István Újhelyi, András Thabor</i>
1668	<i>Gergely Csene</i>
1670	<i>Simon Sals, András Thabor, István Újhelyi</i>
1671	<i>István Újhelyi, Jacab Csizmazia, Orban Ramhoffer, Pál Papp, András Freitl, György Prikkel</i>
1672	<i>Gregorio Csene</i>
1673	<i>Stephanus Bedy, András Thabor, János Kalmár, Orban Ramhoffer, György Lazár, István Schlegel</i>
1674	<i>proximi assessores: Stephanus Újhelyi, Georgius Lazarus</i> <i>senatores: Paulus Lethenyei, Orban Ramhoffer, Stephanus Bedy, Stephanus Slegl, Paulus Miko, Wilhelmus Peyer, Michael Szócs, Johannes Perger, Martinus Adamicz, Johannes Schützc</i>
1675	<i>proximi assessores: Stephanus Újhelyi, Georgius Lazarus</i> <i>senatores: Paulus Lethenyei, Orban Ramhoffer, Stephanus Bedy, Stephanus Slegl, Paulus Miko, Wilhelmus Peyer, Michael Szócs, Johannes Perger, Martinus Adamicz, Johannes Schützc</i>
1676	<i>proximi assessores: Georgius Schlesinger, Georgius Lazarus</i> <i>senatores: Paulus Lethenyei, Stephanus Schlegel, Michael Percsics, Urbanus Ramhoffer, Daniel Pogány, Andreas Thábor, Marton Adamicz, András Ludanyi</i>
1686	<i>István Ujhely, András Víz, János Toczler, György Slezinger, Martony Cserko</i>
1687	<i>István Ujhely, Martony Cserko, Hans Toczler</i>
1688	<i>proximi assessores: Stephanus Ujhelyi (hungarus), Johannes Toczler (germanus)</i> <i>senatores: Catholici – Andreas Víz, Johannes Frieweisz, Wolfgangus Gruiber, Stephanus Medvedacz, Georgius Bakos, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Paulus Letenyei, Georgius Slesinger, Martinus Cserko</i>
1689	<i>proximi assessores: Stephanus Ujhelyi (hungarus), Johannes Toczler (germanus)</i> <i>senatores: Catholici – Andreas Víz, Johannes Frieweisz, Wolfgangus Gruiber, Stephanus Medvedacz, Georgius Bakos, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Paulus Letenyei, Georgius Slesinger, Martinus Cserko</i>
1690	<i>proximi assessores: Johannes Toczler, Georgius Slessinger</i> <i>senatores: Catholici - Georgius Szabo, Andreas Víz, Johannes Friepaisz, Stephanus Medvedacz, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Stephanus Újhelyi, Martinus Cserko, Paulus Letenyei, Stephanus Ötvess</i>
1691	<i>proximi assessores: Johannes Toczler, Georgius Slessinger</i> <i>senatores: Catholici – Georgius Szabo, Andreas Víz, Johannes Friepaisz, Stephanus Medvedacz, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Stephanus Újhelyi, Martinus Cserko, Paulus Letenyei, Stephanus Ötvess</i>
1692	<i>proximi assessores: Andreas Víz, Johannes Toczler</i> <i>senatores: Catholici – Johannes Friepaisz, Wolfgangus Gruiber, Stephanus Medvedacz, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Paulus Letenyei, Gerogius Slesinger, Martinus Cserko, Daniel Farnadi, Stephanus Csernyák</i>
1693	<i>proximi assessores: Andreas Víz, Johannes Toczler</i> <i>senatores: Catholici – Johannes Friepaisz, Wolfgangus Gruiber, Stephanus Medvedacz, Franciscus Bokros, Lutherani – Michael Piringer, Calvinistae – Paulus Letenyei, Gerogius Slesinger, Martinus Cserko, Daniel Farnadi, Stephanus Csernyák</i>
1695	<i>János Toczler, Pál Lethenyei, Marton Cserko, István Medvedacz, Ferencz Bokros</i>

1697	<i>János Toczler, Farkas Vermes, Pál Lethenyi, Márton Cserko, György Slezinger</i>
1701	<i>consiliari: Johannes Toczler, Franciscus Bokross senatores: Wolfgangus Grueber, Paulus Lethenyi, Martinus Cserko, Michael Piringer, Stephanus Medvedacz, Stephanus Stokovicz, Paulus Forschter, Stephanus Csermák, Martinus Thór, Stephanus Szerencsés</i>
1702	<i>proximi assessores: Johannes Toczler, Georgius Szabó senatores: Stephanus Medvedacz, Paulus Lethenyi, Martinus Cserkó, Michael Piringer, Franciscus Bokros, Stephanus Stokovicz, Paulus Forschter, Stephanus Csermák, Martinus Thoór, Petrus Szakmáry</i>
1703	<i>proximi assessores: Georgius Szabó, Johannes Toczler senatores: Stephanus Medvedacz, Paulus Lethenyi, Martinus Cserkó, Michael Piringer, Johannes Marthony, Stephanus Stokovicz, Paulus Forschter, Stephanus Csermák, Martinus Thoór, Petrus Szakmáry</i>
1704	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Georgius Szabo senatores: Martinus Cserko, Wolfgangus Vermes, Paulus Lethenyi, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermak, Michael Piringer, Paulus Forschter, Johannes Martony, Martinus Nagy, Christophorus Gramer</i>
1705	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Georgius Szabo senatores: Martinus Cserko, Wolfgangus Vermes, Paulus Lethenyi, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermak, Michael Piringer, Paulus Forschter, Johannes Martony, Martinus Nagy, Christophorus Gramer</i>
1706	<i>proximi assessores: Johannes Toczler senatores: Martinus Cserko, Michael Piringer, Georgius Szabo</i>
1707	<i>proximi assessores: Johannes Toczler senatores: Stephnaus Taicsol, Michael Piringer, Georgius Szabo</i>
1708	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Georgius Szabo senatores: Wolfgangus Gruber, Michael Peringer, Paulus Lethenyi, Stephanus Stokovicz, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermák, Johannes Martony, Stephanus Taicholy, Martinus Karász, Sebastian Vankamer</i>
1709	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz senatores: Wolfgangus Gruber, Michael Peringer, Paulus Lethenyi, Paulus Forschter, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermák, Johannes Martony, Stephanus Taicholy, Martinus Karász, Sebastian Vankamer</i>
1710	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz senatores: Wolfgangus Vermes, Paulus Lethenyi, Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Stephanus Csermák, Johannes Martony, Stephanus Taicsoly, Paulus Forschter, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1711	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz senatores: Wolfgangus Vermes, Paulus Lethenyi, Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Petrus Czvífler, Johannes Martony, Stephanus Taicsoly, Paulus Forschter, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1712	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz senatores: Paulus Lethenyi, Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Johannes Martony, Petrus Czvífler, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Dokolonics aliter Kulcsár, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1713	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz senatores: Paulus Lethenyi, Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Dokolonics aliter Kulcsár, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1714	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz senatores: Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Christophorus Gramer, Paulus Lethenyi, Andreas Spacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Petrus Dokolonics, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1715	<i>proximi assessores: Johannes Taczler, Stephanus Stokovicz senatores: Michael Peringer, Stephanus Medvedacz, Christophorus Gramer, Paulus Lethenyi,</i>

	<i>Andreas Spacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Petrus Dokolonics, Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1716	<i>proximi assessores: Johannes Farkas, Johannes Taczler senatores: Stephanus Medvedacz, Andreas Spacz, Johannes Martony, Michael Peringer, Paulus Lethenyi, Christophorus Gramer, Petrus Dokolonics, Christophorus Pierscht, Paulus Bakics, Paulus Milner</i>
1717	<i>proximi assessores: Johannes Farkas, Sebastian Vankamer senatores: Stephanus Medvedacz, Andreas Spacz, Johannes Martony, Michael Peringer, Paulus Lethenyi, Christophorus Gramer, Petrus Dokolonics, Christophorus Pierscht, Paulus Bakics, Paulus Milner</i>
1718	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Peringer senatores: Stephanus Medvedacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Dokolonics, Sebastianus Wankamer, Stephanus Taicsaly, David Geiszler, Georgius Téglás aliter Borbély</i>
1719	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Peringer senatores: Stephanus Medvedacz, Johannes Martony, Christophorus Pierscht, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Dokolonics, Sebastianus Wankamer, Stephanus Taicsaly, David Geiszler, Georgius Téglás aliter Borbély</i>
1720	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Peringer senatores: Johannes Martony, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Kulcsár, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, Stephanus Taicsoly, Martinus Karász</i>
1721	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Peringer senatores: Johannes Martony, Christophorus Gramer, Andreas Spacz, Petrus Kulcsár, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, Stephanus Taicsoly, Martinus Karász</i>
1722	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Piringe senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Petrus Kulcsár, Martinus Karász, Sebastianus Wankammer, Georgius Slesinger, Georgius Mathkovitz</i>
1723	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Piringe senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Petrus Kulcsár, Martinus Karász, Sebastianus Wankammer, Georgius Slesinger, Georgius Mathkovitz</i>
1724	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Michael Piringe senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Georgius Barabas, Martinus Karász, Sebastianus Wankammer, Georgius Slesinger, Georgius Mathkovitz</i>
1725	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, David Geiszler (lutheranus) senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Georgius Barabas, Martinus Karász, Sebastianus Wankammer, Mathias Palkovitz (calvinistae), Georgius Mathkovitz</i>
1726	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Georgius Mathkovicz senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, Martinus Karász, Georgius Barabas, Mathias Palkovitz, David Heiszler</i>
1727	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Georgius Mathkovicz senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, Adamus Vizi, Georgius Barabas, Mathias Palkovitz, David Heiszler</i>
1728	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovicz, Georgius Mathkovicz senatores: Johannes Martony, Andreas Spacz, Christophorus Pierst, Sebastianus Wankammer, David Geiszler, Georgius Barabas, Adamus Vizi, Mathias Palkovitz</i>
1730	<i>István Stokovits, György Matkovits, György Barabás</i>
1731	<i>István Stokovits, György Matkovits, György Barabás</i>
1732	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovits, Georgius Matkovits</i>
1733	<i>proximi assessores: Stephanus Stokovits, Georgius Matkovits</i>
1738	<i>Stephanus Nyeregjárto, Georgius Barabas</i>
1743	<i>Johannes Fillo, Georgius Barabas</i>
1748	<i>Samuel Kappel, István Farkas, János Asztal, Paulus Datán, Stephanus Friebeisz, Michael Velss, Gottfried Klar, János Novák, Pál Nemes</i>
1749	<i>Samuel Kappel, István Farkas, János Asztal, Paulus Datán, Stephanus Friebeisz, Michael Velss,</i>

III. Jegyzők

1578	<i>Georgius Urban (marktschreiber)</i>
1581	<i>Stanislaus Richter (marktschreiber)</i>
1589–1590	<i>Georgius Mottichius (Motechius)</i>
1594	<i>Joannes Barath</i>
1600–1629	<i>Thomas Lazarus</i>
1631–1632	<i>Wolfgangus Leinber</i>
1635–1637	<i>Benjamin Pittark</i>
1640	<i>István Marton</i>
1644	<i>Andreas Jaclicius Posoniensis</i>
1648–1652	<i>Wolfgangus Leinber (Samariensis)</i>
1656–1670	<i>Johannes Fejervári</i>
1672–1681	<i>Alexander Martiny</i>
1681	<i>Samuel Muraközi</i>
1682–1688	<i>Johannes Friepaisz (Frieweisz)</i>
1688 okt.–1694	<i>Georgius Branik</i>
1689	<i>Samuel Muraközi (substitutus notarius)</i>
1695–1700	<i>György Szontagh</i>
1701–1706	<i>Alexander Martiny</i>
1706–1718	<i>Josephus Bognár (Josephus Wagner)</i>
1718 sept.–1731 febr	<i>Sigismundus Vörös</i>
1731 febr.–1750 (aj d'alej)	<i>Stephanus Ketskes</i>

IV. További városi tisztségviselők

A. Kamarások

1599	<i>Mark Turner, Mark Peitler</i>	1689	<i>Georgius Slesinger, Wolfgangus Gruiber</i>
1600	<i>Peter Grencher, Gregorius Liufer</i>	1690	<i>Franciscus Bokros, Stephanus Ötvess</i>
1601	<i>Mark Peitler, Hanns G(K)riessel</i>	1691	<i>(Franciscus Bokros, Stephanus Ötvess)</i>
1602	<i>Pal Martan, Sebastian Räbel</i>	1692	<i>Daniel Farnadi, Stephanus Csernyák</i>
1604	<i>Peter Grencher, Balas Poka</i>	1693	<i>(Daniel Farnadi, Stephanus Csernyák)</i>
1605	<i>Benedek Kovats Kalman, Sebastian Räbel</i>	1694	<i>István Stokovics</i>
1606	<i>Pal Martan, Hanns Marz</i>	1701	<i>Martinus Thór, Stephanus Szerencsés</i>
1607	<i>Mihal Szabo, Georgius Strasser Wagner</i>	1702	<i>Martinus Thoór, Petrus Szakmáry</i>
1608	<i>Mihal Szabo, Hanns Mair</i>	1703	<i>Martinus Thoór, Petrus Szakmáry</i>
1609	<i>János Földes, Thomas Pfister</i>	1704	<i>Martinus Nagy, Christophorus Gramer</i>
1610	<i>Balas Poka, Sebastian Räbel</i>	1705	<i>Martinus Nagy, Christophorus Gramer</i>
1612	<i>Paulus Werner, Janos Földes</i>	1706	<i>Mártony Toor, Péter Szakmári</i>
1613	<i>Paulus Werner, Janos Földes</i>	1707	<i>Mártony Toor, Péter Szakmári</i>
1614	<i>Sebastian Räbel, Lukats Szabo</i>	1708	<i>Martinus Karász, Sebastian Vankamer</i>
1615	<i>Jacob Cwiekkel, György Kis</i>	1709	<i>Martinus Karász, Sebastian Vankamer</i>
1616	<i>Jakab Cwikkell, Imre Ivanka</i>	1710	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1617	<i>György Borocki, Elias Tschonder</i>	1711	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1618	<i>Elias Tschonder, Mate Sido (Sator)</i>	1712	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1619	<i>Imre Ivanka, Thomas Felner</i>	1713	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1620	<i>Elias Tschonder, Lukats Szabo</i>	1714	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>

1622	<i>Thomas Felner, Johannes Farkas</i>	1715	<i>Sebastian Vankamer, Martinus Karász</i>
1623	<i>Elias Csonder, Matthaëus Sator</i>	1716	<i>Paulus Bakics, Paulus Milner</i>
1624	<i>Thomas Felner, Georgius Faber</i>	1717	<i>Paulus Bakics, Paulus Milner</i>
1625	<i>Jacobus Szijarto, Casparus Gänzlinger</i>	1718	<i>David Geiszler, Georgius Téglás aliter Borbély</i>
1626	<i>Egidius Suitler, Stephanus Falussi</i>	1719	<i>David Geiszler, Georgius Téglás aliter Borbély</i>
1628	<i>Elias Chonder, Jacobus Szijarto</i>	1720	<i>Paulus Bakics, Georgius Barabas</i>
1631	<i>István Marton, Mattheus Zech</i>	1721	<i>Paulus Bakics, Georgius Barabas</i>
1636	<i>Istvan Nagy, Janos Teuts</i>	1722	<i>Georgius Borbély, Samuel Kapel</i>
1644	<i>Marton Cserko, Hanns Schnabel</i>	1723	<i>Georgius Borbély, Samuel Kapel</i>
1646	<i>Istvan Szöcz, Hanns Schnabel</i>	1724	<i>Samuel Kapel, Paulus Csizmazia</i>
1649	<i>Georgius Tako, Georgius Lasarus</i>	1725	<i>Samuel Kapel, Paulus Csizmazia</i>
1650	<i>Stephanus Szözt, Tobias Pindler</i>	1726	<i>Paulus Bakics, Georgius Poltz</i>
1651	<i>Christophorus Egyedi, Petrus Strasser</i>	1727	<i>Paulus Bakics, Georgius Poltz</i>
1652	<i>Georgius Lazarus, Andreas Szabo</i>	1728	<i>Godefridus Klar, Johannes Fillo</i>
1656	<i>Paulus Papp, Johannes Friepaisz</i>	1730	<i>Pál Csizmazia, Gottfried Klar</i>
1657	<i>Paulus Papp, Johannes Friepaisz</i>	1731	<i>Pál Csizmazia, Gottfried Klar</i>
1658	<i>Georgius Lazarus, Paulus Papp</i>	1732	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1659	<i>Georgius Lazarus, Meszáros Mihaly</i>	1733	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1660	<i>Johannes Friepaisz, Johannes Kalmár junior</i>	1734	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1661	<i>Gregorius Tako, Johannes Friepaisz</i>	1735	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1662	<i>Michael Meszáros, Valentinus Kobics</i>	1738	<i>Johannes Asztal, Stephanus Szerentsés</i>
1663	<i>(Michael Meszáros, Valentinus Kobics)</i>	1739	<i>Johannes Asztal, Stephanus Szerentsés</i>
1666	<i>Pál Lethenyei, Andreas Tabor</i>	1741	<i>Georgius Trnka, Stephanus Czéh</i>
1667	<i>András Tabor, (Pál Lethenyei)</i>	1742	<i>Johannes Carl Karner, Andreas Szabo</i>
1668	<i>Georgius Slesinger, István Csene</i>	1743	<i>Johannes Carl Karner, Andreas Szabo</i>
1673	<i>Heinrichus Horeczky, Paulus Milko Szabó</i>	1744	<i>Paulus Datán, Johannes Vajda</i>
1674	<i>Michael Szöcs, Urbanus Ramhoffer</i>	1745	<i>Paulus Datán, Johannes Vajda</i>
1675	<i>Michael Szöcs, Urbanus Ramhoffer</i>	1748	<i>Anton Pirst, Johannes Nagy</i>
1676	<i>Johannes Posony, Wilhelmus Paár</i>	1749	<i>Anton Pirst, Johannes Nagy</i>
1677	<i>(Johannes Posony, Wilhelmus Paár)</i>		
1686	<i>(Mihály Piringer, István Medvedacz)</i>		
1687	<i>Mihály Piringer, István Medvedacz</i>		
1688	<i>Georgius Slesinger, Wolfgangus Gruiber</i>		

B. Szónokok

1690	<i>Georgius Prikl, Daniel Csizmazia</i>
1691	<i>Stephanus Ötvess, Stephanus Stokovicz</i>
1701	<i>Georgius Liszt, Andreas Nagy</i>
1702	<i>Georgius Liszt, Andreas Nagy</i>
1703	<i>Georgius Liszt, Andreas Nagy</i>
1706	<i>Stephanus Andrásí (hungarus), Christophorus Gramer (germanus)</i>
1707	<i>Stephanus Andrásí (hungarus), Christophorus Gramer (germanus)</i>
1712	<i>Johannes Szijarto aliter Cseh, Andreas Plozer</i>
1713	<i>Johannes Szijarto aliter Cseh, Andreas Plozer</i>
1714	<i>Michael Lehmer, Nicolaus Kovács</i>
1715	<i>Michael Lehmer, Nicolaus Kovács</i>
1716	<i>Johannes Cseh, Georgius Mattkovics</i>
1717	<i>Johannes Cseh, Georgius Mattkovics</i>
1718	<i>György Mathkovics, János Szijártó</i>
1719	<i>György Mathkovics, János Szijártó</i>

1720	<i>Georgius Mathkovitz, Johannes Szijárto</i>
1721	<i>Georgius Mathkovitz, Johannes Szijárto</i>
1722	<i>Georgius Mathkovitz, Johannes Szijárto</i>
1723	<i>Georgius Mathkovitz, Johannes Szijárto</i>
1726	<i>Johannes Szijarto, Adamus Vizi</i>
1727	<i>Johannes Szijarto, Adamus Vizi</i>
1728	<i>Samuel Kapel, Paulus Csizmazia</i>
1730	<i>Paulus Bakics</i>
1731	<i>Nicolaus Oláh</i>
1732	<i>Georgius Roscher, Nicolaus Oláh</i>
1733	<i>Georgius Roscher, Nicolaus Oláh</i>
1734	<i>Georgius Rabser</i>
1738	<i>Adamus Bokros</i>
1741	<i>István Szerencsis, Johannes Asztal</i>
1742	<i>Samuel Por</i>
1743	<i>Samuel Por</i>
1744	<i>Johannes Carl Karner</i>
1745	<i>Johannes Carl Karner</i>
1748	<i>Stephanus Senkárík</i>
1749	<i>Stephanus Senkárík</i>
1750	<i>Frank Gyurcsek</i>

C. Kapitányok

1620	<i>Paulus Pflügler</i>	1693	<i>(Georgius Straus, Georgius Barabas)</i>
1621	<i>Andras Eötvös</i>	1701	<i>Martinus Karasz, Sebastian Wankhamer</i>
1622	<i>Thomas Textor, Georgius Ivanka</i>	1702	<i>Paulus Bakics, Michael Csisper</i>
1623	<i>Wolfgangus Leinweber, Johannes Nagy</i>	1703	<i>Paulus Bakics, Michael Csisper</i>
1624	<i>Balthazarides Ingerl, Valentinus Szalai</i>	1704	<i>Matthias Haipacher, Johannes Horvath</i>
1625	<i>Egidius Sintler, Jacobus Textor</i>	1705	<i>Matthias Haipacher, Johannes Horvath</i>
1626	<i>Balthazar Ingerl, Jacobus Textor</i>	1706	<i>György Veger (germanus), János Vaida</i>
1628	<i>Benedictus Turner, Georgius Ivanka</i>	1707	<i>György Veger (germanus), János Vaida</i>
1636	<i>Tamas Leimber, Görgel Marton</i>	1708	<i>Johannes Fegyveres, Johannes Klár</i>
1644	<i>János Dercsékay, Georgius Polz</i>	1709	<i>Johannes Fegyveres, Johannes Klár</i>
1645	<i>Georgius Polcs, Janos Dertsikai</i>	1710	<i>Georgius Mattkovics, Christophorus Pierscht</i>
1646	<i>Paulus Pab, Georgius Benedith</i>	1711	<i>Georgius Mattkovics, Christophorus Pierscht</i>
1649	<i>Paulus Muray, Urban Stamhofer</i>	1712	<i>Michael Tako, Michael Varga aliter Lehner</i>
1650	<i>Andreas Szabo, Georgius Larentz</i>	1713	<i>Michael Tako, Michael Varga aliter Lehner</i>
1651	<i>Andreas Szabo, Georgius Larentz</i>	1714	<i>(Miklós Kovács)</i>
1652	<i>György Larentz, Janos Horvat</i>	1715	<i>Miklós Kovács (hungarus)</i>
1656	<i>Georgius Sztoikovith, Johannes Meszáros</i>	1716	<i>Johannes Nekham, Franciscus Kollár</i>
1657	<i>Georgius Sztoikovith, Johannes Meszáros</i>	1717	<i>Johannes Nekham, Franciscus Kollár</i>
1658	<i>Andreas Czvickel, Stephanus Ivánka</i>	1718	<i>Georgius Barabas, Georgius Vidi</i>
1659	<i>Andreas Czvickel, Stephanus Ivánka</i>	1719	<i>Georgius Barabas, Georgius Vidi</i>
1660	<i>Basilius Karasz, Christophorus Pehéva</i>	1720	<i>Adamus Vizi, Samuel Kapel</i>
1661	<i>Basilius Karasz, Christophorus Pehéva</i>	1721	<i>Adamus Vizi, Samuel Kapel</i>
1662	<i>Laurentius Pollhammer, Paulus Miko aliter Szabo</i>	1722	<i>Samuel Poór, Stephanus Senharik</i>
1663	<i>Paulus Miko aliter Szabo, (Laurentius Pollhammer)</i>	1723	<i>Samuel Poór, Stephanus Senharik</i>

1665	<i>István Lánctl, (Pál Boros)</i>	1724	<i>Johannes Fillo, Georgius Poltz</i>
1666	<i>Pál Boros, (István Lánctl)</i>	1725	<i>Johannes Fillo, Georgius Poltz</i>
1674	<i>Andreas Vizi, Johannes Müllner</i>	1726	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1675	<i>Andreas Vizi, Johannes Müllner</i>	1727	<i>Andreas Huiber, Johannes Novák</i>
1676	<i>Franciscus Felseő, Georgius Rottmár</i>	1728	<i>Stephanus Szerencses, Philippus Veisz</i>
1688	<i>Stephanus Stokovicz, Stephanus Takacz</i>	1732	<i>Stephanus Nyereghjárto, Stephanus Czéh</i>
1689	<i>Stephanus Stokovicz, Stephanus Takacz</i>	1733	<i>Stephanus Nyereghjárto, Stephanus Czéh</i>
1690	<i>Stephanus Andrassy, Michael Pogacsasütő</i>	1741	<i>Johannes Szelleczky, Johannes Vajda</i>
1691	<i>(Stephanus Andrassy, Michael Pogacsasütő)</i>	1748	<i>István Somody, András Teichner</i>
1692	<i>Georgius Straus, Georgius Barabas</i>	1749	<i>István Somody, András Teichner</i>

D. Vásárbírók

1622	<i>Georgius Slunt Textor, Joannes Csizmazia</i>	1702	<i>Samuel Szőlősi, Christophorus Pirscht</i>
1623	<i>Georgius Textor, Johannes Csizmazia</i>	1703	<i>Samuel Szőlősi, Christophorus Pirscht</i>
1624	<i>János Nagy</i>	1704	<i>Johannes Farkas, Emericus Velsz</i>
1625	<i>Johannes Nagy, Thomas Textor</i>	1705	<i>Johannes Farkas, Emericus Velsz</i>
1626	<i>Thomas Textor, Johannes Csizmazia</i>	1706	<i>Jacob Bognár, Ferencz Szűcs Kolláth</i>
1628	<i>Johannes Csizmazia, Georgius Sutor</i>	1707	<i>Jacob Bognár, Ferencz Szűcs Kolláth</i>
1636	<i>Andras Szöts, Georgius Schlungo</i>	1708	<i>Johannes Behm, Michael Mészáros</i>
1649	<i>Valentinus Eötvös, Johannes Czakani</i>	1709	<i>Johannes Behm, Michael Mészáros</i>
1650	<i>Johannes Csakany, Valentinus Eötvös</i>	1710	<i>Andreas Knoll, Georgius Borbély</i>
1651	<i>Valentinus Eötvös, Joannes Czakany</i>	1711	<i>Andreas Knoll, Georgius Borbély</i>
1656	<i>Johannes Szabo alias Komaromi, Johannes Csondor</i>	1712	<i>Franciscus Lorant, Christophorus Lanczl</i>
1657	<i>Johannes Szabo alias Komaromi, Johannes Csondor</i>	1713	<i>Franciscus Lorant, Christophorus Lanczl</i>
1658	<i>Stephanus Slegel, Martinus Gállházi</i>	1714	<i>Michael Kisfaludi, Georgius Vidi</i>
1659	<i>Stephanus Slegel, Martinus Gállházi</i>	1715	<i>Michael Kisfaludi, Georgius Vidi</i>
1660	<i>Johannes Sz. Némethy, Johannes Csondor</i>	1716	<i>Stephanus Schnoer, Samuel Poór</i>
1661	<i>Johannes Szakmár Némethi, Johannes Csondor</i>	1717	<i>Stephanus Schnoer, Samuel Poór</i>
1662	<i>Andreas Trajtel, Michael Feölseő</i>	1718	<i>Nicolaus Ollas, Johannes Martinkovics</i>
1663	<i>Michael Feölseő Kovach, (Andreas Trajtel)</i>	1719	<i>Nicolaus Ollas, Johannes Martinkovics</i>
1666	<i>Márton Gállházi</i>	1720	<i>Johannes Traenyaki, Jacobus Pekrl</i>
1674	<i>Martin Csondor, Stephanus Vámosi</i>	1721	<i>Johannes Traenyaki, Jacobus Pekrl</i>
1675	<i>Martin Csondor, Stephanus Vámosi</i>	1722	<i>Andreas Akerlauer, Paulus Mirkovitz</i>
1676	<i>Gregorius Bakkony, Gregorius Lore</i>	1723	<i>Andreas Akerlauer, Paulus Mirkovitz</i>
1677	<i>(Gregorius Bakkony, Gregorius Lore)</i>	1724	<i>Philippus Veisz, Georgius Sarlai</i>
1688	<i>Petrus Szakmary, Christophorus Gramer</i>	1725	<i>Philippus Veisz, Georgius Sarlai</i>
1689	<i>Michael Steinpaner, (Petrus Szakmary alebo Christophorus Gramer)</i>	1726	<i>Adamus Bokros, Paulus Nemes</i>
1690	<i>Johannes Horvat, Johannes Herbert</i>	1727	<i>Adamus Bokros, Paulus Nemes</i>
1691	<i>(Johannes Horvat, Johannes Herbert)</i>	1728	<i>Andreas Szabo, Michael Straus</i>
1692	<i>Michael Gyilik, Stephanus Bedi</i>	1732	<i>Gregorius Andits, Gabriel Bognár</i>
1693	<i>(Michael Gyilik, Stephanus Bedi)</i>	1733	<i>Gregorius Andits, Gabriel Still</i>
1700	<i>(Georgius Weger, Johannes Marthon)</i>	1748	<i>Christophorus Hasthoffer, Georgius Vidi</i>
1701	<i>Georgius Weger, Johannes Marthon</i>		

E. Szőlőmesterek

1585	<i>Steffan Weber, Mark Pauller</i>	1628	<i>Michael Länzel, Stephanus Mikolcsa</i>
1600	<i>Steffan Szhlagelfalme, Benedeckh Kovath</i>	1636	<i>Tamas Takats, Andras Gomkötö</i>
1602	<i>Paulus Hölzel, Mihál Szabo</i>	1649	<i>Gregorius Czene, Valentinus Mayr</i>
1603	<i>Mihál Szabo, Hans Grissel</i>	1650	<i>Nicolaus Por, Gregorius Czeme</i>
1605	<i>Steffan Schleglfelner, Mihál Szabo</i>	1651	<i>Georgius Czenne, Nicolaus Porr</i>
1606	<i>Steffan Schleglfelner, Balas Kovats</i>	1656	<i>Johannes Posonyi, Johannes Szax (Simon Szax)</i>
1608	<i>Thomas Mai, Balas Szabo</i>	1657	<i>Johannes Posonyi, Johannes Szax</i>
1609	<i>Thomas May, Balas Szabo</i>	1658	<i>Sebastianus Hajberger, Gregorius Martony</i>
1611	<i>Balas Horvath Szabo, Balint Por</i>	1659	<i>Sebastianus Hayberger, Gregorius Marthony</i>
1612	<i>Miklos Csiszar, Valtan Mayr</i>	1660	<i>Gregorius Sztojkovitth, Marthinus Miko</i>
1613	<i>Miklos Csiszar, Balint Mair</i>	1661	<i>Gregorius Sztojkovitth, Marthinus Miko</i>
1614	<i>Steffan Schleglfelner, Balas Horvath Szabo</i>	1666	<i>Tamas Öttvos, Hans Perger</i>
1616	<i>Balas Horvath Szabo, Paulus Polz</i>	1667	<i>(Tamas Öttvos, Hans Perger)</i>
1618	<i>Thomas Mayr, György Kovats</i>	1668	<i>Mihály Kovács, András Cwikkell</i>
1619	<i>Valtan Mayr, György Kovats</i>	1669	<i>(Mihály Kovács, András Cwikkell)</i>
1620	<i>Georgius Kovats, Valtan Mair</i>	1674	<i>György Prikly mészáros, Jacob Szabó László</i>
1624	<i>Martinus Lanius, Stephanus Falussi</i>	1675	<i>György Prikly mészáros, Jacob Szabó László</i>
1625	<i>Paulus Wäc Tincto, Blasius Sartor</i>	1676	<i>Henrich Horetzky, Daniel Farnady Csizmazia</i>
1626	<i>Michael Länzel, Stephanus Mikolcsa</i>	1677	<i>(Henrich Horetzky, Daniel Farnady Csizmazia)</i>

F. Erdőispánok

1701	<i>Stephanus Korossy</i>	1720	<i>Laurentius Fekete, Johannes Horvath</i>
1702	<i>Laurentius Fekete</i>	1721	<i>Laurentius Fekete, Johannes Horvath</i>
1703	<i>Laurentius Fekete</i>	1722	<i>Laurentius Fekete, Johannes Horvath</i>
1708	<i>Laurentius Fekete</i>	1723	<i>Laurentius Fekete, Johannes Horvath</i>
1709	<i>Laurentius Fekete</i>	1724	<i>Laurentius Fekete, Johannes Schveska</i>
1710	<i>Laurentius Fekete</i>	1726	<i>Laurentius Fekete, Johannes Schveska</i>
1719	<i>Laurentius Fekete</i>	1728	<i>Georgius Santmähr</i>

G. Egyházfik

1622	<i>Bartholomaeus Figulus, Johannes Faber Croata</i>	1676	<i>Johannes Kötozin, Martinus Palkovits</i>
1623	<i>Bartholomaeus Figulus, Andreas Aurifaber</i>	1688	<i>Stephanus Falussi, Johannes Lakatos</i>
1625	<i>Andreas Aurifaber, Casparus Rotarius</i>	1689	<i>Andreas Kovacz (Stephanus Falussi alebo Johannes Lakatos)</i>
1628	<i>Andreas Poss Rotarius, Jacobus Textor</i>	1690	<i>Andreas Kovacz, Martinus Karas</i>
1636	<i>Görgel Varga, György Szijarto</i>	1692	<i>Matthias Valner, Paulus Bakicz</i>
1649	<i>Martinus Faber, Herman Schneid</i>	1701	<i>Johannes Lőrincz, Johannes Farkas alias Szemethi</i>
1650	<i>Herman Szabo, Stephanus Szabo</i>	1702	<i>Johannes Farkas, Nicolaus Oláh</i>

1651	<i>Stephanus Szabo, Herman Shneider</i>	1703	<i>Gregorius Szallai, (Johannes Farkas alebo Nicolaus Oláh)</i>
1656	<i>Michael Felseő, Martinus Takác</i>	1714	<i>Adamus Vizi, Johannes Tratnyaki</i>
1657	<i>Michael Felseő, Martinus Takác</i>	1720	<i>Adamus Bokros, Joannes Novák</i>
1658	<i>Martinus Weber, Johannes Fabricius alias Posonyi, Michael Hervai aliter Szabo</i>	1721	<i>Johannes Fillo, Joannes Novák</i>
1659	<i>Thobias Wagner, Stephanus Berekszaszi, Michael Hervai</i>	1722	<i>Johannes Fillo, Philippus Fellingner</i>
1660	<i>Stephanus Berekszáli, David Pinter, Stephanus Letenyei aliter Kovác</i>	1723	<i>Johannes Fillo, Philippus Fellingner</i>
1661	<i>Stephanus Beregszászi, David Pintér, Hieronymus Lyszsz</i>	1726	<i>Stephanus Frieveisz</i>
1662	<i>Michael Szajkovith, David Pinter, Johannes Muraközi aliter Szabo</i>	1727	<i>Stephanus Nyereghjarto, Johanns Poszpischek</i>
1663	<i>Michael Szajkovith</i>	1728	<i>Michael Pellik</i>
1674	<i>Georgius Levay, Joannes Timár</i>	1730	<i>Michael Pellik</i>
1675	<i>Georgius Levay, Joannes Timár</i>	1731	<i>Andreas Szabo</i>

H. Révészek

1688	<i>Stephanus Kovacz, Stephanus Zigardy</i>	1722	Johannes Fekete, Georgius Lehner
1692	<i>Simon Horvat, Emericus Nagy</i>	1723	Johannes Fekete, Georgius Lehner
1701	<i>Simon Guorgonicz, Imre Nagy</i>	1724	Michael Poor, Stephanus Felbinger
1702	<i>Mathias Baikovics, Emericus Nagy</i>	1725	Michael Poor, Stephanus Felbinger
1703	<i>György Lenard, Imre Nagy, Mihaly Poor</i>	1726	Georgius Lehnard, Simon Farkas
1709	<i>Mátyás Baikovics</i>	1727	Stephanus András, Simon Farkas
1710	<i>Michael Poór, Johannes Németh</i>	1728	Stephanus András, Simon Farkas, István Nagy, Andreas Marton
1711	<i>Michael Poór, Johannes Németh</i>	1731	Johannes Fekete, Johannes Nagy
1712	<i>Michael Poór, Georgius Lehnard</i>	1732	Johannes Fekete, Johannes Nagy
1713	<i>Michael Poór, Georgius Lehnard</i>	1748	Andreas Martony
1720	<i>Stephanus Kocsis, Johannes Szücs, Michael Farkas</i>	1749	Franciscus Lehnard
1721	<i>Stephanus Kocsis, Johannes Szücs, Michael Farkas</i>		

Szendiné Orvos Erzsébet

„Mert tudjátok, Döbröcönnek nagy híre, neve vagyok!” Debrecen a 17. század fordulóján

Debrecen a 17. század elején mind a népesség számát, mind gazdasági és kulturális jelentőségét tekintve a Tiszántúl legnagyobb városa volt. 1538 óta közjogilag Erdélyhez tartozott 1686-ig anélkül, hogy a királyi Magyarországgal való kapcsolata egy pillanatra is megszűnt volna. Szolnok elfoglalását követően a török adófizetője lett, szultáni khász birtok¹ 1693-ig. A három országrész határán, a birodalmak összecsapásainak keresztútjában a város kialakította mindazokat a túlélési stratégiákat, melyekkel a kiszolgáltatott helyzetben képes volt fennmaradni.

A mezőváros oltalmát – városfal helyett – elöljárói ügyes politizálásának köszönhetően. Jó viszonyban volt a magyar királyokkal. A város Rudolfal 1607-ben, Mátyással 1608-ban erősítetteti meg kiváltságait. Az erdélyi fejedelmek is értékelték gazdagságát. Bocskaitól, Rákóczi Zsigmondtól olyan kiváltságokat kért és kapott, melyek hozzájárultak további fejlődéséhez. Báthory Gábor rendezte a beköltöző jobbágyok és a hajdúk kérdését. A törökökkel is jó viszonyra törekedett. Az oltalomlevelek a város kereskedőinek nyújtottak több-kevesebb védelmet.

A háromfelé adózás és a hatalmasságoknak vitt ajándékok anyagi terheit intenzív mezőgazdasági árutermeléssel és fejlett iparral élte túl a város. Gazdálkodásának alapja a nemzetközi marhakereskedelemben való bekapcsolódás volt. Kereskedői, olcsó borának köszönhetően, a hadiszállításokba is sikeresen bekapcsolódtak. Kereskedelmi kapcsolatai Danzigtól Isztambulig, Brassótól Augsburgig értek. A városban dolgozó 14 céh a kézműipar komoly differenciálódását jelezte. Az évente hét ízben két-két hétig tartó vásárain nemcsak a közvetlen környék árucseréje bonyolódott le, hanem a Balkán-félsziget és a Baltikum közötti áruforgalom is.

Debrecen közigazgatása

Debrecenben – határváros lévén – sem a közigazgatást, sem az igazságszolgáltatást nem ragadta magához a török uralom. Nem élt benne sem török katona, sem török polgár. Nem volt sem török, sem magyar állami hivatal. Az erdélyi fejedelem és a magyar király számára Debrecen elsősorban zsoldpénztárt és éléskamrát jelentett: „*a katonai tábor sóval és kenyérral való ellátása ügyében meg kell egyezniük, egyébként végzetes baj történik*”, olvashatjuk az 1606. évi városi jegyzőkönyvben.² Így a városi elöljáróság legfontosabb feladata a különböző adók megszerzése, illetve befizetése volt. Jogilag ugyan Debrecen mezőváros volt, azonban a 17. század elején már a szabad királyi városok bíraskodási és igazgatási jogaival élt.

A várost irányító testület rendszeres működésének megszervezése az 1552. április 24-én alkotott szabályrendelettel kapcsolódik, amelyet földesura 1556-ban hagyott jóvá. A város két (alsó és felső) járásra oszlott, mindegyik járás 3–3 főutcára. Az utcák élén a lakosok által választott kapitány volt felelős a rendért, valamint a tizedesek és tízházgazdák. Az utcák gyűlése egyenként 10–10 lakótársukat küldte szenátor néven a szenátusba, amely újév első napján jelölte ki a főbírókat (*judex primarius*). Ekkor

¹ A szultán saját kezelésében tartott birtok.

² HBML, IV. A. 1011/a. 6. 463/1.

választották meg a 12 esküdtbírót (*jurati judices*), az adószedő bírót, a vásárbírót, a borbírót és a mészárszékeket ellenőrző székbírót. Gondoskodni kellett még a jegyzőről, azután a város rendjére felügyelő hadnagyokról és utcakapitányokról is. A hivatalba lépők hagyományos formulák szerint esküdtek fel: „*kijelentem és fogadom az igaz Istennek, aki atya, fiú, szentlélek, egy igaz bizony Isten, hogy ő engem az én hitemben úgy segítjen, hogy aminémű hivatalra engem e becsületes Tanács elválasztott, abban tehetségem szerint eljárók. A hamisat nem igazítom, az igazat nem hamisítom, a város szabadságának romlására nem igyekszem, igaz törvényt teszek, sem kedvet, se barátságot, sem adományt, sem atyafiságot nem nézek, de igenis vérem utolsó cseppjének kihullásáig Debrecent szolgálom, ámen*”.³

A lakosság választott előjáróságai elsősorban végrehajtó testületek voltak, amelyeknek el kellett végezniük mindazt, amivel a felettük álló török vagy magyar hatóságok megbízták őket. A peres ügyekben a bíró és az esküdtbírák határoztak. Fellebbezési fórum a debreceni szenátus volt, amely csaknem kizárólagos fellebbviteli bírósággá vált a peres ügyek intézésében. A debreceni főbíró és esküdtei teljes jogkörrel ítélezhettek nemcsak a mezővárosi polgárok, hanem az itt lakó nemesek pereiben is, jöllehet a többi szabad királyi városban országos törvények vették ki a nemesek lakóházait a városi magisztrátusok joghatósága alól, lakóit pedig felmentették a városi közterhek viselésétől. Az újévi tisztújítás előtt a város leendő vezetői az Úrhoz fohászkodtak: „*Lásd meg Úristen az körülvaló farkasoknak igyekezeteket, kik minden tanácsokkal, szándékokkal azon vagynak, hogy minket, a Te szegény juhaidat megemésszenek és a földről eltöröljenek!*” Az előjáróknak nem volt könnyű feladatuk, hiszen a gazdag cívisvárost török, tatár, magyar végvári, erdélyi és hajdúcsapatok egyaránt szívesen látogatták, s felváltva sarcolták. Egyik nap a Habsburg királyi kassai őrséget kell ellátniuk élelemmel, másnap azt a török vagy az erdélyi katonák kérték rajtuk számon. Elismerésre méltó tehát az a diplomácia, amellyel lavíroztak a sokféle hatalmasság között: „*Az alkalmazkodási politika, habár egyes embereknek kik saját énjöikkel szabadon rendelkeznek, nem róható is dicséretes tulajdonul fel, társulati- és államfőnököknél azonban, kik a kormányzásuk alá helyezett népnek jólétéért Isten és világ előtt felelősek, elengedhetetlen kötelesség. Erős oldala volt az alkalmazkodás, mindha e város régibb időbeli előjáróinak, kik az idők jeleit folytonosan észelve, e várost koronkint hatalomra emelkedett fejedelmek kegyébe ajánlani, a legnagyobb áldozatok és fáradozások árán sem mulasztották el*” – írja Szűcs István tanulmányában.⁴ Gyakran kellett követségbe menniük, s nem egyszer előfordult, hogy nem tértek haza. A tanács 2–3 tagja, székéren vagy lóháton, jó és rossz időben, mindig úton volt. A város az embereit Budára, Kassára, Bécsbe, Krakkóba, Konstantinápolyba nemcsak saját ügyeinek intézésére küldte, hanem gyakran ők közvetítették, továbbították az erdélyi fejedelmek, pasák és más méltóságok üzeneteit is. A hazatérők bizonyosan megkönnyebbültek, mikor meglátták a távolból az András-templom tornyát. Otthon sem volt egyszerűbb dolguk, hiszen le kellett csendesíteniük a gazdagabb előjárók és a városi szegénység közötti, és az egyéni ellentéteket. Ez nem azt jelentette, hogy például a bírók mártírok lettek volna. Fizetést ugyan nem kaptak, de ők tartották kezükben a város gazdasági életét. A városi tanács tagjai mesteremberek, kereskedők, földművelő és állattartó gazdák voltak, akik a városuk javára végzett szolgálatot nagy tisztességgnek tartották. Hivataluk viselése mellett

³ Szabó 1980: 145–146.

⁴ Szűcs 1870: 222.

eredeti mesterségüket változatlanul folytatták. Befolyásuk érződött a jövedelmező hivatalok és a személyi kiváltságok elosztásában. A legtehetősebb polgárok tartották kezükben a vezető posztokat, így például többször viselt bíróságot a 16–17. század fordulóján Nagy Gál István, a 17. század közepén pedig a két Dobozi István és Vígkedvű Mihály, mindhárman főbírák, vezető kereskedők és mellesleg sógorok.

Debrecen gazdasági élete

„A magyarországi városok közül a legfényesebb pályát Debrecen futotta be, amely alacsonyabb rendű jogi minősítése ellenére (1693-ig oppidum maradt), de a városi szabadságok csaknem teljességét bírva korszakunkra az ország legnagyobb városává, az országrészek közötti kereskedelem legfontosabb csomópontjává emelkedett”.⁵ Látványos gazdasági felemelkedésének alapja elsősorban a szarvasmarha-tenyésztés és az azzal való kereskedelem volt, amit a nyugat-európai kereslet növekedésének köszönhetett. A Magyarországról elérhető ausztriai, dél-német és morvaországi városok, Észak-Itáliában pedig Velence hosszú évtizedekig korlátlan felvevőpiacot biztosítottak a magyar szarvasmarha számára. Az „aranylábú” Debrecen biztosította a pusztai állattartáshoz szükséges legelőket, ami példátlan méretű területi gyarapodást eredményezett: határa olykor meghaladta a 120–130 ezer hektárt. A Hortobágyon és a város által megszerzett zálogbirtokokon hatalmasra nőtt a gulyák sokasága. A város saját területén és a bérbe vett pusztákon minden köz- és földesúri hatalomtól mentes, korlátlan jogot gyakorolt, végső soron a városi tanács felelt a határ és a pásztorkodás rendjéért.

A város vezető rétegét is a kereskedők alkották. A gazdagabb debreceni kalmárok kompániákba állva saját vállalkozásban hajtották az állatokat Bécsig, Nürnbergig, tehát nem külföldi felvásárlóknak adták el állataikat. Korszakunk jeles kereskedői, tőzsérei voltak: Kun Benedek, Vitális Menyhért, Nagy Boldizsár, Törös János, Balogh Péter, Szűcs Benedek, Puskás János, Nagy Balázs és Balogh János.⁶ Kereskedelmi területükre a felső-magyarországi, az erdélyi szász, a bécsi udvari kamarai, a brünni tartományi, a nürnbergi kerületi, augsburgi és müncheni levéltárakban találhatunk leírásokat. Leginkább szarvasmarhával, lóval, sóval, nyers bőrökkel és fémekkel kereskedtek. Az állattenyésztés mellett a gabonatermelés nem volt jelentős, viszont a kereskedelem elősegítette a kézműipar fellendülését. A lakosság közel fele folytatott ipari tevékenységet. A drámában szereplő Borzán Gáspár például szíjjártó volt András nevű rokonával együtt. Az iparosok közel 20 céhbe tömörültek, s több mint 40 mesterséghez értettek. A városban számtalan műhely dolgozott a kor fogyasztása számára. A kézműipar csaknem minden ágát képviselve látjuk a debreceni céhek sorában: tímárok, gubacsapók⁷, posztószabók, posztómetszők, szűcsök, kovácsok, portörök, szappanosok, mészárosok, hentesek, kocsigyártók, ötvösök és egyéb mives emberek. Vámmentességüket Rudolf 1593-ban erősítette meg, ezzel támogatva fejlődésüket. A csizmadiák 1604-ben alakítottak külön céhet, addig a varga céhbe tartoztak. A legelőkelőbb török basák, bégek Debrecenbe küldték fegyvereiket, óráikat javítás végett. Az ötvösök is kiemelkedő iparművészeti alkotásokat hoztak létre. A mesterség fejlettségére utal az a tény, hogy a kecskeméti ötvösök céhszabályzatukat a debrecenieké után készítették. A gyapjú- és textilipar 52 artikulusból álló céhszabályzata is ekkor

⁵ Bácskai 2002: 69.

⁶ Zoltai 1912: 92.

⁷ A durva szövésű gyapjúkelme készítője.

készült, Nagy Gál István főbíró tollából. Hasonló gazdag és nagy múltra tekintett vissza a bőripar, amit az állattenyésztés látott el bőségesen nyersanyaggal. Élelmiszeripara európai hírnévre emelkedett. A debreceni kenyérről azt írta Evlia Cselebi, hogy „*a világ negyed részén sincs párja*”. Towson angol utazó is áradozott róla: „*könnyebb, fehérebb és ízletesebb kenyeret sehol a világon nem ettem, mint Debreczenben. Egy-egy kenyérnek nagysága – ne higgyjék hogy ez talán tréfa – fél köbrőf*”.⁸ Ezért a hírnévért meg is fizetett a város: töröknek, tatárnak, németnek egyaránt! Evlia Cselebi a boltok számát 500-ra tette, ebből a posztósokét 300-ra becsülte, jócskán eltúlozva. A boltok mellett azonban híresebbek voltak a debreceni vásárok. Bátran állíthatjuk, hogy Debrecen kereskedelmi központja volt ekkor Kelet-Magyarországnak. 1604-ben már 7 országos vásárral dicsekedhetett, ami azt jelentette, hogy évente 14 héten keresztül az ország kereskedői itt jöttek össze áruik kicserélésére.⁹ Korszakunkban utcánként tartották a vásárokat: a Kardos-házzal szemben a vászonárusok és a fazekasok árultak, a Német utca torkolatában a város boltjai melletti piacon a kötél- és faműveseket és a vargákat találjuk, az aprókalmárok (rizsárulók) a Piac utcai nagyhídon várták vevőiket.¹⁰

Az ország ekkor leggazdagabb városának virágzását, legalábbis a vizsgált időszakban, a súlyos adóterhek sem hervasztották el. A három ország közé szorult Debrecen a királyi kincstárnak 1000 forint, a töröknek 2000 forint, az erdélyi fejedelemnek 1000 forint adót, 2000 forint földbért és 200 forint tizedváltásgot fizetett. Ezen felül tetemes összeget tettek ki a hatalmasságoknak vitt ajándékok és katonai sarcok. Az ehhez szükséges pénzt a város a földbirtokokból, a királyi kisebb haszonvételekből (korcsmáltatás, piaci helypénz, „*faizás*”¹¹, halászat, harmincadkedvezmény) és a közadókból szedte össze. Mindezek az adatok a város páratlan vagyoni erejéről tanúskodnak.

Társadalom

A cívisváros lakóiról, társadalmi összetételéről sajnos nagyon keveset tudunk. Anyakönyvek és adóösszeírások hiányában csak következtetni tudunk a több mint tízezres lélekszámra, a társadalom foglalkozás szerinti megoszlására, az egyes rétegek vagyoni helyzetére és iskolázottságára. A magisztrátusi jegyzőkönyvek elemzése során viszont több olyan megállapítást tehetünk, melyek hozzájárulhatnak Debrecen korabeli népességének kutatásához.

Debreceni polgárnak lenni a 17. század első évtizedében is inkább kiváltság, mint terhes kötelezettség volt. A polgárjogot nem kötötték háztulajdonhoz, egyedül a közterhek viselését szabták meg. A polgárdíj lerovása és az eskü letétele után a beköltözőt megillette mindaz a kiváltság, mellyel a debreceni cívisek rendelkeztek.

A tizenöt éves háborút követő viszonylagos nyugalmasabb időszak visszatükröződik a protokollumok adataiból is: egyrészt alig találkozunk betelepülni szándékozó személyekkel, másrészt a gazdasági élet zavartalanságára utalnak az egyre nagyobb összegeket kitevő adósságokra vonatkozó adatok. A debreceni „*respublica*”

⁸ Zoltai 1912: 85.

⁹ Remete Pál napján, húsvét előtti 6. vasárnapon, Szent György-napon, Szent László napján, Boldogasszony napján, Dénes és András napján.

¹⁰ Szimics 1938: 31–32.

¹¹ Erdőhasználati jog.

ugyan egységesnek látszott – társadalmi kategorizálásról nem beszélhetünk a vizsgált időszakban –, vagyonosság alapján azonban igen erősen differenciálódott a lakosság.

A jegyzőkönyvi bejegyzések adatai szerint a város vezetői a nagykereskedők voltak. Többségük a céhes iparban kezdte meggazdagodását, ezt bizonyítják a mesterségre utaló vezetéknevek gyakori előfordulása a magisztrátus névjegyzékében. A gazdagabb kereskedők – főleg a tőzsérek – társulásokat hoztak létre, hiszen „*kompániába*” állva nemcsak nagyobb biztonságban folytathatták kereskedésüket, hanem megfelelő tőkével rendelkezve kikerülhették a hitelezés buktatóit is. A leggazdagabb cívispolgárok a város vékony rétegét tették ki, a városi tanács döntéshozó tagjaként viszont kezükben tartották a közösség politikai vezetését. Vezető dinasztiákról ugyan ekkor még nem beszélhetünk, de már megjelennek az ismétlődő családi hatalom jelei.

Utánuk következett a középpolgárság széles rétege, főként a szegényebb kereskedők és kézművesek. Az alsóbb néprétegbe a legszegényebb adófizetők; a polgárjoggal rendelkező, de adót nem fizető, valamint a polgárjoggal nem rendelkező városlakók számítottak.

A városban lakó nemesek kezdetben vonakodtak a közös terhek vállalásától, s nem szívesen ismerték el a magisztrátus bírói jogkörét. A 17. század elejére azonban elcsendesültek a viták. A városba települt nemesség életmódja egyre inkább mintá lett a polgárság vezető rétege számára, ezért törekedtek armális szerzésére.

Az értelmiségre vonatkozóan szintén hiányosak az ismereteink. Az 1606–1610. évre vonatkozó adatbázisunk alapján azonban kijelenthetjük, hogy Debrecenben az írni-olvasni tudók száma a többi városhoz képest viszonylag magas volt, melyet nemcsak a gazdasági szükségességnek tulajdoníthatunk, de a humanizmus, a reformáció és elsősorban a debreceni iskola hatásának.

A város nemzetiségi összetételét tekintve igen egységes képet mutatott: a legmagyarabb város volt korszakunkban. Ezt a tényt a városi jegyzőkönyvek is megerősítik: alig találkozunk bennük idegen hangzású névvel. A város gazdasági és vallási okokból egészen a 19. századig nem engedte be falai közé a külföldi telepeseket.

Kultúra

A magisztrátusi jegyzőkönyvek bőséges adatokkal támasztják alá azt az általános vélekedést, miszerint a 17. században a várost a késő reneszánsz kultúra jellemezte. Sokszerűségét az erdélyi, a török és a nyugati hatásoknak köszönhető. Különösen nagy szerepe volt „*kincses Kolozsvár*”, valamint Várad reneszánsz műveltségének. A 17. század közepéig ez a stílus határozta meg a parasztváros ízlését, művészetének alapját.

Debrecen mai képe nagy vonalakban a vizsgált időszakban alakult ki. A 15. század végére a mai belvárost körülfutó vonalon belül megtelepültek az összes mai főbb utcák. A 16. század folyamán ezen utcák házsorai közé orsó alakban egy-egy újabb házsor ékelődött. A város két kerületének legfontosabb utcái: az alsó járásban Cegléd, Varga, Várad, Szent Miklós, Piac és Német utca; a felsőben Hatvan, Mester, Péterfia Jakab, Csapó, Új és Csemete utcák. Kőfala soha nem volt Debrecennek, hiszen a lakóknak nem volt megfelelő építőanyaguk: csak fájuk, agyagsárjuk és nádjuk volt, így sánccal és árokkal vették körül a várost. A sánc sövénykerítése és a földhányás tüskés gallya komoly védelmet nem adott a török hódoltság zavaros viszonyai között. Kijutni a városból ekkor hét kapun lehetett, a Péterfia Jakab, a Csapó, a Várad, a Szent Miklós, Szent Anna, Hatvan és Mester utcák végén. A tizenöt éves háború alatt a környék falvai

elnéptelenedtek, Debrecen pedig tovább gyarapodott. Így foglalták be a sánca Belsőboldogfalvát (Szentlászlófalva és Szentmihályfalva már korábban Debrecen része lett) és a menekülők által megszállt délnyugati részt.

A három hatalmat szolgáló mezőváros civisei a sok sarcolás, fosztogatás és tűzvész miatt nem építettek gazdagságra utaló palotákat: alacsony, nádfedeles, vályogból rakott vagy fonott sövényfalú sártapaszos házak jellemezték, ahol az utcák nyáron porosak, télen sárosak voltak, s legnagyobb utcáján, a Piac utcán is fapalló vagy fahíd vezetett a Szent András- templomtól a Cegléd utcáig, hogy a szekerek bele ne fulladjanak a sártengerbe. Egy német utazó egyenesen rondának találta Debrecent, ahol az alacsony házak majd a földbe süllyednek, és a templom körül levők kivételével mindet náddal fedték.¹² Nagyobb épület csak a városháza, a Kollégium és a Szent András-templom volt. A városháza (*domus senatoria*) a Tar család épületéből, a Fehér-házból alakult ki, mely még 1527-ben kolostor volt, s innen egykori jelzője, a régi kolostor. A Kollégium is eredetileg kolostor volt, 1604-ben nem annyira impozáns, sokat bővült és változott az idők folyamán. A Szent András- templom 1564-ben leégett, s 64 évig állt romos állapotban, csak 1628-ra építették újjá. 1802-ben, a nagy tűzvészben pusztult el. A magánházak közül híresebb kőépületek voltak: a Kardos-ház, a mai Simonffy utca sarkán, melyet kocsmának használtak; a „*veres ház*” a Várud utcán, melynek tulajdonosa Tar István kereskedő volt és nevét valószínűleg nyers téglafalairól kapta; a Szikszay-ház, a Törösdy-ház, melyeket a város vezető családjai (pl. a Doboziak) bírták; a Komáromyak Cegléd utcai háza, mely a 17. századi Debrecen legkényelmesebb épülete volt. A több mint 2000 lakóházból mára csak egy-kettő maradt meg hírmondónak. Ez annak köszönhető, hogy hiányzott a megfelelő építőanyag és gyakoriak voltak a tüzesetek. Régisége miatt figyelemre méltó téglapillékes ház a Széchenyi utca 6. sz. alatti eredetileg kalmárház. A földszintes ház udvari része árkaodos folyosójával a folyosó elé ugró bejárati porticussal e korszak patrícius lakóházainak jellegzetes típusa. A ház térbeosztása is jellemző: a boltíves ambitusról szabadkéményes, középtűzhelyes konyhába lép a látogató, ebből kétfelé nyílnak a lakószobák. A ház a 17. század végén Diószegi Sámuel főbíró kezén volt. A másik ház a Piac utca 29. sz. alatti eredetileg földszintes, L alakú háza, árkaodos folyosóval, négyszögletes téglapillérekkel. A lakóházak belső berendezései a puritán célszerűség jegyeit viselték magukon. Ülő- és fekvő-alkalmatosságai változatosak voltak, s fennmaradtak művészien faragott egyéb bútorai is (szekrények, fogasok, székek, ládák). A legrégebb hagyatéki leltárak szerint a debreceni polgár örökösei szépszámú arany- és ezüstpénzen, ón-, réz- és ezüstedényeken, ruhaneműeken, török kárpitokon, öles ládákon osztoztak. A világjáró, kalmárkodó kézműves polgárok tehát utánozták a máshol látott finomabb életmódot. Táplálkozási szokásaikat tekintve eltérés mutatkozik az európai tendenciától, ahol a gabonafogyasztás előtérbe kerülését figyelhetjük meg a 16. században. Húsfogyasztásukat a marhatartás határozta meg: a kétfogásos köznapi étkezéseken az első fogásként általában káposztás hús, répa hússal vagy főtt hús, a másodikban kásaétel szerepelt. A napi kétszeri étkezés (az első ebéd 10 óra körül) általában közös tálból, kevés evőeszközzel történt. Szomszédokat általában vízzel oltották. A kávé ugyan ismerték, de nem vezették be otthonaikba a hódító ellenség, a török italát.

A mezővárosi társadalom életmódját, kultúráját az egyház által meghatározott normák alakították és befolyásolták. A református egyház legfontosabbnak a

¹² Szamota 1891: 427–428

mértékletességet és a józanságot tartotta. A tiszta, istenfélő, puritán élet összeegyeztethetetlen volt a fényűzés minden fajtájával, így a reformáció száműzte a debreceni templomokból a képeket és szobrokat. A festészet és szobrászat tehát a reformációnak köszönhetően nem volt jelentős, az iparművészet azonban igen magas színvonalat ért el. A bútorok és a házak mennyezete reneszánsz virágos motívumokat kapott. Nagyon szép textíliák, bőrdísz- és ötvösművek maradtak fenn. A debreceni ötvösség virágkorát érte, s a mesterek már a 16. században kiemelkedő alkotásokat hoztak létre. A mesterremekek között aranyos kupák, aranygyűrűk, virágos, gyöngyös, zománcos ezüstművek, „veritékes” poharak szerepeltek. Termékeik a reneszánsz hagyományokat követték, motívumaik változatosak, szemet gyönyörködtetőek voltak. A későbbi „*oszlodászes*” kannákkal, poharakkal egy egészen különleges művészi stílust alkottak a hazai ötvösségünkben. A fegyverek díszítésében is jeleskedtek: a tausírozás, nemesfémmel való díszítés kifejezetten ötvös szakma volt, s hogy mennyire minőségi, művészi munkának számított, erre a meglehetősen magas munkadíj utalt.

A „virágos reneszánsz” leginkább a módosabb civisek öltözködésében mutatkozott meg. Igen drága alapanyagokból (angol, olasz posztók, szövetek, festett bőrök, selymek, csipkék) készült, fényűző, festett és virágmotívumokkal díszített ruhadarabokat hordtak. A férfiak szűk nadrágot, hozzá T szabású, bő ujjú inget, csizmát, dolmányt, mentét, sötét színű posztóruhát, az asszonyok még a spanyol divat szerinti abroncsos, feszes, nyakig begombolt ruhát viseltek, felette köntöst és subát. A férfiak haja vagy hosszú, fürtökben vállra omló, vagy hátul rövidre nyírt, elől üstökbe csavart törökös divatú volt. A szakáll és a bajusz általános viselet volt. Fejfedőként süveget hordtak. A lányok befonva, pártával, az asszonyok kontyban, főkötővel viselték hajukat.

A civisváros szellemi arculatának kialakulását a 16. század végére tehetjük, amikor a reformáció kezdett tért hódítani. Ezt földesurának, Enyingi Török Bálintnak köszönhetjük, aki egy bizonyos Mihál nevű reformátor papot hozott magával, és Török Jánosnak, aki már 1552-ben a ferenceseket is elűzte a városból. A civis életrend és életeszmény kialakítója korszakunkban Méliusz Juhász Péter lelkipásztor és társai (Huszár Gál, Hevesi Mihály, Torday Demeter, Boldog Sebestyén, Bogáthy Demeter) voltak. A reformáció gyors terjedésének okát abban a létbizonytalanságban kereshetjük, ami a kort jellemezte: az állandó háborúk, járványok, betegségek, természeti csapások miatt egyedül csak az Istenhez fordulhattak, s az új vallás kiiktatva az egyházi hierarchiát közelebb hozta az egyszerű emberekhez az Istent. A reformáció kálvini ágának elterjedése összhangban volt a város gazdasági érdekével, hiszen a hit szerint „*az igaz, Isten szerint való kalmárság és kereskedés jó és kedves Isten előtt*”. Az „olcsó egyházzal” puritán takarékoságot, a szorgalom és a munka megbecsülését, vagyis a mindennapi polgári erényeket hirdették. Az irodalom területén Debrecen „hivatásos” költője Szappanos János ájtatossági művében (*Christianus suspirans*) jelentkezik a manierizmus. Szegedi Gergely, Gönczi György, Újfalvi Imre a templomi éneklés terjesztésében jeleskedtek. A szépirodalom terén a históriás (bibliai, történeti, szerelmi) énekek és a trufák (élces mondások, anekdoták) virágzásának vagyunk tanúi. Egyik jeles képviselője Laskai Csókás János volt.

Végül, de nem utolsósorban beszélnünk kell a debreceni iskola – a későbbi Református Kollégium – jelentőségéről. Az 1538 körül alapított iskola a mai napig működik, ami a magyar kultúrtörténetben egyedülállónak mondható. A wittenbergi egyetem törvényei szerint működő iskolában poétikai, retorikai, logikai, és dialektikai

képzés folyt hármastagolódásban. Egyetlen tanárunk volt, a rektor. A rektorok két évente cserélődtek. Az alsó tagozaton mindig a teológiai oktatásban is részesült felsőbb tagozatú diákok tanítottak. Az iskola fenntartását a városi magisztrátus, illetve a földesúr jóindulata biztosította. A diákok létszámát 750–1000 főre tehetjük, évente ebből a felső tagozaton kb. 20 diák tanult. 1604-ben Milotai Nyilas István illetve Somosújfalvi Péter irányította az iskolát.¹³ Iskolapolitikájuk az anyanyelvűség erősítését tűzte ki célul. A latin nyelvi alapképzést a külföldi egyetemen (Heidelberg) való tanulás alapfeltételének tekintették, hasonlóan jeles elődeikhez: Félegyházi Tamáshoz, Laskai Jánoshoz, Thúri Mátyáshoz és Károlyi Alberthez. A kollégium szervezetét és önkormányzatát a vizsgált évben már szilárdnak tekinthetjük.¹⁴ A kollégiumi szintet elért iskola továbbfejlődésében nagy szerepe volt Hodászi Pap Lukács püspöknek és Újfalvi Imre első papnak. Hodászi nevéhez fűződik Szárászi Ferenc másodpap által lefordított Heidelbergi Káté 1604. évi megjelentetése. A nyomdák egyébként éppen ebben az időszakban tértek át a történelmi énekek kiadásáról az ellenreformációval szembeni politikai költészetre: Gyarmati, Alvinczi és Milotai műveit adja ki sorra a debreceni nyomda, amelynek Lipsiai Rhéda Pál a vezetője, az utolsó művelt, tollforgató nyomdászunk.

Összefoglalás

A leírtak alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy Debrecen korszakunk legjelentősebb magyar városa volt, nemcsak lélekszámát tekintve, hanem gazdasági és kulturális téren is. A város az ügyeit teljes szabadsággal, ügyes diplomáciával intézhette, s e viszonylagos szabadság vonzotta az embereket: kereskedőket, iparosokat, nemeseket és nemteleneket. Debrecen kulturális központtá vált, ahol külföldet járt értelmiségiek tanítottak, saját nyomdájukban könyveket adtak ki. Ők terjesztették a reformáció eszméit. A hitújítás egyik központja volt a „kálvinista Róma”. A Tiszántúl legjelentősebb városa a török hódoltság idején is képes volt – igaz súlyos áldozatok árán – gazdasági és kulturális téren gyarapodni, a maga világát megőrizni és átmenteni egy nyugodalmassabb kor szülöttei számára.

Források

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár

Hivatkozott irodalom

- Bácskai Vera 2002: *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris, Budapest.
Makkai László 1984: Debrecen mezőváros művelődéstörténete. In: Szendrey István (szerk.): *Debrecen története*, I. köt., Debrecen Megyei Városi Tanács VB. Művelődési Osztálya, Debrecen.
Szabó Magda 1980: Kialts város! In: *Erőnk szerint*. Magvető, Budapest.

¹³ Zoványi 1977: 355–356.

¹⁴ A *coetus* választott elnöke a *senior*, segítőtársa a *contrascriba*. A diákok közül kikerülő segédtanítók voltak a *collaboratorok*. Ezek, valamint az esküdtek (*collegae*) és énektanítók (*cantores*) alkották a *senatus scholasticus*. A szenátusnak a rektor nem volt tagja, attól függetlenül látta el fegyelmi és anyagi természetű feladatait. Makkai 1984: 538.

- Szamota István 1891: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054–1717*. Franklin, Budapest.
- Szimics Mária 1938: *A debreceni országos vásárok története*. A Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Történelmi Szemináriumának Közleményei. 7. Budapest.
- Szűcs István 1870: *Szabad királyi Debreczen város történelme*. I. köt., Nyomatott a város [Debrecen] könyvnyomdájában, Debrecen.
- Zoltai Lajos 1912: Debrecen ipara és kereskedelme a XVIII.sz. elejéig. In: *Debreceni Képes Kalendárium*. Debreczen sz. kir. város könyvnyomda-vállalata, Debrecen.
- Zoványi Jenő 1977: *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*. Akadémiai, Budapest.

Lengyel Tünde

Mindennapi kenyérünk

A csallóközi régiót nem sorolhatjuk a jellegzetes városodott területek közé. Tekintettel természeti adottságaira, természetes volt a mezőgazdasági szakosodás, amely meghatározta a lakosság foglalkozását is. A földművelés hagyományosan vidéki munkatevékenység volt, azonban a városlakó polgárok a földeket kiváló befektetésnek tartották és jelentős tulajdonosai közé tartoztak.¹ A szokásos városi funkciókat vidéken általában a földesúri városok látták el. Ezek a településközpontok piac- és vásártartó jogokkal rendelkeztek, lakóik között több kézművest találhatunk, akik a legszükségesebb mindennapi eszközöket készítették és élelmiszeripari tevékenységet fejtettek ki. Némelyik mezőváros a földesúr székhelyének is helyet adott. Az úriszék gyűléseit is itt tartották, parókiával és gyakran iskolával is rendelkeztek, ezért joggal tekinthetjük őket közigazgatási, bírósági és kulturális központoknak. A Csallóközben csupán Komárom volt városi település, különleges stratégiai helyzeténél fogva, katonai jelentősége miatt az uralkodó tulajdonában volt.² A többi mezőváros ugyan semmilyen kategóriában nem szerepelt, ennek ellenére hivatalos irataikban *oppidum*nak vagy *mezőváros*nak nevezték magukat. A mai Szlovákia területén ebbe a csoportba kb. 200 település tartozott, amelyből a Csallóközben, pontosabban annak is a dél-nyugati részén több mint 20-at találunk.³

Források

Az étkezési szokások problémaköre annál összetettebb, minél régebbi korszakokat vizsgálunk. A kutató mind jobban rá van utalva a hasonló jelenségek tanulmányozására és az étkezésre vonatkozó forrásanyagban található másodlagos megjegyzésekre, amelyek nemcsak a konkrét élelmiszerekre, hanem az étkezési szokásokra, a tálalás módjára, az ételkészítésre, az evőeszközökre, a felszolgáló személyzetre stb. vonatkoznak. A nemesi udvarok felhasználható forrásai viszonylag széles skálán mozognak: kéziratos szakácskönyvek, a vásárlások jegyzékei, az úri család vagy az alkalmazottak konyhájának részére kiállított élelmiszerkiutalások is fennmaradtak. A városokból ismertek az árulimitációk és a földesúr által kiadott különböző tiltások, utasítások. Értékesek a hagyatéki végrendeletekben felsorolt evőeszközök, szerszámok és edények jegyzékei. Érdekes adatokat találhatunk az útleírásokban, amelyek külföldi szerzői a hazai szokásokat is megőrkítették. Természetesen megfigyeléseik nagyon elnagyoltak is lehetnek.

Az élelmiszer összetételéről fontos adatokat szolgáltatnak az urbáriumok és a különböző gazdasági iratok is. Pontosan meghatározható belőlük az egyes termények

¹ Bodnárová 2005: 319–340; Kónya 2005: 355–374; Németh 2005: 375–402.

² A Kubinyi András által kialakított osztályozás szerint Komárom 18 pontot kapott, amivel a negyedik kategóriájú városok csoportjában középvárosi funkciókkal rendelkezett. Kubinyi 2005: 30.

³ Az összes mezővárost felsorolni nem lehet, egyrészt azért, mert maguk sem használták következetesen az *oppidum–pagus* jelöléseket, másrészt azért, mert jogi helyzetük idővel megváltozott. A teljesség igénye nélkül a következő mezővárosokat sorolhatjuk fel. Esztergom vármegye: Bény, Párkány-Nána, Szalka. Komárom vármegye: Nagymegyér, Gúta, Komárom, Uvard. Pozsony vármegye: Dunaszerdahely, Bős, Galánta, Pozsonypüspöki, Szenc, Somorja, Csallóközcsütörtök, Gelle, Vajka, Cseklész, Ábrahám. Nyitra vármegye: Vágsellye, Szered, Érsekújvár, Komját.

származási helye, az állattartás jellegzetességei vagy az úri konyha számára beszolgáltatott adományok. Kétségkívül mindazt, amit a jobbágyok megtermeltek és a földesúrnak adtak, azokat ők is fogyasztották.

Kézírtos szakácskönyvek a 16. századtól maradtak fenn. Mindegyik nemesi környezetből származik, a legrégebbi Erdélyben és Késmárkon keletkezett.⁴ 1601-ből maradt fenn a késmárki Thököly Sebestyén-nél alkalmazott szakácsmester, Szentbenedeki Mihály receptjeinek gyűjteménye.⁵ Az első szlovák nyelvű szakácskönyvet 1870-ben Pesten Ján Babilon adta ki. Ezek a források bőséges információkat tartalmaznak az ételek készítéséről, a főzés és sütés munkafolyamatairól, de figyelemre méltóak az alapanyagok felhasználása terén is. Némelyekről azt gondolnánk, hogy csak a közelmúltból ismertek, azonban igen régiek. A jelzett ételeket ugyan össze tudjuk hasonlítani a vidéki ételekkel, azonban elkészítési módjuk igényesebb volt, és a behozott nyersanyagok is nagyobb kiadásba kerültek.

A három alapvető élelmiszer

Az élelem összetétele és változatossága nemcsak az egyes évszakokhoz alkalmazkodott, hanem az ünnep- és hétköznapi váltakozásához vagy a vallási előírásokhoz is. Az első és legfontosabb követelmény volt, hogy az ételek előkészítése ne emésszen fel sok időt, mert a nőknek ezenkívül sok más kötelességük is volt. Az úri udvarokban a szakácsok illetve szakácsmesterek általában férfiak voltak, de az átlagos háztartásban a nők készítették el az ételt a család számára. A téli időszakban ugyan kevesebb munkájuk akadt, azonban az élelmiszer is kevesebb volt. A másik alapelv szerint, amit meg lehetett enni, azt el kellett fogyasztani. A növények vagy az állatok ehetetlen részei vagy a mindennapok során igénybe vett eszközök előállításánál, vagy a háziállatok etetésénél kerültek felhasználásra. Az állatokból mindent fogyasztottak, a húst, vért, zsírt és a belsőségeket. A bőrből ruházati, cipészeti és a szíjgyártáshoz szükséges termékeket állítottak elő. A csontokból szappant főztek, a szaruból löportartókat, gombokat, fésűket készítettek, a tollal párnákat és dunyhákat tömtek ki.

Mindegyik megbízható forrás arról tanúskodik, hogy az újkor kezdetén a legelterjedtebb élelmiszerek közé a gabonaneműek, a hús és a bor tartozott. Az ételek változatosságát a zöldségek, gyümölcsök, erdei termények, fűszerek, a tej és a belőle készített termékek biztosították. Területenként változó volt a sör kedveltsége, azonban a fejlettebb szőlőtermelő vidékeken elhanyagolható volt az elfogyott mennyiség, ha például a bányavárosok fogyasztásával vetjük össze.

A gabonaneműek termesztése és fajtái idővel változtak, ételként való felhasználásukat földrajzi és termelői feltételek befolyásolták. Az összes ma használt gabonaneműt már őseink ismerték. A forrásokban a búza, rozs, árpa, zab, tönkölybúza, bükköny, köles és pohánka szerepel. Tavaszi és őszi gabonaneműeket termesztettek.

Az ősziékből, még a legtermékenyebb vidékeken is, legtöbbször a rozst termesztették, főképp azért, mert nagyobb hozamokat értek el és igénytelenebb fajta volt, mint a búza. Tekintettel a gyenge trágyázásra a rozs egészen a 19. század közepéig a legfontosabb gabonanemű maradt. A búzát a belőle örölt fehér liszt végett az úri majorokban termesztették. A búza és rozs keverékét kenyérből készítésre használták, ezt

⁴ Radvánszky 1893a.

⁵ Kovács 1959: 135–143.

alátámasztják a korabeli forrásokban szereplő megnevezések: *frumentum panale*, *siliriticum*, *triticum mixtum*. A magyar forrásokban a neve: *abajdóc*, *rozsos búza*, *kétszeres*.⁶ A tavasziak közül főleg az árpát és a zabot vetették. Az északi és hegyes területeken a kenyér árpából készült, és az árpa elterjedését a sörfogyasztás is növelte. Az árpából sült kenyér azonban hamar megkeményedett, ezért inkább dara (gersli) formájában fogyasztották. A zabbal elsősorban a lovakat táplálták, de a hegyvidéki területeken a jobb minőségű táplálék pótlására is szolgált. A zabból nem süthettek kenyeret, mert sikértartalma alacsony volt, ezért kását főztek belőle. Az állandó hadkötelezettség bevezetése után a zabtermesztés növekedett. A mai Szlovákia északi és középső területein a zabot és az árpát keverve vetették. Kedvelt növény volt a tönkölybúza, amelyet főleg erdőirtásokon vagy kevésbé termékeny területeken termesztettek. Főleg darát készítettek belőle. A pohánka török közvetítéssel kb. a 15. században került hozzánk. Mivel nagyon igénytelen növény, hamar meghonosodott és a terméketlenebb területeken termesztették.⁷

Néhány szakácskönyv a rizst kása formájában vagy hurkatöltelékként is említi, azonban szélesebb körű fogyasztását nem valószínűsíthetjük. A rizs is feltehetően keletről került a régiónkba. Esetenként találkozhatunk a kukoricával, amit a források „*török rozsna*” (*triticum turcicum*) neveznek. Termesztése azonban csak a 17. századtól adatolható a mai Szlovákia délibb, melegebb fekvésű tájain. Nagybani termesztése a 18. században kezdődött.

Érdekes az egyik legfontosabb alapélelmiszerünknek, a burgonyának a története. Az ún. népi élelmiszerek 19. századi csoportjában a legfontosabb szerepet töltötte be. Viták folynak arról, hogy Európába melyik nemzet hozta be. Lehetséges, hogy 1560–1570 körül a spanyolok szállították először a kontinensre. Bécsben azonban már 1588-ban felbukkant, amikor Charles de l'Écluse, ismertebb nevén Clusius, francia botanikus és orvos a kertjében termesztette. Még 1654-ben is a németországi tanulmányaikról hazatérő diákok nehézségekbe ütköztek, amikor poggyászukban ismeretlen gumókat találtak. Állítólag maga Wesselényi Ferenc hallgatta ki őket, akinek azt mondták, hogy ez a fajta növény kiváló táplálék mind az embereknek, mind az állatoknak. Annak ellenére, hogy már abban az időben próbálkoztak a termesztésével, a sváb töknek nevezett növény nem győzte meg a kortársakat.⁸ Még Mária Terézia idején, a 18. század második felében is akadályokba ütközött a burgonya termesztése. Az uralkodónő az emberek ellenkezéséhez azt a megjegyzést fűzte, hogy a nép, mostohább időkben rosszabb ételmezt is fogyasztott.

A Csallóköz termékeny síkságain az igényesebb termények, így például a búza termesztésére nyílt lehetőség. Nagymegyer urbárium 1592-ből előírta, hogy minden portának a kilencedet, Szent Mihály napján, két komáromi mérőben kell fizetnie. Ez összesen 134 mérőt tett ki.⁹ Ugyanilyen mennyiséget szolgáltatott be a nagymegyeriek 90 évvel később is.¹⁰ A búza utáni tizedet 1665-ben Surány és a környékbeli falvakban a török is beszedte, de nem vetette meg a búza és a rozs keverékét, zabot, lencsét és a mézet sem. Tardoskedden a kölesre és a juhadóra tartottak igényt, de összhangban vallási

⁶ Horváth 1963: 25; Stoličná–Mikolajová 2001: 32.

⁷ Horváth 1963: 31–32.

⁸ Révai nagy lexikona 1912: 118.

⁹ Marsina–Kušík 1959: 505–508.

¹⁰ MOL, U et C, Fasc. 99, No. 15, 1681. évi urbárium.

előírásaikkal sertéstizedet nem szedtek, helyette pénzbeli adót hajtottak be.¹¹ Az esztergomi érsekség 1571–1573-as bevételi összeírásai majdnem 150, a mai Szlovákia déli területein, ill. a Csallóközben található község kötelezettségeit tartalmazzák.¹² A települések a pénzben fizetett adón kívül, amely nem volt állandó és eltérő magasságban szedték be, három fajta gabonát, húst és bort is beszolgáltattak. A források azonban csak a búzát (*triticum*) említik.

A kenyér

A gabonafélék elkészítési módjáról, a különböző sütött és főzött ételekről, ill. fogyasztásukról a régészeti leletek tanúskodnak. Ezek szerint 5–6 ezer évvel ezelőtt a új- és késő kőkorbán az emberek kenyérlepenyeket sütöttek, később már kovászt (a kezdetekben savanyú tejet) is használtak.¹³ A gazdagok és a szegények számára középkorbán és az újkor hajnalán a kenyér a legfontosabb ételkészlet volt. A kenyérfajták nemcsak a liszt minősége alapján különböztek egymástól, hanem függtek a gabonafajtától, az őrlés finomságától, az kelesztés és sütés módjától, valamint a hozzáadott anyagoktól (zsír, só, fűszerek). A források említik, hogy az úri udvarokban általában három fajta kenyeret sütöttek: búzából a földesúrnak és családjának, búza és rozs keverékéből a familiárisoknak, rozsból a szolgáltnak.¹⁴

A városokban fokozatosan terjedt el, hogy a pékségekben süttessék a kenyeret, ezzel a pékmesterség külön szakmává vált. Később, a 18. században szakosodtak az ún. fehér pékek a péksütemények sütésére és az ún. fekete pékek a kenyér előállítására. A pékipar fejlődése ellenére az otthoni kenyérsütés szokása továbbra is fennmaradt. Egyes vélemények szerint a kenyér a széles néprétegek számára csak a 19. században, az ételkészlet gépesítése után vált meghatározó étellemmé.¹⁵ Ez az állítás azonban cáfolható, mert például már a 16. századi urbáriumok a leggyakoribb ajándékként (*munera*) említik a kenyeret, amit a földesúr a pénzen és a természetben lerótt járandóságokon kívül követelt. A legrégebbi 1522-es beckói uradalom urbáriumában is az ajándékok között sorolja fel a kenyeret (*tortam panis I.*).¹⁶ Ugyanúgy előfordul a lévai uradalom 1554. évi urbáriumában, ahol karácsonyra adták (*thortam unam, panem unum*).¹⁷ Izbugyay György Nagymihály környéki uradalmában 1560-ban két kör alakú kenyeret kapott (*panibus circularibus 2*).¹⁸ Az esztergomi érsekség területén a kenyér a húsvéti és karácsonyi ajándékok között kapott helyet. Mindegyik település beszolgáltatta, tehát nagy mennyiségről volt szó.¹⁹ Több adatot is felsorakoztathatnánk állításunk alátámasztására, de más jellegű források, így a szakácskönyvekben szereplő receptek is azt bizonyítják, hogy a kenyér már a korábbi századokban elterjedt. Az egyes ételeknél sűrítésre vagy tölteléként szolgált. A tyúkot például kenyérbéllel, vajban rántott tojással, petrezselyemmel, hagymával töltötték meg, és majoránnával, sáfránnyal és tárkonyal

¹¹ Blaškovič 1973: 265–274.

¹² Marsina–Kušík 1959: 278–408.

¹³ Beranová 2005: 39–41. A szerző említi Svájc mocsaras területeit, ahol egész kör alakú kenyerek maradtak fenn. Részletes elemzésük után újakat sütöttek, és állítólag nagyon finomak voltak.

¹⁴ Benda 2002: 117.

¹⁵ Stoličná–Mikolajová 2001: 42.

¹⁶ Marsina–Kušík 1959: 43, 45, 46, 64, 66, 68.

¹⁷ Uo. 167, 168, 169, 171.

¹⁸ Uo. 216.

¹⁹ Uo. 278–408. Vö. bármelyik falvat vagy mezővárost.

fűszereztek. A borban áztatott kenyeret böjti időben fogasztották: a finom fehér kenyeret ujjnyi vastagságú szeletekre vágták, édes borba mártották és vajban megpirították. Mézzel, fahéjjal, gyömbérrel vagy más fűszerrel édesítették.²⁰ A kenyeret még orvosi gyógykezelések során is említik²¹, ill. mint eszköz nem hiányzik a varázslási eljárásoknál sem. Gyakran a boszorkányokat is kapcsolatba hozták a kenyérsütésre használt kemencével (vagy annak kéményével). A hadsereg számára szintén alapvető élelmiszer volt. A számítások szerint egy katona kb. 720 gramm fejadagra volt jogosult.²²

A kenyérral kapcsolatban azonban két dolog is felmerült. Az egyik, hogy sok időbe telt a kenyértészta elkészítése és a sütés, ezért havonként egyszer vagy kétszer sütöttek. A másik tényező, hogy a kenyér csak rövid ideig maradt friss. A kenyér tárolásáról kevés az információnk, de annyit tudunk, hogy a földesúri udvarokban tálalás előtt a megkeményedett vagy megpenészedett héjat eltávolították, meghámozták, (ezzel valamelyik szolgát, egyes udvaroknál a pohárnokot, vagy lehet, hogy valamelyik familiárist bízták meg), és csak a puha kenyérbelsőt fogyasztották, amelyet vízbe, tejbe vagy borba is márhattak.²³ A maradékot a szolgálóknak kapták vagy megettették az állatokkal.

A kása

A rendkívül közkedvelt kenyéren kívül a különböző kásaételek is népszerűek voltak. Gyakorlatilag bármely őrölt vagy zúzott gabonféléből elkészíthették őket, és vízben vagy tejben megfőzhatték, amíg sűrűvé nem vált. Néhány esetben főzés sem kellett, csak a zúzott gabonát éjszakára beáztatták és mézzel, gyümölcscsel ízesítették. A régészek szerint a kásaételek azután terjedtek el, hogy feltalálták a kerámiaedényt. Az őskorban a kása sós és zsíros volt. A zúzott gabonamagvakat sokszor együtt főzték meg a hússal vagy a halakkal, és növényeket, zöldséget, gombát tettek hozzá.²⁴ A kásaételeket a közép- és újkorban is fogyasztották. A nemesi udvarházak szakácskönyveiből és étlapjaiból tudjuk, hogy ezt az ételt a nemesség sem vetette meg. Érdekes ezzel kapcsolatban Thurzó György nádor feleségének, Czobor Erzsébetnek a panasza, amikor férjétől nem kapott vizát, pedig egyik familiárisuk, Gyurcsanski is küldött a feleségének. Erzsébet így kommentálta a dolgot: „*de veszem eszembe (...) hogy mynt hogy en ymar venember vagyok ast gondolja kegyelmed, hogy az kasaval is megerem.*”²⁵ (A „venember” nem lehetett több 30 évnél). A pohánkakása (*kasse pohančzena*) minden nap szerepelt a Révay család familiárisainak étrendjén, a vacsorára szokásos tíz fogás között. Néha darakását (*krupiczna kasse*), rizskását tejben (*rzizy w mlece*) és minden bizonnyal desszertnek almakását (*yableczna kasse*) tálaltak.²⁶

A kása más ételek elkészítéséhez is alapul szolgált. Különböző sós vagy édes adalékokkal együtt megsütötték, és hús vagy baromfi megtöltésére használták. A

²⁰ Király 1981: 174, 192. A recepteket kb. a 17. század közepén vetették papírra.

²¹ Vö. pl. Hoffmann 1989: 675. A Radvánszky Béla báró által összeállított könyv néhány száz receptet említ, amelyeknek a kenyeret használták.

²² Benda 2002: 119. Makkai László számításai alapján.

²³ Benda 2004: 33.

²⁴ Beranová 2005: 50–51.

²⁵ MOL, E 196 Archivum familiae Thurzo, 39. cs., 1. tétel. Czobor Erzsébet levele Thurzó Györgynek. Nagybicce, március 4., é. n.

²⁶ SNA, Révay család levéltára, 58. d., 5. sz., 361. p. (1630).

kásaételek a gabonaneműek termesztésének kezdete óta napjainkig étkezésünk fontos részét alkotják.

Péksütemények, tésztafélék

Az újkor kezdetén a fő ünnepi étel az édes kása volt, de a vagyonosabb rétegek kalácsokat is fogyasztottak. A Thurzó-féle levelezésben névnap ünnepségekre készített kalácsfajták (Szent Erzsébet és Szent György napján) fordulnak elő. A szakácskönyvek és étlapok a fánkokat, tortákat, finom süteményeket és béleseket tartalmaznak. A marcipánt, amit mozsárban összetört és rózsavízben áztatott mandulából készítettek, ostyákra kenték vagy formákba öntötték, ezen kívül kedvelték a rétest, a püspökkenyérhez hasonló *biskoctum* elnevezésű süteményt, a palacsintát és a mai pudingra emlékeztető „tejes étet”.²⁷ Thurzó Szaniszló újévi ünnepi asztalán 1603. január 1-jén a vendégek 17 fogást kóstoltak meg, amelyekből csak egy volt hús nélküli étel. Egyéb napokon például tejből készült fánkot, almakását, vajban pirított almát és „tejes étet” fogyasztottak. Desszertként sokszor szárított gyümölcsöt (szilva, meggy, cseresznye) tálaltak.²⁸ A gyümölcsöket a galgóci uradalom jobbágjai szállították.²⁹

Az egyik 17. századi szakácskönyv már tésztarecepteket is tartalmaz. A tésztáételek története valószínűleg valamelyik arab országban, Kínában vagy Indiában kezdődött. A 13–14. században a velenceiek hozták be Európába. Egyes történészi vélemények szerint az első európai feljegyzések a tésztafélék készítéséről Szicíliából származnak. A szárított tészta megnevezése *itrija* volt, és állítólag a Palermó melletti Trabija városkában olyan mennyiségben állították elő, hogy a világ különböző tájaira szállították. A tésztáételek közép-európai elterjedését a dél-európaiaktól különböző búzafajták határozták meg. A keményebb olasz búzától eltérően nálunk a búza kevesebb sikért tartalmazott.³⁰

A kora újkori források a metélteket is ismerik, ugyanúgy készítették őket, mint manapság. Sajttal, kenyérbéllel szórták meg és forró vajjal öntötték le.³¹ Természetesen a sajton kívül már ízesítőszer is használhattak (gyümölcs, dió, tojás, méz). Ismerték a gombócot és a galuskát, amelyekhez eredetileg vagdalt húst és fűszereket tettek, majd húslében kifőzték. Fokozatosan különböző változatos fajtái alakultak ki. A jelenleg ismert knédlifajtát Csehországban a 17. század első felében kezdték készíteni, közvetítés útján került területünkre.

Zöldség és gyümölcs

Az emberek az őskortól mindent gyűjtöttek és fogyasztottak, ami ehető volt. Ezek elsősorban a növények egyes részei, a levelek, gyökerek és termések voltak. Mindent felsorolni nem is lehet, a régészeti feltárások ezekről már nagy számú információt képesek nyújtani, miközben sok növény felhasználásának lehetőségeit alig ismerjük. A zöldségféléket hamarabb gyűjthették, mint termesztették, csak fokozatosan kezdődött tudatos ültetése.

²⁷ Király 1981: 194, 228–235.

²⁸ Radvánszky 1893b:

²⁹ MOL, U et C Fasc. 16, No. 1. A galgóci uradalom urbáriumai: 1591, 1617.

³⁰ Beranová 2005: 62–64.

³¹ Király 1981: 230.

A forrásokban a zöldségek közül az első helyen a káposzta áll. Felhasználása sokrétű, és nagyon jól tárolható. A húsételekhez gyakran adtak petrezselymet, aminek a szárát töltelékek részeként és mártásokhoz használták. Ismert volt a spenót, répa, zsázsa, laboda, uborka, cukorrépa, hagyma és a fokhagyma, némelyik recept még a következőket említi: karalábé, karfiol, spárga, saláta, tök és dinnye. A táplálkozásban fontos helyet kaptak a hüvelyesek (lencse, borsó). A bab is Amerikából került hozzánk, ezért csak később kezdték el termesztetni. A gyümölcs elengedhetetlen alkotórésze volt az étkezésnek. Az eredetileg vadon élő fajtákat fokozatosan kezdték el termesztetni és nemesíteni. A gyümölcsfélék felhasználása széles skálán mozgott: közvetlenül fogyaszthatták, különféle ételekhez (kása, kalács) édesítőszerként használták, a nem minőségi fajtákból ectet, szirupokat, gyógyító készítményeket, liktáriumokat, lekvárt, befőtteket készítettek. Némelyik fajtát, főleg a szilvát ecetben konzerválták. A gyümölcsnemesítés komoly kedvtelése volt több arisztokrata főúrnak is. A levelekben számtalan példát találunk oltványok vásárlásáról, cseréjéről vagy baráti ajándékozásáról. Az úri kertek nemesített gyümölcsfáit az alsóbb néprétegek kertjeiben is szaporították. A metszés és az oltás ismert és széles körben használt eljárás volt, ezért a minőségi gyümölcsök elterjedését szintén feltételezhetjük. Emellett az erdei gyümölcsöket (vörös és fekete áfonya, eper, csipkebogyó, berkenye, bodza stb.) is szedték, ezek hazai termesztését nem tartották kifizetőnek. Számos recept említi a gombákat, amelyek könnyen hozzáférhetőek voltak, és érdekes íz kombinációikkal gazdagították az étrendet, ugyanakkor szárítva jól lehetett őket tárolni.

A kora újkori étkezési szokásokról és a termesztett növényekről a herbáriumok is tudósítanak. Elsőrendű céljuk volt, hogy a különböző betegségek növények általi gyógyításáról közvetítsék az információkat. A gyógyító hatásokat gyakran, és nem alaptalanul, a mindennap fogyasztott zöldségféléknek és gyümölcsöknek tulajdonították. Talán mindent, amit a 17. században még ha kísérletképpen is, de termesztettek, Lippay János terjedelmes művében megtalálhatjuk.³² Figyelmet szentelt a hagyma, zöldhagyma, káposzta, spenót, olasz káposzta, paszternák, répa, retek, tök, uborka, dinnye, kapor, spárga, articsóka, cékla, bab, cicereborsó, petrezselyem, zeller és karfiol ültetésének és termesztésének.

Természetesen a főúri asztalokon sem találhattuk volna meg az összes fent felsorolt zöldséget, és a leggazdagabbaknál is csak mint különlegességek szerepeltek. A kisvárosok és falvak növénytermesztési szokásairól a források hallgatnak, így csak a főúri udvarokkal kapcsolatos adatokra tudunk támaszkodni. Nyilvánvaló, hogy néhány zöldséget csak ritkaságként termesztettek, vagy ünnepi alkalmakra tartogatták, mert a magvakat külföldről szerezték be. A virágmagok és a gyümölcsfák oltványai gyakori témái a levelezéseknek, tudjuk, hogy főleg Olaszországból szerezték be őket.

Kétségkívül mindenhol foglalkoztak káposztatermesztéssel. Sokrétű felhasználhatósága, egyszerű raktározása és viszonylagos igénytelensége miatt a legkedveltebb zöldségek között kapott helyet. Már az ókori Rómában ismerték és különböző fajtáit a középkori Európában is fogyasztották. Lippay János híres művében azt írja, hogy a savanyú káposztát sózással készítik, úgy, hogy nagyobb vagy apróbb szeletekre vágják. Több szeletelési és ízesítési módszert ismertet, említi a kaprot, köménymagot, borókabogyót, birsalmát. Az összenyomott káposztát néha szőlőlevelekkel fedték be, borkövet is tehettek hozzá, az egészséget vízzel leöntötték,

³² Lippay 1664.

leterhelték és pincében helyezték el, tehát ugyanúgy készítették mint manapság.³³ A káposztába halakat (réti csík, csuka) is tettek. A savanyított káposztát ételek savanyítására, (füstölt) húskhoz körítésként használták, de tejföllel, tejjel vagy kásával is fogyasztották böjti ételként.³⁴ Thurzó Szaniszló asztalán a következő összetételben szerepelt: savanyú káposzta marhahússal, csíkok káposztalében, vöröskáposzta marhahússal, káposztasaláta, savanyú káposzta faolajjal, édes káposzta vajjal.³⁵ A többi leveles vagy terményszerű zöldség fogyasztása szezonjellegű volt. Elkészítésük egyszerű volt, legtöbbször együtt főzték őket a hússal és fűszerekkel ízesítették.

Húsételek

Antonio Bonfini, Hunyadi Mátyás király udvari történetírója megállapította, hogy a magyar konyha nagyon változatos és ötletes volt. Elcsodálkozott azon, hogy hányfajta húst használtak. Leggyakrabban a marhahúst (*tehénhúst*) fogyasztották, de közkedvelt volt a bárány, kecske, sertés, szarvas, őz, nyúl és a baromfi is. Újdonságnak tekinti a pulykát, ami akkor még ritka volt. Mindegyik húsételt lével tálalták, aminek az összetétele az ételfajta szerint változott.³⁶

Némely történészi vélemény szerint a 16. századi Nyugat-Európa egyes részein, bár mindenhol különböző mértékben, de csökkent a húsfogyasztás. Magyarországra ez az állítás nem vonatkozik, mert a korszakban a legnagyobb marhakivitel bonyolította le, így nehezen feltételezhető, hogy a hazai fogyasztás csökkent volna. A nemesi udvarok és városok fennmaradt forrásai (pl. a mészárosok céhíratái és árszabályozásai) alátámasztják a hústermékek állandóan magas fogyasztását.³⁷

Thurzó Szaniszló szakácsa pontos feljegyzéseket készített a vásárolt nyersanyagokról, amelyekből megtudhatjuk, hogy naponta kb. 7–9 kg marhahúst (vendégségkor 15 kg), 0,5–3 kg borjúhúst, 4–5 kg bárányhúst fogyasztottak, a sertéshúst nem mérték. Halakból a következő mennyiség fogyott: vizából 3–4 kg, ikráiból 3 kg, nagyság szerint egyéb halakból 2–7 kg. Lakomák alkalmával vagy a böjti időszakban néhány tucat hal került az asztalokra (csuka, kérész, ponty). Magas arányt, ért el a réti csíkok fogyasztása (havonként 83 vödör), amiket sós vagy savanyú lében pácoltak. Vadhúsból, szemben más főúri udvarokkal, ahol kedvelt és gyakori étel volt, a Thurzóknál kevés fogyott. Ez természetesen a vadászidénytől függött. A húson kívül különböző hústermékeket is tálaltak: kolbászt, szalonnát, belsőségeket (tüdő, vese, szív, nyelv stb.). A baromfi közül a kappant kedvelték, naponta kettőt, hármat is elfogyasztottak, de előfordult, hogy 12 darabot is megettek. Naponta 3–4 libát sütöttek vagy főztek meg, ritkán tálaltak pulykát.³⁸

A nemesi házak fennmaradt étlapjai igazolják, hogy a legtöbbet, a borjúhússal együtt, a marhahúsból fogyasztottak. A katonai erődítésekben a bárány fogyott, valószínűleg azért, mert egyszerűbb volt a tenyésztése és tizedként is szedték. A sertéshúst bizonyos időszakokban, főleg telenként ették. Ez azzal függött össze, hogy a sertésenyésztés külterjes jellegű és télen nagyon igényes volt. Az így tenyésztett sertések

³³ Uo. 211.

³⁴ Király 1981: 179–181.

³⁵ Radvánszky 1893b: 201–203.

³⁶ Gundel 1943: 288.

³⁷ Benda 2002: 122.

³⁸ Radvánszky 1893b: 201–203; Sokolovský 1999:

pedig kevés húst adtak. Éppen ezért néhány uradalomban a molnárok feladatuk kapták, hogy sertéseket hizlaljanak. A legtöbbre a szalonnát tartották, amit hosszú ideig tárolhattak, de ugyanúgy kedvelték a sonkát, kolbászt, hurkát. A földesúri udvarokban mindennap, kivéve a böjti időszakot, fogyasztottak húst. Az általunk vizsgált iratokban a legalacsonyabb mennyiség egy személyre 150 g volt, átlagban azonban 300–500 g között mozgott. 2 kg húst a legmagasabb tisztséget betöltő familiárisok kaptak. Ezt az ételmennyiséget minden bizonnyal a családtagjaikkal együtt fogyasztották el. A katonák kb. fél kilogramm húsadagra voltak jogosultak.³⁹

A húst különböző módokon készítették, vagy saját levében, vagy mártással. Nincsenek adatok arra vonatkozóan, hogy a sütésnél, főzésnél sertézsírt használtak volna, helyette olajat és vaját használtak. A húsféléket (a rákokat és a baromfit) néha rántották is. Ezt a műveletet úgy végezték, hogy a húst először kifőzték, hagyták kihűlni, majd meghentergették tojásban és lisztben, végül vajban kirántották. Néha ellenkező előjelű, a leggyakoribb főzési módszert alkalmazták: a tyúkot olajban kirántották, utána borban vagy fűszerezett marhafőzetben megfőzték. A marhát és a sertéshúst nyárson, esetleg tepsiben sütötték, erősen fűszerezték, utána edényben kifőzték, de nem együtt a mártással, amit külön készítettek. A mártások és öntetek édesek vagy savanyúak voltak, aszerint, hogy ecetet, mézet vagy csümölcsöt tettek hozzá. Többségük alapját marhahúsle alkotta, de gyakran a bor is. Némelyik főzethez kimondottan tokaji bort kellett használni. Közkedvelt volt a fehér és a zöld mártás, amelyet sáfránnyal, spenóttal, petrezselyemmel és gabonafélék levelével színesítettek. A fekete mártás alkotórészei a következők voltak: állatvér, ecet, bor és további adalékok. A szürke mártást fekete kenyérből, zöldegekből és fűszerekből készítették.

A legkedveltebb húsételek közé a sülték tartoztak. Nyárson, rostoson vagy tepsiben sütöttek, alsó, felső vagy kétoldali lángon. A nyárson való sütés felszerelés nélkül is viszonylag egyszerű volt, elég volt néhány ág és a tűz. A konyhákban egyedi féműből készült nyársakat használtak. A közkedvelt kolbászt, hurkát, sonkát és pástétomot különböző húsokból vagy vadhúsból készítették. A fűszerezett húst tojással együtt tésztába rakták és megsütötték. Gyakran tálták a belsőségeket. Kedvelték a májat, tüdőt, agyat, és gyakorlatilag az állat mindegyik részét felhasználták különböző mártásokhoz.

A gyorsan romló húst megfelelő módon tárolniuk is kellett. A leggyakoribb módszer a besózás és a füstölés volt, vagy a sült húst ecetes, sós öntetbe tették. A hús drága volt, ezért a még kicsit romlottat is megfőzték. A felületét ecettel lemosták és pácolták. Rákóczi Erzsébet a férjének címzett levelében egy ilyen esetet írt le, amikor az elejtett szarvast nem sikerült feldolgozniuk. Másnap ünnep volt, megint nem tettek vele semmit, így a húsa megromlott. Végül mégis megnyúzták, kibebezték és annak ellenére, hogy „*iszonyatosan büdös, az bőri alatt ugyan zöld volt az húsa*”, ő maga pácolta. Az így tartósított húst küldte el a férjének.⁴⁰ Valószínűleg többször előfordultak ilyen esetek, főleg ha melegebb idő volt (az előző eset januárban történt). A romlott húsból főzött ételek fogyasztásának végzetes következményei lehettek.

³⁹ Benda 2002: 16–19.

⁴⁰ Benda–Várkonyi 2001: 229.

Baromfi, madár, hal

A baromfi (tyúk, kappan, liba) gyakori csemege volt az asztalokon. A mi ízlésünktől eltérően sokszor fogyasztották a madarakat: foglyot, seregélyt, fácánt, fürjet, pávát stb. A szakácsok kimutatásai a tálalt ételekről és a receptek változatossága tanúskodnak a madarak népszerűségéről. A Thurzók újévi asztalán 1603-ban kappant szolgáltak fel mézes tésztával, indiai tyúkot (pulykát), libát feketeborssal, sült libát, apró madarakat sertéssülttel és foglyot. Az ebéd 17 fogásból állt. Egy héttel később az ünnepi vacsora 18 fogását kóstolhatták végig a vendégek: kappant zöldséglében⁴¹ és sült, libát kásával és sült foglyot.⁴² A baromfiból egyéb haszon is származott, mégpedig a tojás. Az ételek elengedhetetlen alkotórészei voltak, és nagy mennyiségben, különböző módokon elkészítve fogyasztották.

A halak könnyen hozzáférhetők és általában kedveltek voltak, nemcsak bőjt idején. A folyókban és patakokban folytatott halászatot a regálejog korlátozta, ez biztosította az úri konyha ellátását. A szabad folyóvizekben szabadon halászhattak. A középkorban már mesterséges halastavakat is építettek, ahol célirányosan néhány kedvelt fajtát tenyésztettek. A halakat is sokféle módon készíthették el. A bőjti ebédre például a következő halételeket tálalták: csuka sózottan vagy csípősen, esetleg „lengyel” mártásban, viza gyümölcsmártásban, kecsége és más tokfélék sóban főzve csípős mártásban, a csíkok pontosabban egy meg nem határozott mártásban vagy káposztalében, vajban vagy faolajban kirántott halak, ponty vajban, feketeborssal, szárított halak ecetben, sült halak fűszerezve. A hús fogásból 13 volt halétel, 2 aszalt gyümölcs (meggy, szilva), rizskása török módra és lencse, ill. káposzta olajban. Ezenkívül „tejes étket” (pudinghoz hasonlót) és egy specialitást (*kolchechtl*) is felszolgáltak.⁴³

Számszerűleg nem lehet meghatározni, hogy milyen fajta húsból mennyit fogyasztottak, mert ez sok tényezőtől függött (természeti körülmények, fogyasztói ízlés). A bőjti hónapokban és télen a húsfogyasztás csökkent, télen növekedett. Nagyjából annyi elmondható, hogy a marhahús az ételek kb. 40%-át, a bányahús kb. 8%-ot, a baromfi kb. 15–20%-ot, a sertés 10%-ot, a vadak 2%-ot, a halak kb. 10–20%-ot tettek ki. Az egyes régiók között is nagy különbségek voltak, ugyanakkor még számításba kell venni a társadalmi rétegeket és a helyi hagyományokat is.

Fűszernövények

A fentiekben felsorolt néhány ételrecept azt támasztja alá, hogy az ízesítésnél nagy mennyiségben használtak fűszereket és egyéb édesítőszereket. Első helyen az ecet állt, amivel egyszerre ízesítették és konzerválták az ételeket. Ezután következett a feketebors, amit nagyobb mennyiségben főleg húsokhoz adtak. Ezenkívül zöldségálatákhhoz (káposzta, uborka), spenóthoz, articsókához használták, és tojásokat is ízesítettek vele. Közismert volt a majoránna, tárkony, gyömbér, babérlevél, hagyma, fokhagyma, szerecsendió, szegfű és fahéj. Sokszor használták a kertekben nőtt vagy termesztett növényeket, mint a kaprot, bazsalikomot, rozmaringot, zsászat, kakukkfűvet, borókabogyót és köménymagot. A gazdagabbak a hétköznapi ételeket a következőkkel

⁴¹ A zöldséglé a következőképpen készült. A petrezselymet, hagymát és kenyérbelet megfőzték, szitán átpasszírozták, a kappanra öntötték. Feketeborsot, sáfrányt, szerecsendiót és gyömbért adtak hozzá.

⁴² Radvánszky 1893: 201–203.

⁴³ Uo. 202.

ízesíthették: citromfűvel, citrommal, mandulával, olívával, kapricserje bimbójával, gesztenyével, egressel, ribizlivel stb. Mindenhol felhasználták a gombákat, amiket kiszárítva jól tárolhattak. A legkeresettebb fajta, a jelenleg is a legelőkelőbb vendéglőkben felszolgált, szarvasgomba volt. Betanított kutyákkal vagy sertésekkel keresték, mert a föld alatt található. Ez a gombafajta gyakran szerepel a korabeli levelezésekben, egyben különleges ajándéknak tekintették.

Tej, tejtermékek, sajtok

A juh, kecske és tehén húst és tejet is adott. A kora újkor embere számára, mind falun, mind városon természetes ezen haszonállatok tenyésztése. Még a legszegényebb zselléreknek is volt legalább egy tehenük. A szarvasmarhát gyakran igás jószágként használták, de főleg teje miatt tartották (természetesen ezek a tejhozamok nem hasonlíthatók össze korunk nemesített fajtáinak teljesítményeivel). A tejet édesítve itták, tejfölt és vaját készítették belőle. A savanyított tejet többféleképpen is felhasználták és hosszabb ideig elállt. A tejből kását főztek, sokféle ételhez hozzáteheték, azonban elsősorban túrót, sajtot és italokat készítették. A tejet az utolsó cseppig feldolgozták, a savót mint üdítőitalt fogyasztották.

Édességek

Az édesítésre a méz szolgált, de néha a nádcukrot is használták, amelyik Indiából származik, de a 16–17. századi konyhákban, mint csemege csak ritkán bukkant fel. A levelezésekben megjegyzéseket találhatunk a behozott édességekről (konfetti, cukerkandli), amelyek bécsi vagy velencei bevásárlások kedvelt ajándékai voltak. A húsételeket is édesítették, de a mézet és a cukrot desszertjellegű ételekhez, kompótokhoz, salátákhoz, különböző üdítőitalokhoz, kásákhoz, kalácsokhoz, tortákhoz, fánkokhoz és mézeskalácsokhoz adták. Kedvelték a marcipánt, amit édes, zúzott mandulából készítettek. Mézet, cukrot vagy rózsaołajat adagolták hozzá, és utána a keveréket ostyákra vagy sütőformákba öntötték, majd kisütötték. Az édességek változatosak voltak, gyümölcsöket és tejtermékeket szintén használtak.

Italok

A korszak legfontosabb itala a bor volt. Mindenhol, ahol kedvező körülmények álltak rendelkezésre, szőlőt termesztettek. A bor minősége eltérő volt. Egészségesebbnek tartották a víznél, ezért még a kisgyermeknek is adták. A szőlőtermesztésre kevésbé alkalmas területeken terjedt el a régi múltra visszatekintő sörfőzés. A bor és a sör beszolgáltatása a jobbágyok számára kötelező volt. A pálinkafőzés később terjedt el, de a pálinkafogyasztás fokozatosan növekedett. Az alkoholtartalmú italokon kívül az alkoholmenteseket is fogyasztották (tej, növények és gyümölcsök főzetei). A szakácskönyvek és receptgyűjtemények igazolják, hogy ezekből nagy választék állt rendelkezésre. A népi gyógyászat szinte mindegyik növényt alkalmazta, némelyeket pedig üdítőitalokként fogyasztottak.

Az összehasonlítás lehetőségei

Az úri udvarokban fogyasztott húsok, zöldségek, gyümölcsök, fűszerek és tejtermékek mennyiségét nem lehet összehasonlítani a vidéki lakosságéval. A falusiak asztalára ezek az élelmiszerek nem mindig kerültek, legfeljebb különleges alkalmakkor. A vidék táplálkozási szokásairól szegényes források állnak rendelkezésünkre, így csak feltételezésekre és bizonyos gazdasági jellegű forrástípusokra támaszkodhatunk. Az 1571-es urbárium a csallóközieknek kötelező élelmiszerszolgáltatásokat írt elő.⁴⁴ Mint már említettük, a falusi lakosság asztalán is ugyanazokat az ételeket találhattuk volna, természetesen kisebb mennyiségben és ritkábban, vagy másképp elkészítve. Mindegyik mezővárosnak és községnek meghatározták, hogy milyen fajta élelmiszert mikor kell leadni. A konyhának szánt ajándékok között találhatjuk a kappant, kalácsot, bárányt, borjút, kecskegidát, sajtot, tojást, feketeborsot. A juhokból és a mézből tizedet, a búzából, árpából és rozsból kilencedet szedtek. A Duna gazdag volt halakban. A vizák halászatának aránya az egyházi földesúr (Esztergomi Érsekség) és a lakosok között 1:4 arányban oszlott meg. A lakosok szüret idején tyúkot, kenyeret és zabot adtak. A bor beszolgáltatási mértéke egy pint (1,415 l) volt, és edényeket is kellett adniuk a bor tárolására.

Farnad lakosainak hizlalt szarvasmarhákat, sertéseket, bárányokat, kenyeret és zabot kellett beszolgáltatniuk. Az idegenek a szőlejük után kappant, kalácsot és zabot adtak le. A gútaiak pénzben fizették a tizedet és a keresztény foglyok kiváltására szánt összeget. Ajándékként szalonnát és hizlalt disznót adtak. A vizák kifogására saját maguk építettek gátat. A kifogott halak $\frac{1}{3}$ -val adóztak. Naszvadon hasonló volt a helyzet. Több gátjuk volt, ezért minden pénteken el kellett látniuk megfelelő mennyiségű hallal a földesurat. A szomszédos községek jobbágyainak is részt kellett venniük a halászatban. Verebély lakosai részben egyházi nemesek (predialisták) voltak, ezért katonai pénzt fizettek (*pecunia exercitua*lis). A többi község sót és egy hizlalt ökröt küldött. Nyárhíd lakosainak két ökröt kellett beadniuk.

A kötelezettségek a természetű növények és a tenyésztett állatok választékának függvényében változtak. A pozsonyi kamara 1704-es vagyonösszeírása így jellemezte Csallóköz központját, Somorját: „*Sűrűn lakott, kiváltságos és pallosjoggal rendelkező város. Lakosai kétnyomásos gazdálkodást folytatnak. Búzát, árpát, zabot vetnek, háziállatokat és gazdasági haszonállatokat tartanak. Polgárai sohasem jártak robotba.*”⁴⁵ A környékbeli falvak kerti terményeket adtak 25 dénár értékben és egy-egy tyúkot. Különleges alkalmakkor (a földesúr beiktatása, esküvő) a falvak együtt egy borjút, 7–8 tyúkot, és Gelléből a borjún kívül 4 pulykát, 10 kappant, 10 tyúkot és tojásokat adtak. Az érsekújvári uradalom 18–19. század fordulóján keletkezett felmérésében már az egyes termények árait is feltüntették (búza és rozs keveréke, külön a búza és a rozs, árpa, zab, kukorica, köles, len, bor, káposzta, széna).⁴⁶

A fentiekben tárgyaltakból nem az következik, hogy a középkor végén és az újkor kezdetén az emberek bővelkedtek volna az élelmiszerekben és a változatos, tápláló ételekben. Tény, hogy sokféle növényt ismertek és a haszonállatok sok fajtáját tenyésztették. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a többletköltségeket kívánó befektetéseket a vagyonosabb nemesek és polgárok engedhették meg maguknak, csak az ő számukra

⁴⁴ MOL, U et C Fasc. 43, No 3. Az Esztergomi Érsekség vagyonának és bevételeinek összeírása 1571.

⁴⁵ MOL, U et C Fasc. 34, No 42c. A pozsonyi kamara vagyonösszeírása II. Rákóczi ferenc utasítására.

⁴⁶ MOL, U et C Fasc. 224, No 25b. Az érsekújvári uradalom vagyonösszeírása 1799–1800.

nyílt lehetőség a külföldi piacok látogatására. A terméshozamokat állandóan veszélyeztették az időjárás viszontagságai, a kártékony rovarok, az elszaporodott rágcsálók, és ki voltak téve a háborús viszontagságoknak is. Az állatállományt a járványok, lopások és az erőszakos katonai beszolgáltatások tizedelték. Az élelmiszerek elégtelen raktározási feltételei a lakosság egészségét veszélyeztették. Rossz termés idején az emberek „táplálékpótlékokra” kényszerültek, a gabonafélék helyett gyomokat, keserűfűt, sárkánygyökeret, kontyvirágot, a lóhere virágját, zuzmókat, gesztenyét, makkot vagy fakérget fogyasztottak. Húsételnek bármilyen állat vagy madár húsa megfelelt. Annak ellenére, hogy az ilyen események többször megismétlődtek, az embereket az élniakarás ösztöne és leleményességük lendítette túl a legnehezebb időszakokon is.

Források

Magyar Országos Levéltár (=MOL)
Archivum familiae Thurzo
Urbaria et conscriptiones (=U et C)

Slovenský národný archív (=SNA)
(Szlovák Nemzeti Levéltár)
Révay család levéltára

Hivatkozott irodalom

- Benda Borbála 2002: Fogyasztási szokások és változásai a 17. századi főúri udvarokban. *Korall*, 3. 10.
- Benda Borbála 2004: Étkezési szokások a 17. századi főúri udvarokban Magyarországon. Doktori disszertáció, Budapest.
- Benda Borbála – Várkonyi Gábor (szerk.) 2001: *Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707*. Osiris, Budapest.
- Beranová, Magdaléna 2005: *Jidlo a pití v pravěku a ve středověku*. Academia, Praha.
- Blaškovič, Jozef 1973: Vakfy v novozámockom a nitrianskom okrese. *Historické štúdie*, 18. 265–274.
- Bodnárová, Miloslava 2005: A polgárság életszínvonala a mai Kelet-Szlovákia szabad királyi városaiban a 16. században. In: Csukovits Enikő – Lengyel Tünde (szerk.): *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, /Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35./ 319–340.
- Gundel Károly 1943: A konyha fejlődése és a magyar szakácskönyvirodalom a 18. század végéig. In: Ballai Károly (szerk.): *A magyar vendéglátóipar története a honfoglalás századától napjainkig. A honfoglalás századától az 1848/49. szabadságharcig*. I. köt., Zeneműkiadó, Budapest.
- Hoffmann Gizella (szerk.) 1989: *Medicusai és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből*. MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez/

- Horváth, Pavel 1963: *Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici XVIII. storočia*. Bratislava.
- Király Erzsébet (szerk.) 1981: *Szakács mesterségnek könyvecskéje. A csáktornyai Zrínyi udvar kéziratosa szakácskönyve és a Tótfalusi Kis Miklós által kiadott kolozsvári szakácskönyv*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Kónya Péter 2005: A felső-magyarországi városok társadalma a 17. században. In: Csukovits Enikő – Lengyel Tünde szerk.: *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, /Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35./ 355–374.
- Kovács János 1959: Szentbenedeki Mihály szakácskönyve 1601-ből. *Magyar Nyelv*, 55. 135–143.
- Kubinyi András 2005: Városhálózat a késő-középkori Kárpát-medencében. In: Csukovits Enikő – Lengyel Tünde (szerk.): *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, /Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35./ 30.
- Lippay János 1664: *Posoni Kert, kiben minden kerti munkák, rendelések, virágokkal, veteményekkel, fákkal, gyümölcsökkel és kerti csömötékkal való baimolódások: azoknak nemek, hasznok, bé-csinálások bövségessen magyar nyelven leirattattanak...* Bécs. (A Pytheas reprint kiadása 2002-ben)
- Marsina, Richard – Kušík, Michal 1959: *Urbáre feudálnych panstiev*. I. köt., Veda, Bratislava.
- Németh H., István 2005: A kora újkori Magyar Királyság várospolitikájának vázlata, 16–17. század. In: Csukovits Enikő – Lengyel Tünde (szerk.): *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, /Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35./ 375–402.
- Radvánszky Béla 1893a: *Házi történelmünk emlékei szakácskönyvek. Régi magyar szakácskönyvek*. I. köt., Magyar Történelmi Társulat 2. oszt., Athenaeum, Budapest.
- Radvánszky Béla 1893b: Gróf Thurzó Szaniszló lakomái 1603-ban. *Századok*, 26, 1893, 197–210.
- Révai nagy lexikona 1912, IV. köt., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest.
- Sokolovský, Leon (szerk.) 1999: *Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska. Zborník z rovníomenného sympózia konaného v dňoch 3.-5. decembra 1997 v Rimavskej Sobote pri príležitosti 5. výročia založenia a. s. Tauris*, Gradus, Martin.
- Stoličná-Mikolajová, Rastislava 2001: *Kuchyňa našich predkov*. Veda, Bratislava.

(Fordította Gaucsík István)

Nagy Ferenc

Az önkormányzati bíráskodás gyakorlata a 19. századi Szentmihályon

A történetíró különös szerencséje, ha az írott források között olyat talál, amelyik egy település vagy közösség életét folyamatában mutatja be. Szentmihály község jegyzőkönyve, mely 1833 és 1858 között íródott ilyen jellegű forrás, becses dokumentuma a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának.¹ Az a negyedszázad, amit a „falukönyv” átfog történeti szempontból nemcsak a község, hanem az egész ország számára is kiemelkedő jelentőségű! Eseményei, történései meghatározóak a nemzet sorsát, jövőjét és természetesen a szóban forgó települést, Szentmihályt illetően is.

Ezt a nagy múltú községet először 1292-ben említik okleveles források. Ma azonban már hiába keresnénk szép, ősi nevén, mert a szomszédos Búd községgel egybeolvadva Tiszavasvári lett belőle. Az ősi Szentmihály területére 1623-ban Lónyay Zsigmond hajdúkat telepített, akik természetesen élvezték a számunkra biztosított kiváltságokat. A török által gyakran háborgatott őslakosság pedig ettől az időtől egy összegben kezdte fizetni földesurának a járandóságokat.

A település a mezővárosi kiváltságot 1809-ig tudta megőrizni. Ekkor az új földbirtokos, Dessewffy József már nem kötött újabb szerződést a településsel, így az úrbéri szolgáltatásokat ismét természetben kellett fizetni.

A falukönyvet lapozgatva arra vállalkoztam, hogy a jelzett időszakban az önkormányzati bíráskodás gyakorlatát elemezsem. Ezek az ügyek ugyanis a település mindennapjaira vonatkozóan rendkívül becses források! Kiderül belőlük, hogyan szabályozta az önkormányzat a közösség életét, melyek voltak azok a magatartásformák, amelyek maguk után vonták a jog eszközt, milyen típusú ügyeket intéztek helyben és milyeneket utaltak magasabb bírói fórum elé, ill. mennyire volt hatékony eszköz az önkormányzati bíráskodás a vitás ügyek intézésében.

A települések önkormányzata és a földesúr közötti viszonyt az egész országra kiterjedően először 1767-ben Mária Terézia úrbéri rendelete szabályozta. Rendelkezett a bíróválasztásról és a községi tisztviselők megválasztásáról. A bírói hivatalra a földesúr három személyt jelölt, a falu ezek között választhatott. A választási gyakorlat azonban a Mária Terézia-féle szabályozás után sem lett országosan egységes. Voltak olyan községek, ahol a korábbi gyakorlat folytatódott és a bírót, valamint a tisztviselőket az egész lakosság választotta, míg másutt csak a házzal és a földdel rendelkezők választhattak.

A közigazgatás újabb szabályozása az 1836. évi IX. törvényhez köthető. Ez azonban elsősorban a községek szervezeti, gazdálkodási kérdéseivel foglalkozott, a bíráskodás szabályozásával nem. Témánk szempontjából sokkal fontosabb az 1836. évi XX. törvény, amelyik a településeket a peres ügyek elbírálása szempontjából három csoportra osztotta.

Az első csoportba a rendezett, tanácsot nem tartó községek tartoztak. Ezeket a polgári és büntető peres ügyekben első fokon az úriszéknek, másodfokon a vármegyének rendelték alá. A második csoportba a kisebb polgári és büntető perekben első fokú bírói

¹ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, V. A. 251. 2. kötet.

hatóságot gyakorló községek, legtöbbször a mezővárosok kerültek. A nemesi községek alkották a harmadik kategóriát, amelyek széles önkormányzati jogokkal rendelkeztek.

Szentmihály ugyan 1809-ben elveszítette mezővárosi kiváltságait, azonban önkormányzata és ezen belül a bírászkodás gyakorlata továbbra is a mezővárosokéhoz hasonlított.

A településnek 12-tagú belső tanácsa volt. Ennek élén a főbíró állt, akinek első számú segítője, helyettese a törvénybíró volt. A testület munkáját választott jegyző segítette. A belső tanács mellett működött a „külső tanács”, a *communitas* is. Ennek a szervnek a tagjai jelen voltak a községi számadások tárgyalásánál és a községi tisztviselők választásánál véleményüknek is hangot adhattak. Feladataik közé tartozott a tűzbiztonság, a köztisztaság, az utcák rendjének a felügyelete és általában a település gazdálkodását érintő kérdések tárgyalása.

A testületi üléseknek három formáját különböztethetjük meg. Az úgynevezett „tanács gyűlést”, amikor a testület közigazgatási témákkal foglalkozott, a „törvényes gyűlést”, amikor a testület büntető és polgári peres ügyekben intézkedett és a „közös gyűlést”, amikor a belső és külső tanács együtt ülésezett. Ilyenkor az egész települést érintő kérdések kerültek tárgyalásra, például az átvonuló katonák elszállásolása körüli kérdések.

Témánkat illetően bennünket most kizárólag a törvényes gyűlésben történtek érdekelnek, tehát, hogy a negyedszázad alatt milyen típusú ügyekben ítélkezett a testület.

Általánosságban elmondható, hogy ezen a településen jól elhatárolódtak egymástól az önkormányzati bírászkodás hatáskörébe tartozó ügyek a magasabb bírói fórum, 1848-ig az úriszék, később a vármegye ítélkezése alá tartozó ügyek körétől. A tárgyalt időszakban mindössze 19 esetben fordult elő, hogy az érintettek a tanácsbeli bírók ítéletét megfellebbezték, mert vagy nem tartották őket illetékeseknek a döntéshozásra, vagy pedig nem akarták az ítéletet elfogadni.

A földesúr is tiszteletben tartotta a belső tanács jogkörét, erre beszédes példa a következő eset: 1851. augusztus 19-én gróf Dessewffy Emil levélben kérte a tanácsot, hogy Horváth Balázs és Gál Bálint suhancokat büntessék meg, mert kastélyának a kertjéből gyümölcsöt loptak. A tanács természetesen intézkedett: „*a nevezettek Bíróságunk elébe rendeltetvén fel, miután önként elismerték a tolvajlást, Horváth János fia Balázs 6 órai áristomra és 12 vesszőre, Gál József fia, Bálint 12 órai áristomra és 2 Váltóforintnak a községi pénztárba leendő befizetésére ítéltetett*”.

A törvényes gyűlésben napirendre került témák túlnyomó többsége az örökléssel, az örökölt vagyon megosztásával kapcsolatosak. A szentmihályi lakosok nemcsak a végrendeletüket jegyeztették be a falukönyvbe, hanem a vagyontárgyak adásvételét is, mely a törvényes gyűlésben való felolvasással vált hivatalossá és jogerőssé. Az ingatlanforgalom szinte teljes egészében a tanács közreműködésével, annak felügyelete alatt zajlott, csak azokban az esetekben került a földesúr elé, ha nem voltak örökösök.

Az örökléssel kapcsolatosak azok az ügyek is, amelyek az árván maradt gyerekek vagyonának gondozásával, az egyik szülő esetleges újabb házassága utáni vagyonmegosztással foglalkoznak.

1850-ben Mónus Erzsébet panaszt emelt édesapja ellen, mivel kertjét és házát – amelyekben neki is jussa volt – Róka István nejének örök áron eladta. Kérte az adásvétel megsemmisítését, de „*miután az adás-vevés az 1846. évi jegyzőkönyvbe a 221. szám alatt minden ellentmondás nélkül beírva áll, a kereset megszüntetnek ítéltetik*”.

A vagyonnal, a gazdálkodással kapcsolatos ügyek újabb nagyobb csoportját alkották a gazdák és a cselédek közötti nézeteltérések. Vagy a gazda emelt panaszt cselédje ellen, mert az meglopta, esetleg egyéb módon megkárosította, vagy a cseléd panaszolta be gazdáját, mert az nem fizette ki a bérét, illetőleg egyéb járandóságát: „*Bagdi Bálint ellen bojtárja panaszt tett bére ki nem fizetése iránt, mely panasz folytán, a bérmentesség kiszámítása után Bagdi tartozik fizetni 3 heti mulasztást a panaszkodónak*” – írták 1837-ben.

A közrend és a közerkölcsök megsértésével kapcsolatos ügyek tárgyalása minden törvényes gyűlésen napirendi pontként szerepelt. Az ilyen típusú ügyekben hozott ítéletekből kiderül, hogy a tanács nem ismerte a magánélet szféráját. A legnagyobb természetességgel szólott bele a családi vitákba, a férj és feleség közötti perpatvarokba, a szülők és a gyerekek közötti nézeteltérésekbe is.

A panasztétel módját, formáját a testület először 1852-ben szabályozta, de a jegyzőkönyv bejegyzései azt bizonyítják, hogy az a korábbi évtizedekben is hasonlóan történhetett. Az 1852-ben hozott határozat arról értesíti a község lakosságát, hogy „*minden héten szerdán és szombaton rendes tanács fogván tartani. Minden ügyes-bajos ember vagy szóban, vagy írásban ügyeiről és bajairól a község főbíróját a tanácsot megelőző napon értesítse. Ekként a rendes napokon az ügyek minőségük szerint, a törvény engedte hatáskör szerint tárgyaltnak, vagyis bevégzendők, avagy körülményileg mérlegelve törvényesen feljelentendők*”.

A közrend és a közerkölcsök védelmében hozott ítéleteket elemezve arra a következtetésre jutunk, hogy azok a mai joggyakorlathoz képest túlságosan is szigorúak voltak. Ha viszont összevetjük a hasonló típusú ügyekben a 17–18. században hozott ítéletekkel, akkor enyhéknek tűnnek. A 17. században a házasságtörést még halállal büntették, és így természetesen a vármegye elé ítélték. 100 pálcával büntették azt, aki „*adtával káromkodott*”, de még a 18. század végén is vasra verték a csúnya beszéddel botrányt okozó személyeket. Ezzel szemben a szentmihályi bírák által kivetett legsúlyosabb büntetés még házasságtörés esetén is, „*csak*” 24 korbácsütés volt.

A büntetésfajták nem tekinthetők változatosaknak, a bűnösöket elzárásra (áristomra) pálcára, korbácsra vagy pénzbüntetésre ítélték. Megfigyelhető, hogy ezeket a formákat mindig igyekeztek hozzáigazítani az elkövető személyéhez, illetve a bűn súlyosságához. A lopást és a tolvajlást mindig veréssel büntették és a személyt az okozott kár megtérítésére kötelezték. Csak abban az esetben tettek kivételt, ha az elkövető idős volt. Ekkor a verést elzárásra változtatták. „*1841-ben Nemes Papp Imre a szőlőskertben szőlőtolvajlásan kapattatott, ezen büntetvéért 24 pálcára, 8 órai kurta vasban töltendő áristomra és egy Váltóforint törvénytörésre marasztaltatott el*”.

Az elkövetők köre széles, a közös szérűskertet dézsmáló módos gazdától a vagyontalan cselédig, a suhancától az öregemberig mindegyik réteg és mindegyik korosztály megtalálható. A jegyzőkönyvben gyakran visszatérő nevekkkel is találkozhatunk.

Más mezővárosok bíráskodási gyakorlatában elkülöníthető a lopás és a tolvajlás megítélése. A lopást, mint kisebb bűncselekményt a helyi önkormányzat, a tolvajlást az úriszék ítélte el. A forrásban erre nem találtam példát, a szilvalopás éppen úgy szerepel a témák között, mint az az eset, amikor 9 szekér széna tűnt el.

A becstelen szavakat, a káromkodást, a hangoskodást, a randalírozást a testület következetesen büntette. 1841-ben írják: „*Nácsa Ferenc felidézett azért, hogy a*

közelebb múlt télen, halászás alkalmával a halászok Jézusát és Istenét égtelenül káromoltva, mely borzasztó tettében nem csak a jelen volt büdi halászok és szentmihályiak megbotránkoztak, de nemes Nánási Oláh Károly úr is, mint a halászat tulajdonosa azon annyira megilletődött, hogy feladá Nácsa Ferenc borzasztó káromlását és miután maga is elösmerte volna Nácsa Ferenc büntetést, a mások tanúságára a templom előtt 25 korbácsütésekkel fenyítette meg”.

A következetes és szigorú ítélkezés ellenére se szeri se száma a káromkodás miatt kiszabott büntetéseknél. Káromkodtak az utcán, a kocsmában, a szántóföldön, munka közben, a kovácsmesternél, sőt a földesúr előtt is.

Élt a településen néhány kezelhetetlen ember, ilyen volt Gulyás Oláh Mihály is, aki még az Isten házában sem tudta fegyelmelni magát. Azt gondolhatnánk, hogy valami félkegyelmű cseléd volt, ellenben a jegyzőkönyvből kitűnik, hogy nem így volt: *„Ezen vad és szelídíthetetlen indulatú ember, kinek számok nélküli kicsapongásaival tömve jegyzőkönyveink, kit sem az előjáróság, sem a Tekintetes Nemes Vármegye fenyítése, sem a dorgáló, sem a szép szó jobbra nem tehetett, ki csekély vagyónkájában bizakodva istent, urat nem ösmervén féktelenül embertársait, Elöljáróit, Bíróit, Prédikátorát gúnyszavakkal illette, érdemlett büntetése elvétele végett Járásbeli Tekintetes Főbíró Úrnak bejelenteni határozottat”.* Gulyás Oláh Mihály példáján felvetődik a kérdés, mennyire volt hatékony a bíraskodás, a mai szemmel szigorúnak mondható ítéletek bírtak-e olyan elrettentő erővel, amely a közrend és a közérkölcök védelmében szükségesek voltak? A kérdésre igennel válaszolhatunk, annak ellenére, hogy a részegeskedő, káromkodó egyéneknél sok visszaeső bűnösrel találkozhatunk. Olyan is akadt, aki az áristomból is megszökött és az idézésre azt válaszolta: *„ha a bírónak beszédje van veled, keresse meg a házában, ő biz egy tapodtat sem megy”.* Összességében az ítéletek alkalmasak voltak arra, hogy szabályozzák, irányítsák a közösség életét és elrettentő hatással bírjanak.

A testület elé kerülő ügyek következő csoportját a becsületsértések kategóriájába lehetne sorolni. Szomszédok viszálykodása, egymás becsmérése, mocskolása, rágalmazása tartozott ide. 1845-ben jegyezték fel *„Ráduly Ferencnek azon panaszát mi szerint Király Sándorné az ő feleségét udvaráról haza hajtván illetlen szavakkal mocskolta. A testület a tanukat meghallgatta, most is mint legtöbb hasonló ügyben, szomszédos és barátságos megbékélésre határozottat”.* Rádulyiné a tanukat is sértegette, ezért 6 órai zárkára ítélték. Tekintettel voltak azonban gyengélkedő, beteges állapotára és megengedték, hogy helyette a büntetést a férje ülje le.

A becsületsértési ügyekben túlnyomórészt nők a főszereplők. Legtöbbször ezek tárgyalásánál fordult elő, hogy a heveskedő asszonyok magát a bíróságot is megsértették. A tanácsbeliek azonban nem engedték a bírói tekintély csorbítását és következetesen büntettek. Gyakran előfordult, hogy a per tárgyalásán az indulatosan panaszoló sértett húzta a rövidebbet. Például 1845-ben jegyezték fel, hogy *„Horváth Andrásné a nagyobbik tanítót, Katona József urat hely és ok nélkül becstelenítette, hazugnak, bitangnak nevezte, sőt utcáni megveréssel, szemébe való köpéssel fenyegette. A tanító úr magára nézve elengedte ugyan a megrovást, de az előjáróság megvetett jogai elgázolását látván, a testi büntetés elmellőzésével az oskola pénztárába fizetendő 5 Váltóforintokra és törvénypenz befizetésére ítélte az asszonyt”.*

A testület ítélkezett, igazságot tett családi ügyekben is. 1845-ben *„Makkai Gábor ellen az édesanyja panaszt tett, hogy őtet nem tiszteli, sőt sok méltatlanságokkal illeti.*

Miután Makkai Gábor magát ártatlannak nyilatkoztató, de anyja ellene tanukat fel tudott állítani, a békesség lehető kiegyenlítésére Bódor Mihály tanácsnok kirendeltetett". Már nem számított főbenjáró bűnnek a házasságon kívüli kapcsolat sem, de a hitvesét elhagyót következetesen büntették, minden esetben veréssel. 1844-es bejegyzés: *„Rontsák Mátyás mint hites feleségét elhagyott és Deli Mihálynéval tiltott barátságban egy kenyeret, evő gyalázatos rossz ember 24 pálcára, Deli Mihályné becstelen személy, más hites urával élő 12 korbácsiütésekre ítéltetett*". Ugyanebben az évben Veres Bálint ellen a felesége tett panaszt, hogy gyakran megverte őt sűrű istenkáromlások közepette, ezért azt 12 pálcára ítélték.

A családi viták intézésében a bíróság tekintélyét jelzi és az ítékezés hatékonyságát bizonyítja az 1847-ben bejegyzett eset. *„Nagyságos Bereczki Györgyné, Dombrádi Erzsébet panaszlata folytán, fia József, mint édesanyja eránt háládatlan fiú, annyival is inkább, hogy a bíróság előtt is tiszteletlenségének tanújelét adá, ítéltetett, hogy a megsértett édesanya kívánsága szerént, a vétkes fiú a nem az ő szorgalma gyümölcséből előállott házból egy 24 óra múlva minden önszerzett vagyonával kitakarodjon. Kevély felelete illő megrovása tekintetéből pedig 24 órai áristomra és az egy pengő Ft. törvénytörlesztésére köteleztetett*".

Végezetül egy olyan esetet idézek, amelyből kiviláglik, hogy a tanácsbeli bírók milyen körültekintően, kellő alapossággal intézték a vitás ügyeket. A jogos magánérdek figyelembevételével mellett ösztönösen megéreztek a közérdek fontosságát is, amely mind az egyén, mind a település számára előremutató példa lehetett. *„1851-ben Róka Julianna, Virág Balázs hites társa beadott folyamodványában férje ellen panaszt emelvén, miként őtet a házától elűzvé, az őtet illető magával vitt vagyonokat és 19 évi közkeresetéből illető részt neki ki adni nem akarja. A felek illő kihallgatása után napfényre jött mi szerint a férj több esztendőök együttes csendes, békés leélése után mintha örömösebb adná magát másféléknek, és szinte a nő, férje távollétében a háznál dinom-dánomozott. Ez kölcsönös ellenszenvű hajlamot idézvé köztük és elő jött a kedvetlen viszony. A nő kérésétől eltekintve, minthogy pedig mind a két fél hibásnak találtatott, a hiba bennök akként büntettetett meg, mi szerint mind ketten 24 órai áristomra ítéltettek. Azon rendelést és jövőbeni utasítást kapták, hogy ha az áristom kiszervedése után egymást meg nem becsülnék, továbbra is botrányos életet folytattának, a törvény szigorúsága szerint fognának büntettetni*".

Kétségtelen, hogy az önkormányzati bíráskodás mindennapi gyakorlata komoly megterhelést, hatalmas munkát jelentett a testület tagjai számára. Az is nyilvánvaló, hogy a bíráskodásnak ez a formája rendelkezett a közösség fegyelmező erejével. Itt mindenki ismert mindenkit, a sértettet is és az elkövetőt is. Az emberek élete nyitott könyv volt. Ritkán fordulhatott elő, hogy a paragrafusok kacskaringói között a vétkes menedéket találhatott. Az ítélethozatalkor nem az írott törvények jelentették a mértéket, hanem a közösség által elfogadott élet- és magatartásformák. A szentmihályi jegyzőkönyvet lapozgatva úgy tűnik, hogy ezek bőségesen ellensúlyozták az ítéletalkotók hiányos jogi tudását, nemritkán felkészületlenségét.

Novák Veronika

A csallóközi és mátyusföldi mezővárosok fejlődése a 18. század végéig

A csallóközi és mátyusföldi mezővárosok története ez idáig nem képezte külön tanulmány témáját. Jelen dolgozatunk nem törekedhet e téma kimerítő feldolgozására, hiszen a hazai és külföldi levéltárakban még sok, a témához kapcsolódó levéltári dokumentum található. Célunk, hogy a mezővárosok fejlődéséről alapvető adatokat közöljünk, behatóbban pedig csak Somorjával és Vágsellyével fogunk foglalkozni. Bevezetőnkben le szeretnénk szögezni, hogy az általunk kutatott régióban nem egyezik meg az egykori mezővárosok hálózata a mai városokéval. Több egykori mezőváros ma már a falvak közé tartozik.

Az elmúlt évszázadokban a Csallóköz legjelentősebb mezővárosa kétségkívül Somorja volt, amely már a 14. század elején kiváltságokat szerzett, és a 15. században rövid ideig a királyi kiváltságos városok csoportjába tartozott. A másik mezőváros Vágsellye, főleg azzal tűnt ki, hogy Magyarországon első ízben, a 13. század második felében, kapta meg a *villa libera*, vagyis a szabad falu elnevezést, ami lakóinak bizonyos kiváltságokat nyújtott.¹

Az általunk vizsgált területen a mezővárosok fejlődésére nagy hatással volt Zsigmond király 1405-ben kiadott rendelete, amely nemcsak a városok önkormányzatával, hanem az országon belül elfoglalt jogi helyzetükkel is foglalkozott. A király azon igyekezete, hogy erős városi polgárságot hozzon létre, végül nem sikerült. A háborúk miatt kénytelen volt némely szabad királyi várost zálogba adni, és így azok lakói elveszítették kiváltságaikat.

Somorja volt a régió első mezővárosa, amely Zsigmondtól bizonyos kiváltságokat kapott. 1392-ben az uralkodó megengedte lakóinak, hogy révet építsenek és annak használatát szabadon rendelkezzenek.² Tíz évvel korábban Erzsébet királyné a *Barrabásföld* nevű területet ajándékozta a somorjaiaknak.³ További kiváltságokat a város az uralkodótól a 15. század első felében kapott. Somorja 1405-ben ugyanazokat a szabadságjogokat kapta, mint Pozsony. Lakói szabadon választhatták elöljáróikat, polgáraik felett szabadon ítékeztek. Amennyiben a peres felek nem voltak megelégedve a somorjai bíró ítéletével, a pozsonyi bíró elé került az ügy, utána pedig a királyi személynök elé. A somorjaiak kötelesek voltak városukat falakkal megerősíteni és a királyi pénztárba 88 aranyat fizetni. A királynak 50 arany értékű kelyhet adományoztak és további pénzösszeget is. A somorjai kézművesek néhány királyi méltóság számára ajándékot készítettek, ez a kötelességük azonban csak egyszeri alkalmakra szólt. Ha az uralkodó a városba látogatott, udvarát kötelesek voltak megvendégelni. Az oklevél, amellyel az uralkodó az említett kiváltságokat ajándékozta, csak az I. Lipót által 1689-ben kiadott átiratban maradt fenn.⁴ Az oklevelet az 1415-ös évre keltezték, de véleményünk szerint az eredeti oklevelet átíró deák hibásan olvasta el az akkor már feltehetően sérült oklevelet, amely eredetileg 1405-ben keletkezett.⁵ Ezt a feltételezésünket első sorban arra alapozzuk, hogy az oklevél á rengája csaknem

¹ Marsina 1987: 286. Az oklevél fordítása Novák 2002: 215.

² Mályusz 1956 (I.): 2364. sz.

³ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, leltári szám (lelt. sz.) 24.

⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, lelt. sz. 77.

⁵ Mályusz Elemér is 1405-re keltezi az oklevelet. Mályusz 1956 (II/1.): 3792. sz.

teljessen megegyezik Zsigmund király 1405-ben kiadott rendeletének árengájával. 1405-ben Zsigmond több hasonló kiváltságlevelet is kiadott, így felszabadította Somorja lakosait a vámfizetés alól.⁶ 1411-ben két vásár tartására jogosította fel őket.⁷

A király Somorját zálogba adta és 1492-től a Pálffyak hatáskörébe került. A család tagjai 1599-től örökös birtokaik között tartották számon Somorját. Lakói az uralkodóknak rendszeresen előtejesztették és megerősítették kiváltságaikat, de igyekezetük ellenére bizonyos mértékben mégis a földesuruktól függtek. Kiváltságaik használatáért rendszeresen pénzt fizettek földesuruknak, amelynek nagysága folyamatosan változott (1689-ben 806 forint volt).⁸ 1712-ben III. Károly magyar király kibővítette egykori vásártartási jogaikat további két vásár tartásával, majd I. Ferenc 1805-ben további vásártartási joggal ajándékozta meg a várost.⁹

Zsigmond király a csallóközi és mátyusföldi régió települései közül Semptének is kiváltságokat adományozott. 1422-ben lakóit felszabadította a vámfizetés alól. Érdekes, hogy ezt az oklevelet csak Nyitra megye egyik 18. századi iratából ismerjük, amely azt Semptén kívül Szeredre is vonatkoztatja.¹⁰ Feltételezzük, hogy az oklevél ilyen értelmezéséhez az vezetett, hogy az eredetileg Sempte lakóinak adományozott kiváltságok nagyon korán kiterjedtek Szered lakóira is, ami feltehetően összefüggésben lehetett a város földrajzi fejlődésével. A semptei vár eredetileg a hozzá tartozó településsel a Vág folyó bal partján feküdt, itt terült el Sempte mezőváros is. Minden bizonnyal a 15. században a Vág megváltoztatta medrét, és a semptei várhoz tartozó település egy része a Vág jobb partjára került, ahol Szered feküdt. Idővel az egykori Semptének a Vág jobb partjára került része és Szered egybeolvadtak. Azon nézetünket, hogy Szered már a 15. században ugyanazon jogokkal bírt, mint Sempte, az a tény is bizonyítja, hogy a 15. századi összeírásokban mezővárosnak tüntették fel.¹¹ A város pecsétje is legkésőbb a 15. századból származik.¹² Legrégebbi lenyomata egy 1461-es okiraton maradt fenn. Ezen a város előljárói, mint *judex et jurati oppidi Zered* vagyis Szered mezőváros bírái és esküdtei vannak feltüntetve.¹³ A 15. században mindkét településnek Szerednek és Semptének is ugyanaz volt a földesura. A 16. században a kiváltságokat a földesúr is megerősítette, és az uradalomhoz tartozó további települések is kiváltságokat nyertek az uralkodótól.

Zsigmond király uralkodásának idején a többi csallóközi és mátyusföldi település nem nyert kiváltságokat. A csallóközi mezővárosok jelentősebb fejlődését Mátyás király uralkodásának idején figyelhetjük meg. Megerősítette Somorja kiváltságait és a nagymegyerieknek is széles körű jogokat ajándékozott.¹⁴ 1466-ban a három országos vásártartás jogán kívül a megyeriek pallosjogot is kaptak.¹⁵ Az éves vásárokat január 25-

⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, lelt. sz. 7.

⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, lelt. sz. 43.

⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, lelt. sz. 77.

⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, lelt. sz. 145.

¹⁰ ŠA Na, NŽ, közgyűlési iratok.

¹¹ MOL, DL 19735.

¹² Novák Jozef a 14. századba helyezi keletkezését. Novák 1967: 213.

¹³ Ahm Ba, LL, lelt. sz. 3379.

¹⁴ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, lelt. sz. 22.

¹⁵ Az oklevél a Nagymegyeri Városi Nemzeti Bizottságon volt 1967-ben.

én, augusztus 6-án és december 6-án tartották.¹⁶ Kiváltságait a későbbi uralkodók szintén megerősítették.

Mátyás király uralkodása alatt 1466-ban Gelle és a hozzá tartozó települések jelentős jogokat kaptak.¹⁷ Már Somorja 1405-ben kiadott kiváltságlevelében is mezővárosként említik őket. Gelle és az egykor hozzá tartozó települések történelme sok érdekességet mutat. Egy 1401-ből származó oklevél szerint a Szent Péter-templomhoz tartozó alattvalók fölött csak papjuk ítékezhetett.¹⁸ A települések nevei csak a már említett 1466-os oklevélben szerepelnek, amit Mátyás király Paka, Cséntőfa, Nagylúcs, Gelle, Benkepatony, Bozfalva¹⁹, valamint „Gelle vidékhez“ tartozó települések lakóinak kérésére adott ki.²⁰ Az oklevél szerint az itt lakókat csak a gellei szék ítélt el, amelynek saját bírója és esküdtjei voltak. Az ítékezésen részt vehetett Pozsony megye küldötte is. A bíróság saját székházában ülésezett. Büntetőjogi és adásvételi ügyekben is dönthetett. Régi szokás szerint az a nemes, akinek nem volt állandó lakhelye ezen a területen, vagy megbízatása a kerületen kívülről szólt, nem vehetett részt a tárgyalásokon. A bíróságon mindenkinek személyesen kellett megjelennie. Mátyás király kiváltságlevelé meg határozta „Gelle vidék“ adójának nagyságát is. Szent Mihály nyolcadján 28 aranyat és 66 dénárt, Szent György nyolcadján és karácsonykor, valamint pünkösdkor 14 aranyat és 33 dénárt fizettek. Nagylúcs és Paka külön is adózott, az ő kötelességük volt a vidékbeli tized beszedése is. A „Gelle vidékhez“ tartozó községek kimerítő felsorolásával II. Ulászló oklevelében találkozunk.²¹ Az 1524-ből származó okirat szerint 48 forintra csökkentették az uralkodónak fizetendő összeget. II. Ulászló 1517-ben felszabadította a pozsonyi várhoz tartozó alattvalókat a vámfizetés alól. Ez a kiváltság vonatkozhatott „Gelle vidék“ lakóira is, hiszen az erre vonatkozó kiváltságlevelet Gelle úrbéri iratai között is megtalálhatjuk. A középkorban szerzett kiváltságokat 1533-ban I. Ferdinánd, 1564-ben Miksa, 1609-ben II. Mátyás, 1646-ban II. Ferdinánd és 1713-ban III. Károly is megerősítette.²² „Gelle vidék“ önkormányzatának működése is figyelmet érdemel. A vidék élén a főbíró állt, akit kétévenként választottak és megválasztása után a gellei templomban tette le az esküt, amely a következő szavakkal kezdődött: „*Én (...) gellei és a Gelle vidékhez tartozó települések bírója esküszöm az élő Istenre.*“²³ Az eskü szövegéből kiderül, hogy a településeknek egykor közös bírójuk volt, ez azonban fokozatosan megváltozott. A 18. százaban már több település élén állt saját választott bíró.

A már felsorolt településeken kívül „Gelle vidékhez“, mégha rövid ideig is, de más települések is tartoztak, így Dunaszerdahely és Nagyfödemes, amelyek szintén a mezővárosi címet használták. Ezt bizonyítja az 1574-ből fennmaradt pozsonyi uradalom úrbérrendelete. „Gelle vidék“ önkormányzatának fokozatos leépülése feltehetően a Pálffy család befolyásának és birtoktulajdonának megerősödésével függött össze. Fokozatosan

¹⁶ Fényes 1994: 139.

¹⁷ A továbbiakban a „Gelle vidék“ megjelölést használom.

¹⁸ Mályusz 1956 (II/1.): 838. sz.

¹⁹ Feltehetően Budafa.

²⁰ Az oklevelet későbbi átiratból ismerjük. ŠA Ba, BŽ, Urbárske písomnosti Holice (Gelle úrbéri iratai)

²¹ Beketfa, Regence, Kislúcs, Ógelle, Nagypósfa, Kispósfa, Macháza, Cséfalva, Lögérpatony, Benkőpatony, Csécsénypatony, Föszerpatony, Dióspatony, Homokospatony, Alsópatony, Péntekszúr és Zonc.

²² ŠA Ba, BŽ, Urbárske písomnosti Holice (Gelle úrbéri iratai)

²³ RP, Úa, pBa, D Urbáre (Úrbéri iratok)

a pozsonyi várbirtok tulajdonosai lettek és a vármegyében is döntő befolyást szereztek. 1716-ban szerződést kötöttek „Gelle vidék“ lakóival, amely minden bizonnyal már csak a kialakult mindennapi gyakorlatot rögzítette, a települések a jobbágyfalvak szintjére kerültek. Igaz, hogy kiváltságaikat még Pozsony megye 1713-as közgyűlésén nyilvánosan kihirdették, valójában már korábbi jogállásukat elveszítették. 1790-ben Gellét már biztosan a falvak sorában találjuk.

Mint azt már jeleztük, 1574 előtt Dunaszerdahely is mezővárosi jogállással bírt, minden bizonnyal már 1466-tól. Hangsúlyozni szeretnénk azonban, hogy Dunaszerdahelyen már korábban is tartottak vásárokat, erre utal a város megnevezése is. A 19. században a vásárokat január 18-án, március 27-én, május 15-én, június 26-án, július 24-én, november 13-án és december 11-én tartották. Dunaszerdahely régi pecsétképe, amely Szent Pétert ábrázolja, szintén arra utal, hogy a középkorban „Gelle vidékhez“ tartozott. A mezőváros pecsétje tehát „Gelle vidék“ pecsétjéből lehetett átvéve. A 18. században Gellével ellentétben Dunaszerdahely jobban fejlődött, közigazgatási központtá vált (szolgabírói járás). Mindezek miatt történhetett az, hogy a 20. század második felében, amikor a város új címerét alkották, hogy nem vették figyelembe az egykori pecsétképet (amit „nem tudtak megmagyarázni és alaptalannak tartottak”), hiszen a dunaszerdahelyi templomot Szent Györgynek szentelték fel.

A mohácsi csata előtti időszakban Vágsellye, Szenc és Szered kapott mezővárosi kiváltságokat. A Zsigmond király által Semptének adományozott kiváltságokat Ulászló 1523-ban Thurzó Alexius kérésére nemcsak megerősítette, hanem kibővítette az uradalom néhány további településére is, köztük Szencre.²⁴

Szered fejlődésére is érdekes adatokat találhatunk. A 16. században a semptei uradalom központja volt. Miksa császár 1593-ban megerősítette a II. Ulászló által adományozott kiváltságokat és kibővítette a vásártartási jogokat.²⁵ Lipót császár ezeket szintén megerősítette, így ezek a jogok hozzájárultak nemcsak Szered és Sempte, hanem Szenc 17. század végi gazdasági fejlődéséhez is. Ennek bizonyítéka például a szeredi céhek fejlődése, számuknak növekedése. A mezővárosi hatáskörök érvényesítésénél azonban meg kell jegyezni, hogy azok nagyban függtek a földesúrtól, ezidőben az Esterházy család semptei ágának képviselőitől.

Vágsellye 1526 előtti kiváltságai nem az uralkodótól, hanem a földesúrtól származnak. A 16. század elején Majthényi Uriel adott a mezőváros lakóinak bírói hatáskört, és megengedte nekik, hogy a jobbágyterhek alól pénzzel váltsák meg magukat. A fennmaradt oklevél átiratának érdekessége, hogy Pered és Királyfa lakóira is vonatkozik.²⁶ Vágsellye vásártartási okleveléről a 16. század közepéig nincsenek adataink. Ennek ellenére más források alapján valószínűsíthető, hogy vásárokat tartottak a mezővárosban. A Majthényi Uriel által kiadott oklevelet 1536. január 4-én I. Ferdinánd is megerősítette.²⁷ Az oklevél értelmében Sellye, Királyfa, Hosszúfalva és Pered lakói a jobbágykötelezettségek alól évi 200 arannyal válthatták meg magukat. A bírói hatáskör ugyancsak megerősítést nyert az uralkodó által. A bíróság jogosítványainak részleges megváltoztatására a 18. század második felében került sok, amikor a földesúr beavatkozhatott az ítélethozatalba. A vágsellyei birtokot a jezsuiták 1586-ban átvették. A

²⁴ Melníková 2002: 53.

²⁵ Uo.

²⁶ MOL, E-152.

²⁷ MOL, A-35, Libri Regni, 6. kötet, 110–112.

városi előjárók hatásköre valószínűleg csökkent, annak ellenére, hogy a bécsi jezsuita kollégium rektora a birtok ünnepélyes átvételekor megígérte, hogy a mezőváros és a hozzá tartozó települések jogait tiszteletben tartja.²⁸ A város jogi helyzete némileg 1610-ben javult, amikor II. Mátyás felújította az I. Ferdinánd által adományozott jogokat. Erre akkor került sor, amikor a mezővárosnak már nem volt erős földesura, ugyanis 1606 után Magyarországon a jezsuiták pozíciói meggyengültek. A király az 1606-ban kiadott oklevélben Sellye lakóit polgároknak nevezi. Miután azonban a mezőváros az esztergomi érsek személyében ismét erős földesurat kapott, meggyengült az önkormányzat hatásköre. 1692-ben Lipót császár a városnak két országos vásár tartására adott engedélyt.²⁹ Meg kell azonban jegyezni, hogy az általunk ismert legrégebbi oklevél szerint Vágsellyén már korábban, a 16. században voltak vásárok.³⁰

Érdekes a mezőváros fejlődése. Érsekújvár eleste után, amikor a Vág vonalán erődítményrendszer épült ki, Lipót császár 1675. október 6-án a vágsellyei katonai erődben élőknek kiváltságlevelet adott, ami a nagyszombati rektor rosszállását váltotta ki.³¹ Kérte földesúri jogainak elismerését, valamint hogy az erődben tartsák tiszteletben a kisebb regáléjogokat. A helyzet végül úgy oldódott meg, hogy az uralkodó bért fizetett a mezővárosért, hogy ne essen csorba a földesúri jogokon. Vágsellye annak ellenére, hogy Lipót lakóinak kiváltságokat adott, a török háborúk során sokat szenvedett, aminek bizonyítéka az is, hogy a város házainak száma 300-ról 30-ra csökkent.³² 1687-ben Vágsellye ismét a nagyszombati egyetem közvetlen birtoka lett. Ez minden bizonnyal kedvezően hatott a már említett vásártartási jog kibővítésére, amely nemcsak a kézművesipar, hanem a mezőgazdasági termelés fokozódásával is járt. 1695-ben Vágsellyének mintegy 700 lakosa volt, ami azonban csak fele a száz évvel korábbi lakosság számának. A lakosság alacsony lélekszáma elsősorban a katonai pusztítás eredménye, de hozzájárult a pestisjárvány is, amely a 18. század hetvenes éveiben pusztította a régiót. 1695. június 17-én Lipót császár további kiváltságlevelet adott Vágsellye, Hosszúfalu, Óvecse és Pered lakóinak. Azok, akik ezeken a településeken letelepedtek, nem voltak kötelesek adót fizetni, amíg házaikat fel nem építették. Hét évre mentesültek mindenféle katonai kötelezettség alól, nemcsak a katonai adók, hanem a katonai beszállásolás alól is. Rendszeres fuvarokat sem kellett végezniük.³³ A kiváltságok azonban rövid ideig éreztették hatásukat, mert a térség II. Rákóczi Ferenc felkelésének színtere lett. A régióban a császári és a felkelő csapatok cserélkeztek, ami komoly károkat okozott az itteni lakosoknak. Vágsellyének és környékének az újjátelepítése 1715–1720 között zajlott le. 1725. október 16-án Rajcsányi György rektor kérésére a mezőváros III. Károly magyar királytól újabb kiváltságot kapott, az eddigi négy vásártartási jog helyett öt vásár tartását engedélyezte. Részben módosította a vásártartás idejét is, így Vágsellyén Szent Dorottya, Szent Orbán, Szent Margit, Szent Kereszt Felmagasztalása és Szent Katalin ünnepén tartották a vásárokat. Az országos kirakodó vásárok előtt marhavásárok tartását is engedélyezte az uralkodó.³⁴ A mezőváros

²⁸ Lukács 1981: 948.

²⁹ MOL, E-152, Col. Tym. fasc. 25, no. 3.

³⁰ Ahm Ba, LL, lelt. sz. 7277. Az adat 1562-ből származik.

³¹ MOL, A-35, Libri Regni, 11. kötet, 433.

³² MOL, E-152, Col. Tym. fasc. 25, no. 3.

³³ MOL, E-152, Col. Tym. fasc. 24, no. 6.

³⁴ MOL, E-152, Col. Tym. fasc. 25, no. 1–2.

jogait II. József is megerősítette, azonban a vágsellyei önkormányzat hatásköre messze elmaradt a somorjai önkormányzatétól.

Mocsonok első kiváltságlevelét 1564–1576 között kapta. A pontos dátum ismeretlen, mert az oklevelet, amelyben az uralkodó a vámszedést megengedte, csak 1623-ból ismerjük. Ugyanabban az évben adta ki az uralkodó a mezőváros vásártartási jogát rögzítő oklevelet is. Mocsonok ettől kezdve hat országos vásárt rendezhetett.³⁵ A mezőváros sorsa a földesúrtól függött. A II. Ferdinánd által kiadott oklevélben kérelmezőként Telegdy János volt feltüntetve, aki az egyházi képviselők közé tartozott. Abban az időben, amikor Mocsonok a kiváltságlevelet kapta, már kalocsai érsek volt, de mivel betöltötte még a nyitrai adminisztrátor tisztségét is, ő kérte a kiváltságlevél kiadását a mocsonokiak számára, mivel azok a nyitrai püspök alattvalói voltak. Tekintettel arra, hogy a Mocsonokra vonatkozó teljes iratot, amely a nyitrai püspöki levéltárban van elhelyezve, eddig nem kutattuk, csak az általános ismeretekre támaszkodva szögezhetjük le, hogy a mezőváros, annak ellenére hogy széles körű vásártartási joggal rendelkezett, valamint vámot is szedhetett, virágzásának idején, a 17. században, illetve a 18. század első felében mégis a földesurától függött.

Érdekes fejlődést mutat Galánta, amelyet nemesi mezővárosként említenek. Ez a megjelölés a mezőváros pecsétjének köriratában is fennmaradt.³⁶ Galánta legjelentősebb birtokosai az Esterházy család tagjai voltak, de rajtuk kívül még több nemesi család élt a mezővárosban. Az országos vásártartására vonatkozó kiváltságlevelet 1635-ből ismerjük.³⁷ Az oklevélben említés történik két olyan vásárról, amelyeket korábban rendeztek a városban. Sedlák František, aki első ízben foglalkozott aprólékosabban a mezőváros jogaival, valamint Galánta mezővárosi rangra való emelésével, a vásártartásra vonatkozó első kiváltságlevél kiadását 1564–1570 közé helyezte.³⁸ Az 1987-ben kiadott városmonográfiában található megállapítás azonban korántsem problémamentes. A szerző abból indul ki (az Esterházy család levéltárában található oklevelek alapján) hogy 1564-ig Galántát a források *possesio*ként említik, 1570 után azonban *oppidum*ként. Az esztergomi káptalan okleveleinek beható tanulmányozása alapján leszögezhetjük, hogy a kérdés sokkal bonyolultabb.³⁹ Az 1561–1596 közötti időszakból 37 Galántára vonatkozó oklevelet találtunk. Közülük 9 a települést mezővárosként említi, 2-ben faluként szerepel. A mezőváros elnevezés első ízben 1561-ben, majd 1563-ban, később pedig 1579–1580-ban szerepel, ugyanakkor azonban 1579-ben falunak is nevezik. Az 1593-as összeírásban, amelyben Vágsellye és Szenc is mezővárosként szerepel, Galánta megint falu. Ugyanabban az évben azonban a nyitrai püspök oklevelében mezővárosként tüntetik fel. Ez a meglehetősen zavaros jogi megjelölés, valószínűleg azzal függött össze, hogy a földesurak által kiadott kiváltságoknak nem volt általános érvényük. Nem zárjuk ki azt sem, hogy csak Galánta valamelyik része rendelkezett kiváltsággal. Galántát királyi oklevéllel mezővárosi rangra 1613–1614-ben emelték. Ettől kezdve egyöntetűen mezővárosként szerepel. Annak ellenére, hogy ezt az oklevelet nem ismerjük, állíthatjuk, hogy Galántán Szent

³⁵ MOL, A-35, Libri regni, 6. kötet.

³⁶ Nováková 1997: 9.

³⁷ SNA, Ečl, szám nélkül.

³⁸ Sedlák 1987: 25–26.

³⁹ Az esztergomi káptalan, mint hiteleshely előtt játszódtak le a 16–18 században a legjelentősebb vagyonátruházások, hiszen ekkor a káptalan, miután a törökök Esztergomot elfoglalták, Nagyszombatban működött.

István király és Gergely pápa ünnepén két országos vásárt tartottak. További két vásár tartását II. Ferdinánd király Esterházy Pál, Farkas és Dániel kérésére 1635-ben engedélyezte (Szent Gergely pápa ünnepén, március 12-én, pünkösd előtti szerdán, Szent István király napján, valamint Szent Borbála ünnepén, december 4-én).

Galánta érdekes fejlődését mutatja, hogy a mezőváros céheinek szabályrendeleteit nemcsak az Esterházy család tagjai, hanem a többi városban lakó kismanes is hitelesítette. A város szabályrendelete szintén bizonyítja Galánta megoszlását az egyes nemesi családok között, de ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a 17. században már létezett a város igazgatására egy közös tanács, amelyben a legjelentősebb családok képviseltették magukat.⁴⁰

A mai falvak közül, amelyek egykor mezővárosok voltak, meg kell említeni Böst, amely 1468-ban Mátyás királytól kapott vásártartási jogot.⁴¹ Városi jogai az Amadék miatt bizonyára korlátozva voltak. Bösön a vásárokat január 10-én, március 20-án, április 24-én, július 31-én és október 23-án tartották. Mezővárosi rangját Bös a 19. század második feléig megőrizte.

Vásárút is mezővárosi ranggal bírt. Kiváltságait még 1632 előtt szerezte, az adományozás pontos éve ismeretlen.⁴² Vásárokat itt február 24-én, június 18-án, augusztus 21-én és október 16-án tartottak. Kiváltságait a mezőváros a 19. század második felében végrehajtott közigazgatási reformig megőrizte.

Nyárasd a 18. század végén 1796-ban kapott mezővárosi rangot, amikor vásártartási jogot és pallosjogot nyert.⁴³ A mezővárosi rang elnyerése minden bizonnyal azzal függött össze, hogy a település 1722-ben a Pálffy-uradalom központja lett. A vásárokat április 26-án, július 26-án, szeptember 6-án és november 29-én tartották. Nyárasd mezővárosi rangját megtartotta a 19. század második feléig.

A Csallóközben fekvő egykori mezővárosok közül meg kell említeni Vajkát is. Már III. Béla idején az esztergomi prediális szék központja lett, vagyis az egyházi nemesek önkormányzati központja. A mezőváros elnevezést legkésőbb a 18. században már használták, de nem zárjuk ki annak lehetőségét sem, hogy a cím korábbi eredetű. A 19. század második feléig szerepel Vajka a forrásokban mezővárosként.

Valószínűsíthetően a 15. században a mezővárosok sorába tartozott Csallóközcsütörtök is.⁴⁴ Mezővárosként, első ízben a vargák céhlevelében szerepel 1493-ban. Vásárokat azonban már sokkal korábban tartottak, amire a település neve és egy 1392-es oklevél is utal. A 19. században május 3-án, július 4-én és október 25-én volt a vásártartás napja. Csütörtök fejlődésének fénykora a 15–16. századra tehető. Mezővárosi rangját megőrizte a 19. század második feléig.

1794-ben I. Ferenc királytól Farkasd is elnyerte a vásártartás jogát és az uralkodó mezővárosi rangra emelte.⁴⁵ Azon települések közé tartozott, amelyekben nagy számú nemesi család élt, ennek ellenére földesúri mezővárosnak tekinthetjük. Az uralkodótól a már említett öt vásár tartására nyert jogot, de minden jobbágyi kötelezettség alól kiválthatta magát. Farkasd esetében jól láthatjuk, hogy a 19. század első felében miként

⁴⁰ Novák Veronika: Galánta 1848-ig.

⁴¹ Házi 2000: 190.

⁴² Az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben már 1632-ben mezővárosnak tüntetik fel. Beke 1994: 272.

⁴³ Kropilák 1978: 170.

⁴⁴ Sill 1996.

⁴⁵ Novák 2002.

kerültek függő helyzetbe a kismemesek a mezőváros földesurától, akitől földet béreltek. Farkasd történetének érdekessége az a szerződés, amely azt tartalmazza, hogy kismemesei még az 1848 előtti időkben, a mezőváros biztonsága, valamint a rend fenntartása érdekében, csaknem minden nemesi jogukról lemondtak. A szerződésben leszögezték, hogy alávetik magukat a városi bíróságnak.

Végezetül szeretnénk néhány szót szólni Diószegről, amely a 16. század végén földesurának, a klarisszáknak köszönhetően lett mezőváros. A vásártartás jogát 1582-ben szerezte meg.⁴⁶ Sajnos földrajzi fekvése nem engedte meg, hogy mezővárosi jogait a 18. században kibővítse. A 18. században, miután a régióban a béke megszilárdult, a földesúr helyzetének megszilárdulása az egykori kiváltságok kibontakoztatásának akadályává vált. A mezőváros földesurától teljes függőségbe került, végül a 18. század hetvenes éveiben a királyi kamara birtoka lett. A 18. század végén már csak mint falut említik. A vásártartási jogot a 19. század második felében felújította.

Alsószierda a középkorban az esztergomi érsekség birtoka volt. A mezővárosi rang elnyeréséről nincsenek adatok, feltehetően a 16. században kerülhetett erre sor. A település körpecsétjén, amit 1604 és 1664 között használtak, az *oppidum* jelölés található.⁴⁷ A török adóösszeírás adatai is ezt támasztják alá.⁴⁸ A mezővárosi pozíció elvesztése a török pusztítással kapcsolható össze. 1712-ben már a község nem használja ezt a jelölést.⁴⁹

A régióbeli mezővárosok fejlődésének ismertetése után leszögezhetjük, hogy Somorja kivételével az egyes mezővárosok hatáskörei nagy mértékben függték földesuruktól. Fejlődésük során megfigyelhető, hogy a gyenge földesúr az önkormányzati hatáskörök kiszélesítését, az erős földesúr személye pedig az önkormányzati hatáskörök korlátozását jelentette.

Források

Archív hlavného mesta Bratislavy (=Ahm Ba)

(Pozsony Főváros Levéltára)

Listiny a listy (=LL) (Oklevelek és levelek)

Magyar Országos Levéltár (=MOL)

Slovenský národný archív (=SNA)

Esterházy–česnecká línia (=Ečl)

(Esterházy család, cseszneki ág)

Rod Pálfi, Ústredný archív, panstvo Bratislava (=RP, Úa, pBa)

(Pálffy család, központi levéltár, pozsonyi uradalom)

Štátny archív v Bratislave (=ŠA Ba)

(Pozsonyi Állami Levéltár)

Bratislavská župa (=BŽ) (Pozsony megye)

Štátny archív v Nitre (=ŠA Na)

(Nyitrai Állami Levéltár)

Nitrianská župa (=NŽ) (Nyitra megye)

⁴⁶ Novák Veronika: Diószeg 1526–1848 között.

⁴⁷ ŠA Ba, pob. Trnava, M. A legrégebbi pecsét egy 1608-ból származó iraton található.

⁴⁸ Blaskovics 1993: 272.

⁴⁹ Vályi András sem közli a mezővárosi rangot, községként írja le. Vályi 1799: 401.

Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa (=ŠA Ba, pob. Šaľa)
(Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltár)
Magistrát mesta Šamorín (=MMŠ) (Somorja Város Magisztrátusa)
Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava (=ŠA Ba, pob. Trnava)
(Pozsonyi Állami Levéltár Nagyszombati Fióklevéltár)
Missilles (=M)

Hivatkozott irodalom

- Beke Margit 1994: *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616–1637)*. Márton Á. K., Budapest.
- Blaskovics József 1993: *Az újvári ejálet török adóösszeírásai*. ERDAM, Pozsony.
- Fényes Elek 1994: *Komárom vármegye leírása (1818)*. Kalligram, Pozsony.
- Házi Jenő 2000: *Pozsony vármegye középkori földrajza*. Kalligram, Pozsony.
- Kropilák, Miroslav (szerk.) 1978: *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*, III. köt., Veda, Bratislava.
- Lukács László 1981: *Monumenta antiquae Hungariae*, III. kötet, Romae Institutum Historicum, Romae.
- Mályusz Elemér 1956: *Zsigmondkori oklevéltár*, I. köt., Akadémiai, Budapest.
- Mályusz Elemér 1956: *Zsigmondkori oklevéltár*, II/1. köt., Akadémiai, Budapest
- Marsina, Richard 1987: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, II. köt., Obzor, Bratislava
- Melníková, Marta 2002: *Mestečko Sered' od Moháča k rokom meruôsmych (1526–1848)*. In: Vrabcová, Eva–Petrovič, Rastislav (szerk.): *Sered' dejiny mesta*. Mesto Sered', Sered'.
- Novák, Jozef 1967: *Slovenské mestské a obecné erby*. Slovenská archívna správa, Bratislava.
- Novák Veronika (szerk.) 2002: *Vágsellye 1002–2002*. Vágsellye és Vidéke Polgári Társulás, Vágsellye.
- Novák Veronika (szerk.) 2002: *Farkasd*. AB-ART, Pozsony.
- Novák Veronika: *Diószeg 1526–1848 között* (kézirat)
- Novák Veronika: *Galánta 1848-ig* (kézirat)
- Nováková, Veronika 1997: *Pečate miest a obcí v regióne Galanty a Šale*. Štátny okresný archív, Šaľa.
- Sedlák, František 1987: *Galánta 1526–1848 között*. In: Nováková, Veronika (szerk.): *Galánta*. Obzor, Bratislava, 25–26.
- Sill Ferenc 1996: *Csütörtök mezőváros históriája*. Kalligram, Pozsony.
- Vályi András 1799: *Magyar Országnek Leírása*, III. köt., Buda.

Gaucsík István

Adalékok Somorja városi gazdálkodásának vizsgálatához

Somorja közép- és újkori történetére koncentráló, a tudományosság igényeinek megfelelő feldolgozások csak a közelmúltban jelentek meg. Közös jellemzőjük, hogy egy-egy részproblémával foglalkoznak, a regionális történéseket többé-kevésbé az országos folyamatokba is beleillesztik. Sok esetben a nagyobb történelmi korszakokat átívelve az elsődleges levéltári forrásanyag feldolgozására, értékelésére és közvetítésére törekednek. Ezek közül mindenféleképpen ki kell emelni a nemrégén napvilágot látott *Fejezetek Somorja város történetéből* című tanulmánygyűjteményt, amelynek dolgozatai egy-egy kiragadott problémakört vizsgálnak. Ugyanakkor a szóban forgó kötet is jelzi, hogy a jelenlegi tartalékok, elképzelések és felkérések csak rövid távú kutatási programokra irányulnak, amelyek eredménye a legtöbb esetben egy-egy tanulmány. Ezek az analizáló történelmi munkák végülis megalapozhatják a jövőbeni városmonográfia megszületését.

Természetesen ezen a helyen nem lehet feladatomban az eddigi Somorja-kutatás eredményeinek felmérése és értékelése, ezért a fentiekben csupán néhány reflexiómat jeleztem, amelyek az eddigi szakirodalmi feldolgozások áttekintése során születtek. Remélhetőleg az immár örvendően szaporodó tanulmányok és forráskiadványok tudományos hozadéka a közeljövőben mérlegre kerül és a szakmai berkeken belül is pozitív visszhangot kelt.

Somorja városfejlődésének gazdasági-pénzügyi lehetőségeit és az 1860-as évek városi kényszerítő helyzetét szeretném feltérképezni. Témaválasztásom mozgatórugója a következő volt: az eddigi középkorra és kora újkorra fókuszáló megközelítésekkel szemben Somorja mezővárosi utótörténetének gazdasági és pénzügyi vonatkozásai érdekeltek. A városi magisztrátus anyagára támaszkodva a városi gazdálkodás legfontosabb összetevőit szándékozom vázolni, különös tekintettel az 1865-ös és az azt követő évek kölcsönfelvétel-kérelmeire, amelyek a városi gazdaságirányítást tették próbára.¹

Az európai városfejlődési folyamat által létrehozott modell térben a zárt, falakkal, kapukkal határolt, a környező vidéktől elválasztott városi típust hozta létre régióinkban is. A városi védművek az önálló társadalmi létet jelezték, egyben a polgári autonómia szimbólumaként funkcionáltak. A városi polgárjog és a lakók gazdasági tevékenysége a falak, ill. a határvonalak között valósult meg.² Somorja 13. század végi és 14. századi városi jellegét, rövid ideig létező civitas státusa határozta meg, amely Pozsony mintáját követte. A település szabadon választhatott bírót és esküdteket, önállóan bírászkodhatott és gazdasági előjogai voltak (vámmentesség, vásártartás). A városiasság egyik, de nem kizárólagos jegye volt a falakkal, ill. a földhányásokkal, védcölöprendszerrel megerősített

¹ A somorjai magisztrátus 1850-es évekbeli anyaga eléggé töredékes, pl. az 1855–1860 közötti időszakról csak az 1857-es évről maradt fenn a kamarási számadás. A városi költségvetés könyvei 1855-től 1872-ig, ill. a település vagyonszámlái sem maradtak fenn. Az igencsak fontos gazdasági jegyzőkönyvek pedig 1857 és 1861 között hiányoznak.

² A városfogalom problémakörére Ladányi 1992: 43–52.; Walter 2003: 183–198. A mezővárosokra Bácskai 1965; Orosz 1995: 3–15.

fortifikáció megléte is.³ A mezővárosi terület határait rögzítő sánc, földhányás vagy cölöpfal szorosabb kapcsolatot eredményezett a környező vidéki tájjal.

A korábban megszerzett jogok megőrzéséért folytatott folyamatos igyekezet ellenére, az önkormányzatiság megszilárdításáért kifejtett erőfeszítések dacára, a Pálffy-féle földesúri joghatóság 1651-től Somorja oppidum jellegét erősítette meg. A település 1781-ben valószínűleg vagyoni okok miatt, nem tudta elérni a szabad királyi várossá való nyilvánítást, mégis a Csallóköz egyik legfontosabb regionális mezőgazdasági, kézműipari és kereskedelmi központja volt.⁴ A 17–18. század folyamán a városi gazdálkodás alapját a mezőgazdasági tevékenység alkotta, amelynek a kereteit szervezési rendelkezésekkel (a munkások béréről, a tartalékok felhalmozásáról) és árszabályozásokkal rögzítették. A kisipar (céhek) és a kereskedelem fontos, de mégis kiegészítő tevékenységekként voltak jelen. A kézművesipart a céhes testületek önszabályozó mechanizmusai (árak és termékek minőségének ellenőrzése, a kontárok kiküszöbölése stb.) szervezték meg. Kereskedelemmel kevesebben foglalkoztak, a kereskedők az egyes városi regálékat bérelték.⁵

Az általunk vizsgált időszakra vonatkozó 1866. évi gazdaságstatisztikai adatok szerint a mezőgazdasági irányultság a 19. század közepe táján továbbra is meghatározó maradt: az összes művelhető terület 40,64%-a volt szántóföld, az állattenyésztés kisebb volumenére utal, hogy a rétek és legelők együtt 20,76%-ot értek el. Az erdőállomány aránya azonos szinten mozgott a terméketlen vagy valamilyen okok folytán (pl. mocsaras, ingoványos, ártéri részek) művelhetetlen földekével (19,57%, ill. 19,00%).⁶ Az 1873-as kimutatás, kisebb módosulásokkal, hasonló állapotokat tükrözött: szántóföldek 38,81%, rétek és legelők 21,33%, erdők 21,20% hasznavehetetlen területek 18,64%.⁷

A város gazdasági ügyeivel a gazdasági bizottság és a külső tanács is foglalkozott (a somorjaiaknál velük együtt a belső tanács is előfordul). A gyűléseken a bíró, a képviselők, a szószólók és az egyes gazdasági tisztviselők (pénztáros, felügyelő) is részt vettek. A különböző témájú gazdasági ügyek – pl. bérleti szerződések megkötése és megosszabbítása, letétbehelyezés, a városi vagyon felmérése stb. – adminisztrációját (tárgyalás, javaslattevés, jóváhagyás) a 18. század folyamán elterjedő gazdasági bizottság tagjai végezték. A somorjai gazdasági bizottság feladatai közé tartozott a gazdaságszervezés, a pénzügyi kérdések, az évi számadások, a tisztségviselőknek juttatott fizetések kiutalása is. Az egyes ülések tárgypontjai változatosak voltak, felölelték a legegyszerűbb infrastrukturális fejlesztéseket (iskolaépületek karbantartása, útépitések), a felsőbb megyei hivatalokkal való egyeztetéseket, a munkabéreket, a konkrét üzleti javaslatok tárgyalását, az elmaradt bérleti díjak beszédését, a befizetési időpontok vagy a

³ Strešňák 2005: 24–25.

⁴ Csizmadia 1971: 305; Nováková 2005: 14–20. Civitas és oppidum kategóriáinak elemzésére vö. pl. Bácskai 1990; Barta-Gergely-Kristó 2002: 173–176, 184, 331; Csizmadia 1971: 303–306. A felső-magyarországi városfejlődésre Csukovits-Lengyel 2005; Lengyelová 1997: 44–47, 49.

⁵ Nováková 2005: 32–38. Részletesebben a gazdaságra Novák 2005: 63–67.

⁶ Statistische Nachweisungen über das Pressburger Comitatus [1866]: 50–51. (A százalékok holdakban értendők, a számítások a forrás adatai alapján készültek)

⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, 201. d. 417/1873. (A százalékok holdakban értendők, a számítások a forrás adatai alapján készültek)

vásártartás napjainak meghatározását, a folyamatosan napirenden tartott erdőtisztítást, ill. a faszedés szigorú szabályozását stb.⁸

A város bevételei sokrétűek voltak. A következők tartoztak közéjük: a haszonbérek, az erdészeti és téglaházi nyereség, a város területén működő, somorjai és rajkai molnárok által fenntartott malmok után fizetett ún. partpénz, a tőkekamat-bevételek és kauciók. A legnagyobb és legfontosabb hányadot a városi erdőkből és téglavetőből⁹, ill. a haszonbérekből befolyó jövedelmek alkották. A tárgyalt korszakban a különböző faanyagokból származó nyereség átlagosan 8 ezer Ft körüli értékre becsülhető, míg a téglajövedelem 6 ezer Ft körül mozgott, tehát ezek tekinthetők a városi bevételek „húzóágazatainak”. A haszonbéreket három nagyobb csoportba sorolhatjuk: 1. mérési haszonbérek¹⁰, 2. szántóföldek utáni haszonbérek, 3. különfélék, amelyek között olyan tételek szerepeltek, mint a helypénz, lakbérek, városi fundusok, vágóhíd, fazekascéh, halászat, vadászat, somorjai-rajkai rév. Ezek közül messze a helypénzárenda, ill. a lakbérfizetések jövedelmeztek legtöbbit. Az 1860-as években a különféle haszonbérek kb. 1300–1600 Ft körül mozogtak.

A legnagyobb kiadási tételeket a városi épületek karbantartása, javítása, a tisztségviselők, alkalmazottak, napszámosok fizetése, a városi erdőtulajdon óvása, védelme, fejlesztése, ill. a téglaház fenntartása és a téglagyártás biztosítása alkotta. Mindezek jelentősen megterhelték az évi költségvetéseket.¹¹

A városi bevételek alakulását alapvetően a haszonbérletek megkésett fizetése, tehát a városi lakosság vagyoni helyzetének gyengülése, a hátralékok halmozódása, az elhúzódó követelések és a váratlan kiadások befolyásolták, amelyek az amúgy is szerény készpénz-tartalékokat veszélyeztették.¹² Az előre nem látható események, így elsősorban az 1865-ös nagy vagyoni károk (tűzvész és kedvezőtlen termés), ahogyan akkor fogalmaztak, a városi gazdaságot „megakasztották”. A kisebb-nagyobb kölcsöntételek (nemzeti kölcsön, a Pozsonyi Takarékpénztártól felvett hitel) az éppen fellépő szükségletek kielégítésére szolgáltak. 1865-ben a városi katasztrófa után nem véletlenül fordult a városi vezetőség a megyei hatóságokhoz és az államhoz.

A 1865-ös év a somorjaiak számára igencsak nehéz volt. A Csallóközben rossz termés mutatkozott, amit Somorján a július 21. tűzvész is tetézt.¹³ A gazdák

⁸ Csizmadia 1971: 321–322. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, HZ, 1861. április 5. 1–5.; 1861. április 19. 1–5.; 1862. március 7. 2–3.; 1862. március 26. 2.; 1863. február 13. 1.; 1865. március 16. 1–2.; 1866. március 8. 2.

⁹ A téglajövedelemre lásd a melléklet 1. táblázatát.

¹⁰ A mérési haszonbérek néhány csoportjára lásd a melléklet 2–3. táblázatát.

¹¹ Az 1861–1866 közötti kiadási tételekre lásd a melléklet 4. táblázatát.

¹² A bevételek és kiadások alakulására lásd a melléklet 5. táblázatát.

¹³ A tűzvész mérlege a következő volt: 156 ház és 50 pajta elpusztult, 251 család és a városi tulajdon károsodott. Többségében zsindegyházzal, náddal fedett épületek égtek le, csak 3 ház volt cserép. Az összesített kár 180.328 Ft-ot tett ki. Az épületek csak 54.050 Ft értékben voltak biztosítva. 103 fizikai személynek volt legalább egy biztosítása (sok személy csak némelyik vagyontárgyát biztosította). 2 jogi személynek volt biztosítása. Somorja városa a városi házat, az evangélikus paplakot és iskolát, a kórházat, a kápolnát, a tornyot, a harangot, az órát és a pásztorházat összesen 3375 Ft értékben, az evangélikus konvent az épületét 740 Ft-ra biztosította. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 198. d. 90/1867. A Helytartótanácsnak intézett kérvény 1865. szeptember 4. keltezésű melléklete tartalmazza az adatokat (*Kiváltságos Somorja mezővárosban 1865^{ik} évi Julius 21^{én} kiütött tűzvész által okozott Kárnak Összeállítása*). Az 1866-os megyei adatok szerint Somorja lakossága 2709 fő volt. A házak száma 320, a kistelek, ill. háztulajdonosok 315-en voltak. A Somorjához tartozó Pusztá-Gancsházán 37 házat találhatunk. Statistische Nachweisungen über das Pressburger Comitát [1866]: 89.

többségének nem volt biztosításuk, takarmányuk, használati és munkaeszközeik nagyobbik része elpusztult, élelmiszertartalékaik kifogytak. Lényegében a mezőgazdasági termelés és állattartás folyamatossága, és ez által a városi jövedelmek voltak veszélyeztve. A gazdasági következmények negatívan hatottak az iparra és a hitelfelvétel is korlátozottá vált, pénzsűke állt be. Pozsony megye – ahogyan a kortárs fogalmazott – „*minden befolyásával és gondoskodása által*” ugyan segíteni próbálta a várost, de nagyobb összegű segélyekre a részéről nem tellett. A megye már a július 28. rendeletében javasolta, hogy a város jelzálogkölcsonnt vegyen fel, vagyonát terhelje meg: „*Nehogy a szegényebb házbirtokosok uzorások kezeibe jussanak, czélszerű volna, hogy a Vagyonos Város maga vagyonára nagyobb kölcsönt fel venne, és azt biztos feltételek alatt részletekben a szegényebbeknek kölcsönkép kiadná*”. A gazdasági bizottság július 27-én tárgyalta az ügyet és a kölcsön felvétele mellett döntött. A városi tanács aránylag későn, csak az október 4. ülésén tárgyalta a 30 ezer Ft értékű, állami (vagy rosszabb esetben hitelintézettől felvett) kölcsön feltételeit.¹⁴

A városi ingatlanok (pl. a városháza is leégett) újjáépítését 10 ezer Ft-ra becsülték. A hitelre azért volt szükségük, mert a haszonbérékből befolyó bevételek elapadtak, így a város fizetőképessége is csökkent. A városi kölcsönből való részesedést 82 polgár jelezte, ehhez csatlakozott a város is. A folyamodványt a Helytartótanácshoz nyújtották be. A kérvény további sorsáról, a hitel esetleges elnyeréséről és felhasználásáról a források hallgatnak.

A néhány bérlő (csaplárosok) által július 21. után benyújtott haszonbérdíj-csökkenést a város vezetősége elutasította: „*nem teljesíthető, minthogy a városi közjövedelem ilyen kisebbitése meg nem engedtetik*”, és némely esetben erélyesebben kezdett fellépni az adósokkal szemben.¹⁵ A rendkívül megnövekedett cserép- és téglavásárlási kérelmekre való tekintettel szigorúan ellenőrizték az építkezési anyagok felhasználását és a tűzvédelmi intézkedések betartását. Gyakorlatilag a fa- és téglakereskedésből származó jövedelmek 1865-ben és 1866-ban megszűntek.

A város gazdasági problémái tovább halmozódtak. Az 1865-ös veszteségek a következő évi költségvetésben tükröződtek vissza. Az 1866. évi költségvetés-tervezet alacsonyabb bevételekkel és kiadásokkal, valamint nagyobb hiánnyal számolt. A város 1866. december 7-én terjesztette költségvetését a főispán elé, amely az előző évi realitásokat vette figyelembe, egyben mellékelték az újabb kölcsön iránti kérelmüket is. A megye a Helytartótanácsnak továbbította a kérelmet, amelyik azonban ennek elbírálásához a városi vagyon felmérését, leltárba vételét kérte.¹⁶

¹⁴ A 30 ezer Ft felvételét az országos célalapból vagy a Magyar Országos Földhitelintézettől tervezték. Fedezetül telekkönyvileg bejegyzett városi ingatlanokat szántak. Az összegből 10 ezer Ft-ot fordítottak volna a város szükségleteire. A kölcsönfelvételben a polgárok is részt vehettek. A kamatokat fél évenként fizették volna, a város vagyonállapotának figyelembevétele mellett (egy másik forrás szerint 6%-os kamattal számoltak, ¼ évenkénti fizetéssel). 10 éves törlesztési időben gondolkodtak. Részletfizetés elmaradása esetén a tőkét a kölcsönt nyújtó intézet behajthatta volna. A kölcsönből való jelzett helyi részesedés eredménye végül (82 polgártól) 25.310 Ft volt, Somorja városa 10 ezer Ft-tal részesedett. A város folyamodványai, a megye ajánlása, a kölcsönfelvétel tervezete és az 1866-os költségvetés egy csomóban található: ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 198. d. 90/1867.

¹⁵ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, HZ, 1865. május 27. 1.

¹⁶ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 198. d. 90/1867. Somorja vagyona és tartozásai 1866-ban (Ft-ban): összes vagyon 164.473 (ebből ingatlan: 130.583, követelés: 8169, ingóság: 15.421), a teher összesen 30.583. Az aktív vagyon nagysága 133.890 Ft volt. ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 198. d. 427/1867.

Közben a megye az újabb mezőgazdasági visszaesés miatt fellépő, „a rendkívüli viszontagságok által előidézett inség enyhítésére”, a vagyontalanabb községek és városok megsegítését hirdette meg, amelyek a megyei közvagyonból vagy az államtól kérhettek támogatást.¹⁷ Somorja megpróbálkozott a kölcsönszerzéssel, de a tárgyalások elhúzódása miatt, és kimondatlanul azért, mert nem volt számára annyira fontos, a kölcsönt tovább már nem kérvényezte.¹⁸ Egyébként 1867 februárjában a „munkaképes és munkaképtelen inségesek ellátása végett” 3 ezer Ft kölcsönt vehettek fel.¹⁹

A városi tanács 1867. június 19. közgyűlésén határoztak a még 1865-ről maradt adótartozások törlesztéséről, ill. a tiszti járandóságok kifizetéséről és a magánkövetelések kielégítéséről. Erre a célra 12 ezer Ft kölcsönt gondoltak felvenni. A következőképpen érveltek: „miután községünk nem csak az utóbbi 2 év mostohasága, hanem az 1865^{ik} évben volt tűzvész által és majdnem egészen tönkre jött, és így egy jobb évtől nem követelhető, hogy ez mind azon sebeket orvosoljon, melyeket néhány év és tűzvész ejtett”. A belügyminisztérium azonban az adótartozásokra fizetéshalasztást, ha ezt pedig nem sikerült volna elérniük, akkor a kintlevőségek erélyesebb behajtását és a községi pótdó kivetését javasolta, hogy „eként Somorja községe takarékos gazdálkodásra és saját erejének felhasználására szoktattassék”.²⁰ A minisztérium a belső források fokozottabb kiaknázására, a polgári vagyon megterhelésére, egyfajta pénzügyi racionalizmusra akarta rávenni a város vezetését.

A városi polgárság azonban a hitelkereséskor gazdasági érdekeit nem mindenáron akarta „feláldozni”, féltve őrizte pozícióit, vagyonereje ezzel korlátozottá vált. Érzékletes példa erre a somorjai városatyák viszonyulása a zsidó kereskedőkhöz. A város vezetősége 1865-ben aggodalmát fejezte ki a Pozsony Megyei Gazdasági Egyesület javaslatával kapcsolatban, amely a vásárok megnyitását kérte a zsidó kereskedők előtt. A somorjaiak ugyan elismerték a terményforgalom növekedésének lehetőségét és így a város bevételeinek gyarapodását, ha engedélyezik a zsidóság részvételét a helyi kereskedelmi életben, de befolyásuktól jobban félték: „a szóban forgó változás keresztül vitele esetében mely egyébiránt is csak a lakosság általános és határozott ellenkezésébe ütköznék, az izraelitáknak városunkban tömeges letelepedését és ennek folytán ipar és kereskedésnek azok kezébe leendő átmenetét eredményezné”.²¹ A városi tűzvész után, amikor a kölcsönlehetőségek is korlátozottak voltak, Somorja a korábbi állapotok megőrzését választotta. A zsidóság konkurenciáját továbbra is semlegesíteni akarták. A tejfalusi izraelita hitközség a helybeli iparosok segítésére 1000 Ft-ot lett volna hajlandó adományozni, ha a városi hatóság a heti vásárokat szombatról szerdára teszi át. A válasz elutasító volt: „a tanács határozatait (...) nem önkény vagy pártszeszély, hanem a helybeli körülményekhez képesti célszerűség és a közjónak előmozdítása vezeti ...”²²

A kérdéskör még további alapos kutatást igényel. Az előzőekből néhány következtetés mégis levonható. A felső-csallóközi régió regionális agrár- és kisipari központoszerépet ellátó Somorja gazdasági helyzetére váratlanul ható, válságot előidéző

¹⁷ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 198. d. 61/1867.

¹⁸ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 198. d. 90/1867. 1867. augusztus 1. 4.

¹⁹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, HZ, 1867. február 8. 2.; 198. d. 99/1867.

²⁰ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, 198. d. 767/1867, 926/1867. Benne a 17 oldalas *Somorja Város Epületjei Becsüje 1867*.

²¹ ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, HZ, 1865. január 26. 2–3.

²² ŠA Ba, pob. Šaľa, MMS, HZ, 1865. augusztus 24. 3.

események sorozata a városi pénzügyek alakulására negatívan hatott, kényszerhelyzetet eredményezett. A város a szokványossá vált hátralékfizetések miatt nem tudott kellő mennyiségű készpénztartalékot felhalmozni. A költségvetés folyó kiadásait kisebb kölcsönökkel próbálta fedezni. A nagyobb kölcsönfelvételek állami jóváhagyása szigorú volt. A felsőbb intenciók a városi gazdálkodás szigorítását, az egyéb, a polgárság szempontjából nem éppen üdvözölt lépések (adókiivetés, hátralékok befizetésének követelése) megtételét kezdeményezték.

Források

Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa (=ŠA Ba, pob. Šaľa)
(Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltár)

Magistrát mesta Šamorín (=MMŠ) (Somorja Város Magisztrátusa)
Hospodárske zápisnice (=HZ) (Gazdasági jegyzőkönyvek)
Účtovný materiál (=ÚM) (Számlák)

Statistische Nachweisungen über das Pressburger Comit. Gesammelt, zusammengestellt und herausgegeben von der Pressburger Districts. Handels- und Gewerbe-Kammer. Pressburg. Druck von Alois Schreiber, MDCCCLXVI.

Hivatkozott irodalom

Bácskai Vera 1965: *Magyar mezővárosok a XV. században*. Akadémiai, Budapest.

Bácskai Vera 1990: Városhálózat és városfejlődés a XIX. századi Magyarországon. In: Nemes István (szerk.): *A Dunántúl településtörténete VIII.* VEAB Településtörténeti Munkabizottság, Pécs.

Barta János – Gergely Jenő – Kristó Gyula 2002: *Magyarország története előidőktől 2000-ig*. Pannonica, [s. l.].

Csizmadia Andor 1971: Právne polozenie a správa miest vo feudálnom Uhorsku v 18. storočí. *Slovenská archivistika*, 2. 303–333.

Csukovits Enikő – Lengyel Tünde (szerk.) 2005: *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, /Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35./ 402. p.

Ladányi Erzsébet 1992: A városfogalom kutatásának módszertani kérdései. In: Solymosi László – Somfai Balázs (szerk.): *A Dunántúl településtörténete XIX. Város – mezőváros – városiasodás*. A Magyar Tudományos Akadémia veszprémi és pécsi bizottságainak IX. konferenciája 1990. november 8–9. VEAB Településtörténeti Munkabizottság, Veszprém, 43–52.

Lengyelová, Tünde 1997: Obyvateľstvo v zemepanských mestách v 15.-18. storočí. *Historické štúdie*, 38. 43–58.

Novák Veronika 2005: A somorjai városi közigazgatás a 16. század végétől a 18. század közepéig. In: Strešňák Gábor – Végh László (szerk.): *Fejezetek Somorja város történetéből. Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából*. Somorja–Dunaszerdahely, Lilium Aurum Könyvkiadó – Fórum Kisebbségkutató Intézet, 63–67.

- Nováková Veronika 2005: Správa mestečka Šamorína od konca 16. storočia do polovice 18. storočia, Szakdolgozat, Bratislava.
- Orosz István 1995: A mezővárosi fejlődés történeti szakaszai Magyarországon. In: Angi János et al.: *Hagyományok és megújulás. Válogatott történeti tanulmányok a magyar mezővárosok történetéből.* Debrecen, Csokonai, /Csokonai História Könyvek/, 3–15.
- Strešňák Gábor 2005: Az 1405-ös privilégium hatása Somorja fejlődésére a középkorban. In: uő – Végh László (szerk.): *Fejezetek Somorja város történetéből. Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából.* Somorja–Dunaszerdahely, Liliium Aurum Könyvkiadó – Fórum Kisebbségkutató Intézet, 21–51.
- Walter, François 2003: A város meghatározásának problémái a 19. századi Európában. *Korall*, 12. 183–198.

Melléklet*

1. táblázat

A téglajövedelem megoszlása (Ft-ban)

Év	Bevételek	Kiadások	Pénztármaradvány	Hátralék
1861	35.297	35.047	250	660
1862	30.682	30.044	2.130	1.491
1863	29.208	24.012	5.196	811
1864	24.874	24.272	602	5.081
1865	36.774	25.559	11.215	7.369
1866	40.881	42.541	-1.660	n. a.
1867	34.216	27.834	6.382	n. a.
1870	34.505	33.539	966	n. a.

2. táblázat

A bormérések díjainak megoszlása(Ft-ban)

Évek	Bormérések**							Összesen
	Korona vendéglő	Városházi	Búza piaci	Kis utcai	Majori	Felső városi	Transzportházi	
1861	726(?)	549	541	413	236	305	205	2.975
1862–1866	700	556	526	501	316	301	280	15.900
1868–1869	731	451	425	425	250	170	140	5.184
1870–1872	731	451	425	425	250	200	140	7.866
1873	731	563	443	425	250	200	102 (¾ évre)	2.714
1861–1873								34.639

3. táblázat

A sör- és pálinkamérések díjainak megoszlása(Ft-ban)

Év	Sörmérés	Pálinkamérés	Összesen
1861	850	370	1.220
1862	962	419	1.381
1863–1864	1.000	468	2.936
1865	1.000	384	1.384
1866	1.200	343	1.543
1868–1869	1.200	773	3.946
1870–1872	1.500	600	6.300

* A táblázatokban felhasznált adatok forrásai: ŠA Ba, pob. Šaľa, MMŠ, ÚM, 1861. évi Somorja Városának Bevételeiről és Kiadásairól szóló Számadás, 151. leltári szám (továbbiakban lelt. sz.); Somorja Városának minden Bevételeinek és Kiadásainak Számadása az 1862. évről, 154. lelt. sz.; Kiváltságos Somorja városa bizonyos Jövedelmeinek és Kiadásainak 1863-ik évi Összeírása érintett város számadó kamarásának utasítására kiadva, 159. lelt. sz.; Szab. Somorja város pénztári számadása az 1864.-ik évről, 162. lelt. sz.; Szab. Somorja város pénztárnoki számadása az 1865.-ik évről, 166. lelt. sz.; Szab. somorja városának minden bevételeinek és kiadásainak számodása 1866 évről, 170. lelt. sz.; Szab. Somorja városának mindennemű bevételeinek és kiadásainak naplója az 1867 évi Jan. 1-től Jun. 11 napig, 173. lelt. sz.; Kamarási Naplókönyv 1867 év Juliustól kezdve, 174. lelt. sz.; Activák [1869], 181. lelt. sz.; Somorja Város bevételei és kiadásainak naplo könyve 1870 évre, 182. lelt. sz.; Activák 1870–1871, 183. lelt. sz.

** 1857-ben szerepel még a pomléi bor- és sörcsap.

4. táblázat

A legmagasabb kiadási tételek(Ft-ban)

Év	Különfélék	Épületek	Tiszteletdíjak, konvenciók, lakbérek	Erdő	Tégla
1861	15.826	nincs adat	7.636	2.944	4.594
1862	nincs adat	6.204	8.033	5.837	5.222
1864	4.044	2.749	7.769	4.715	3.083
1865	nincs adat	4.950	7.813	5.634	2.924
1866	3.106	7.335	12.075	4.522	3.005

5. táblázat

Bevételek és kiadások 1861–1870 között (Ft-ban)

Év	Bevételek	Kiadások	Pénzmaradvány	Hátralékok/követelések
1861	35.297	35.047	250	660
1862	30.682	30.044	2.130	1.491
1863	29.208	24.012	5.196	811
1864	24.874	24.272	602	5.081
1865	36.774	25.559	11.215	7.369
1866	40.881	42.541 (31.511?)	-1.660	9.370(?)
1867	34.216	27.824	6.382	nincs adat
1870	34.505	33.539	966	nincs adat

FORRÁSOK

1.

Zsigmond király kiváltságlevele Somorja részére 1405-ből

Zsigmond, Isten kegyelméből a rómaiak mindenkor felséges királya, Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya, Brandenburg örgrófja, a szentséges Római Birodalom főkamaraosa, Csehország és Luxemburg örököse, valamennyi, mind jelen élő, mind jövődöbeli keresztény hívőnek, akiknek jelen levelünk tudomására fog jutni, üdvöt a mindenek Üdvözítőjében.

Számtalan és különféle sürgős ügyek várván tölünk elintézésüket midőn a közállam boldogsága és hasznának eszközlése vonja magára figyelmünket. Királyi jószágunkhoz méltónak tartjuk, és szükségesnek véljük gondját viselvén alattvalóinknak, azokról, akik helyzetüket illetik serényen gondoskodni, kötelemünknek alkalomadtán oda működni, hogy alattvaló népünk, elménk igyekezete által védve, valamint most úgy ezen túl is az óhajtott béke nyugalmát élvezhesse.

Amiért is mindeneknek az jelenlevőknek szintűgy, mint a jövőknek tudomására kívánjuk ezek rendével juttatni, hogy mi elménk mélyében átható szemlélődéssel fontolgtván s tudván, hogy országunk krónikáiban uralkodásunk idejéig följegyezték mily sokszerű csapásokkal sújtott ezen ország egykor a besenyők, majd a tatárok, olykor más pogányok, legújában pedig a törökök által, falakkal körülvelt városok és erdők hiánya miatt. Nem lévén az embereknek erős menhelyeik, hová javaikkal együtt elzárkozhatnának, sőt nyilvánosan kiteve az ellenség ragadozásai előtt tárva állnak, minek következtében, fájdalom, az embereknek legszomorúbb módon a kivégeztetését, fogságba hurcoltatását, szánandó pusztításokat, megszámlálhatatlan károkat, s elviselhetetlen kicsapongásokat, miket borzalom volna előlsorolni, kellett türniük. Összehívatván tehát országunk minden megyéjéből és kerületeiből a városok, mezővárosok és a királyi joghatóság alá tartozó községek küldötteit s követeit, és meghallgattuk, kellőleg megfontoltuk és megértettük az ő kérelmeiket, kívánataikat, értesítéseiket és véleményeiket, különösen a falakkal körülvelt és megerősített városok rendezése s erődítmények készítésére vonatkozókat. Országunk egyéb városai közt, melyeket fallal körülvetetni rendelénk, van Szent Máriának nevezett városunk, mely ez idáig semmiféle erődítményekkel nem lévén körülvéve már régtől fogva, de főleg a legközelebb múlt idők zürzavarai, s országunk különféle mozgalmi közt súlyos károkat s rablásokat szenvedett, nemkülönben lakói sazon javainak roppant veszteségével igen gyakran oly táborozásokat s hadvonulásokat, melyek az ellenségeknél bosszantóbbak valának. Főpapjaink, zászlósaik, nemeseink s országunk megyéinek küldöttei, továbbá a mondott követek s képviselők egyhangú s egyértelmű akaratából jól meghányt tanácsa érett és józan határozatából, ünnepélyesen fallal és más alkalmas vagy szükséges erődítményekkel helyben és egész terjedelmében saját e célokra választandó polgárai által körös körül bekeríteni akarjuk, körülvetetni határoztuk és királyi hatalmunk erejével megállapítjuk, hogy ugyanazon Szent Mária városunk polgárai és annak minden

lakosai az ellenséges rohamok, s az ellenség betörései elől jól megvédve és erősítve a béke áldásait élvezve biztonság és bátorsággal lakhassanak abban.

Határozván, s királyi szavunkkal örökre szentesítvén, miszerint említett Szent Mária városunk, annak polgárai, lakosai mostantól fogva mindenkor mindazon jogok, szokások, kegyelmek, hasznok, szabadalmak, előnyök, kiváltságok, tisztességek, joghatóság és szabadalmak, s általában és egyenkint véve mindazon bármely szóval kifejezett szabadságokkal, teljesen bármi megrövidítések nélkül, élhessenek, azoknak örvendhessenek, birtokában lehessenek, melyekkel Pozsony városunk és annak lakosai élni, igazgattatni és kormányoztatni szoktak. Sértetlenül kívánván hagyatni azon előre bocsátott szabadalmakat s ez alább előfordulandó általunk ugyanazon Szent Mária városunknak s azon polgárok, vendégek s lakosoknak részletesen adott, engedett s legkegyelmesebben ajándékozott szabályzatokat. Először is meghagyjuk s jól megfontolt határozatunkkal királyi bőkezűségünk nagylelkűségünkből elrendeljük, érvény és erőre emeljük mindenkor megtartani s teljesíteni kívánjuk, miszerint az említett polgáraink, lakosaink s mondott városunk egész közönsége, vagyis egyetemessége, valamint eddig évi adóul királyi kincstárunknak 88 arany forintot jóféle és igaz mérték és folyó pénzben egymást követően két határidőben Szent Mihály főangyal és Szent György vértanú napján fizetett. Ezután is annyit s egyebet és többet ne tartozzék, s ne kötelezzék fizetni. Ezen 88 arany forintot, pedig valódi értékben egészen s minden fogyatkozás nélkül évenként védárkok ásása, falak emelése s más idevágó s ezekkel járó szükségletekre fordítassék, szolgáltatassék. Továbbá az előre bocsátott végzendő s befejezendő munkák segélyösszegének növelésére 12 arany forintot vagy ahelyett mondott országunkban folyó 20 font kisdénárt, mely összeget Szent Mária polgáraink Gelle nevű mezővárosunknak, közönségének évenként, bizonyos időben, bizonyos okokból fizetni tartozának, ugyanazon Gelle mezővárosunktól visszavettük és a fentebb alább mondottak észszerű megfontolásából, valamint királyi bőkezűségünkből Szent Mária említett polgárainak, egész közösségének adtuk és ajándékoztuk segély és könnyebbítésből akképpen, hogy azon 12 arany forintot illetőleg 20 font kisdénárt fönt említett Gelle mezővárosunknak ne köteleztessenek, se ne tartozzanak fizetni, hanem mint azt évenként a mondott védárkok s falak elkészítésére kell adniuk és azokra fordítaniuk. Mindazonáltal Újévkor nevezett polgáraink egyéb nekünk felajánlandó ajándékokon kívül egy ötven arany forint jóféle, igaz mértékű, s törvényes mértékű megaranyozott ezüst serleget, vagy ajándékol 50 arany forintot tartozzanak minden halogatás nélkül adni. Szintügy épp azon ajándékok napján ugyanazon polgárok időszerinti ajtónállóinknak 400 dénárt most folyó új pénzünkben, azon kívül főlovász mesterünknek ugyanazon város minden egyes céhe, bárminemű legyen úgy, mint valamennyi szűcsök egy bundát, valamennyi szíjjártók egy szablyát, és minden egyesek évenként egyszer, amikor mi oda vagy onnét elutaznánk, tartoznak adni s kezünkhöz szolgáltatni. A többi udvarnokoknak akár magunk, akár a királynéi legyenek, úgy mint a főétekfogó és főpohárnok mesterek, kulcsárok, szakácsok s bárki másoknak csupán saját ajtónállóinkat kivéve, semmit sem kell adniuk, fizetniük és szolgáltatniuk. Valamikor és valahányszor pedig mi, vagy a királyné ő felsége azon Szent Mária városunkban megszállanánk, a város és annak közönsége egész udvarunknak egy napra szükséges és alkalmas élelmiszereket tartozzék adni és bőségesen előállítani. Bíró pedig és esküdt polgárokat háboríthatalan hatalma legyen Szent Mária városunk közönségének választani, akik minden és bárminemű ügyeket, mint előre bocsátók

Pozsony városunk szokása szerint, ítéelhetnek és eldönthetnek. A panaszlók vagy azok ügyeit vivőknek, és azon város bírása és esküdtei előtt pörlekedő – s maguknak igazságot szolgáltatni kívánó minden, bármily rendűek, állapotúak s szabadságúak legyenek – minden szeretet, félelem, barátság, kedvezés és csábítás félretételével, igaz ítéletet és köteles igazságot szolgáltatassanak. Azon bíró és esküdt polgárok hasonló módon hozott ítélete s igazságszolgáltatásával meg nem elégedőknek pedig szabad legyen perüket minden akadály nélkül Pozsony városunk bírái – s kinek szabadságával az él, t. i. a főtárnokmesterünk vizsgálata s ítéletéhez föllebezniük, mindazonáltal úgy, hogy az említett föllebezési módon a főtárnokmester elé vitt ügyet szükség esetében viszont azon bírák és esküdtek elé semmi esetre se, hanem csupán a mi személyünkhöz lehessen megvizsgálás, tárgyalás és végleges határozat véget vinni és fölterjeszteni. Azon kívül az előbb említett polgároknak és lakosoknak megengedjük ugyanazon város igaz és régi javait, s tulajdonait általában s egyenkint szabadon használhassák és bírassák. És hogy ugyanazon város falai, védárkai s egyéb erődei mielőbb elkészítessenek, és jó karban tartassanak, akarjuk s e rendelménnyel határozunk miszerint az érintett város polgárai, vendégei és lakosai a Szent Máriai falak, árkok és más védművek munkájához adandó alkalommal, mint személyes, mint anyagi segedelemmel járulni kötelesek legyenek. Hogy pedig ezen általában s részletesen előre bocsátottak rendeletünk érvényét s erejét mindenkor megtartsa és a jövőben se lehessen szabad azt megszegni, visszavonni, megváltoztatni, vagy bármi módon megsemmisíteni, és hogy azon polgárok s lakosok a királyi kegyek s védelmével látván magukat ékesítve kegyességünket mindenütt dicsérhessék, ezen hiteles kettős függő pecsétünkkel megerősített kiváltságlevelünket engedjük s rendeltük nekik kiadatni.

Kelt tisztelendő Éberhard úr, Krisztusban atyánk, Isten és az apostoli Szentszék kegyelméből csanádi püspök s királyi udvarunk bizalmas és hív főkancellárunk keze által. Az Úrnak 1415. évében május 7. kalenda napján.*

Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltár, Somorja Város Magisztrátusa, leltári szám 1760.

(Kisfaludy Zsigmond kéziratának felhasználásával fordította Novák Veronika)

* A keltezésben, az átírásnál hiba csúszott be. Helyesen: Az Úrnak 1405. évében. Az átiratban a szöveg folytatása latinul: *Septimo Calendas Maii* (május 7. kalendáján). Kisfaludy Zsigmond szerint az eredeti oklevélben más szerepelt („Uralkodásunk 17. évében”).

I. Ferdinánd király kiváltságlevele Vágsellye részére 1536-ból

Mi, Ferdinánd Isten kegyelméből a rómaiak, Magyarország, Csehország stb. mindig felséges királya a spanyolok infánisa, Ausztria főhercege, Burgundia fejedelme stb. adjuk tudtára mindenkinek, akit illet, hogy tekintetes és nagyságos Révay Ferenc nádori helytartó, Turóc megye ispánja bemutatva nekünk nagyságos Majtényi Uriel turóci premontrei rend prépostjának és a turóci káptalannak papírra írt levelét, amelynek hátsó oldalára a konvent pecsétjét nyomták. A levél Séllye város valamint Királyfalva, Hosszúfalva Nyitra megyei faluk és a Pozsony megyei Peredfalva lakóinak egyezsége, amelyet kért vegyünk figyelembe. A faluk és mezőváros lakói, amikor a prépost tisztsége betöltetlen volt, sokat szenvedtek a hivatalnokok hatalmaskodásaitól, ami a prépostság és a lakosság kárára volt, így azok kérték a prépostot és azzal megegyeztek, hogy ezentúl minden bevételt ami a rendes, szokásos és rendkívüli adókból, mezőgazdasági és egyéb munkákból, kaszálásból, begyűjtésből az elhagyott, művelt és műveletlen földektől, az erdőktől, halastavaktól, halászhelyektől, vizenyős területektől, a Vágon lévő malmok és hajómalmoktól, valamint a felsoroltak tartozékaitól származnak maguk használhassák. Továbbá ugyancsak szabadon használhatják a különböző büntetésekből, köztük a fővesztésért kiszabott büntetésekből befolyó összeget. A büntetést a helyi bírák, állapítják meg, kivéve a két forinttól négyig terjedőket, valamint az idegenek – a birtokon kívül élők feletti ítélkezést. A prépostság házáat, amely újra felvirágzott 20 pénzzel támogassák és a hozzá tartozó Szent Mátyás apostol oltárához jó minőségű pénzben évente háromszor fizessenek. Pünkösöd előnapján hetven aranyat, Szent Mihály őrangyal ünnepén és Urunk születésének ünnepén 60–60 aranyat, amely összeg együtt 200 aranyat tesz ki. Ezt az összeget kötelesek a prépostnak és utódainak fizetni. A sellyei rév és vámpénz a prépostot illeti, valamint a bort Baráthyból kötelesek elszállítani Sellyére. Bizonyos esetekben a parasztok a fuvar és élelem beszolgáltatásra kötelezhetőek de mással nem terhelhetik őket. A régtől eddig Nyitrára fizetett 17 aranya a prépostot illeti.

A feljebb felsoroltakban a nevezettek Németprónai János, Szentmartony Lőrinc és Toth Pronai Kristóf plébánosok és Rázghai Ádám, Hindy János, Baráthy Chery Antal és más szavahihető nemesek közvetítésével jött lére. És mivel Révay Ferenc a nevezett mezőváros Séllye és a hozzá tartozó települések bírójának, esküdtjeinek vendégeinek és lakóinak nevében kérte erősítsük meg a levélben leírottakat, ehhez adjuk királyi beleegyezésünket, és ezeket megerősítjük. Levelünkben szó szerint leírtuk a nevezett levelet, és a kérést meghallgatva levelünkkel annak érvényességét megerősítjük és bizonyítjuk. Kelt Bécsben az Úr körülmetélésének ünnepe utáni kedden. Az Úr 1536. évében.

Magyar Országos Levéltár, A-35, Libri Regni, 6. kötet, 110–112. p. Az oklevél II. Mátyás átiratában maradt fenn 1610-ből.

(Fordította Novák Veronika)

II. Ferdinánd király kiváltságlevele Galánta részére 1635-ből

Mi, II. Ferdinánd, Isten kegyelméből a rómaiak mindig felséges választott császára, továbbá Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia stb. királya, Ausztria főhercege, Brandenburg, Stájerország, Korutánia, Karintia, Alsó- és Felső Szilézia, Würtemberg hercege, morva választófejedelem, Alsó- és Felső Luzsica hercege, Tirol és Gorícia grófja stb. Mindenkinek tudomására adjuk, akit érint, ezzel az oklevéllel. Galántai Eszterházy Dániel, Pál és Farkas kérésére, hogy a Pozsony megyei Galánta mezőváros lakosai királyságunk és a mezőváros lakóinak és egész közösségének hasznára (ahol eddig évente két vásárt tartottak, amely azonban nem volt összhangban a környék vásáraival, és azért nem hozott megfelelő hasznot, ennek módosítását, valamint további két vásár tartását kérték) négy szabad vásárt tartsanak, megengedjük, hogy mostantól kezdve négy vásárt tarthatnak, az elsőt Szent Gergely pápa ünnepén március 12-én, a másodikat pünkösd előtti szerdán, a harmadikat Szent István, Magyarország pártfogójának ünnepén, augusztus 20-án, a negyediket Szent Borbála ünnepén, december negyedik napján. Ha a vásárok napjai vasárnapra esnek, azok az ünnep előtti vagy utáni napon tartassanak meg, kivéve a pünkösd előtti, amely szerdán tartassék.

A heti vásárokat minden szerdán tarthatják. A vásárok és heti vásárok tartását ugyanolyan feltételek mellett engedélyezzük és adjuk meg, mint az oltalmunk alatt levő többi szabad királyi városainkban, mezővárosainkban és falvainkban. Nem lehetnek ezek a környező helyeken tartott más vásárok kárára.

Ezért benneteket, kereskedőket, vándorárusokat és kupeceket felszólítunk, hogy az említett éves vásárokon és heti piacokon, amelyek tartását Galánta mezővárosban engedélyeztük, áruitokkal, portékáitokkal jelenjete meg, és utána haza vagy máshova mehettek szabadon királyi oltalmunk alatt.

És azt akarjuk, hogy ezt nyilvánosan a vásárokon és egyéb nyilvános helyeken közzé tegyék, kihirdessék. Ezen levelünket, elolvasása után titkos pecsétünkkel hitelesítettük, amelyet, mint Magyarország királya használunk.

Kelt Bécsben, 1635. március 23-án. Római királyságunk tizenhatodik, magyar királyságunk tizenhetedik és cseh királyságunk tizennyolcadik esztendejében.

Ferdinánd

Slovenský národný archív (Szlovák Nemzeti Levéltár), fond Esterházy–česnecká línia (Eszterházy-cseszneki ág), szám nélkül.

(Fordította Novák Veronika)

III. Károly magyar király kiváltságlevele Vágsellye részére 1725-ből*

Mi, VI. Károly, Isten kegyelméből választott római császár mindig felséges, s Németország, Hispánia, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia stb. királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant, Stíria, Karintia, Krajna, Luxemburg, Württemberg és Thék hercege; Sváboország fejedelme, Morvaország örgrófja; Habsburg, Tirol, Ferretum, Kiburg és Görc grófja stb. Jelen levelünk értelmében emlékezetébe ajánljuk mindenkinek, akire tartozik, hogy Istenfélő Rajcsányi György atya, a nagyszombati jezsuita kollégium jelenlegi rektora elibénk járult jámborul, és elmondta, hogy Sellye mezővárosban, amely a Vág mellett van, és amely az említett nagyszombati Jézustársaság kollégiumához tartozik, emberemlékezet óta négy éves vásárt szabadon tartanak, elsőt Szent Dorottya szűz és vértanú ünnepén, másodikat húsvét utáni második vasárnapon, harmadikat Szent Margit ünnepén, negyediket, az utolsót Szent Katalin szűz és vértanú ünnepén. Kérte, hogy a megnevezett mezőváros, a Nagyszombati Kollégium és szintén a környező szomszédos helységek nagyobb hasznára, engedjük meg még egy vásár tartását, és így öt szabad vásárt tarthassanak úgy, hogy az ne legyen a környező vásárok kárára. Továbbá kérte, hogy a kereskedők, kupecok és vásári árusok nagyobb haszna kedvéért azt a fent megnevezett vásárt, amelyet a húsvét utáni második vasárnapon tartottak, más, megfelelőbb időre helyezzük át. Kérte a környező helységek beleegyezésével más városok mintájára, anélkül, hogy a környező helységek hasznát megfontanánk, hogy az említett Sellye mezővárosban engedélyezzük baromvásárok tartását is. Esedezve kért bennünket, hogy mi, királyi és császári hatalmunknál fogva, az előbb említett három vásárt eredeti állapotukban erősítsük meg, azt pedig, amelyet húsvét utáni második vasárnap tartottak, Szent Urbán ünnepére helyezzük át. Ezen kívül az említett négy vásáron kívül még egy vásárt Szent Kereszt Felmagasztalásának ünnepén engedjünk tartani. És engedjük meg, hogy az öt vásár előtt három nappal baromvásárt tartsanak. Rajcsányi György kérését meghallgatva kegyesen és királyi kegyelmünkből a fent meghatározott három vásárt megerősítjük királyi és császári hatalmunkból és kegyelmünkből. Azt a vásárt, amelyet húsvét utáni második vasárnap szoktak tartani, Szent Urbán pápa és vértanú ünnepére helyezzük át. Ezekén kívül mostantól még egy vásárt engedélyezünk Szent Kereszt Felmagasztalásának ünnepén. Kegyesen kijelentjük, hogy ezután öt szabad vásárt tarthatnak, elsőt Szent Dorottya szűz és vértanú, másodikat Szent Urbán pápa és vértanú, harmadikat Szent Margit szűz és vértanú ünnepén, negyediket Szent Kereszt Felmagasztalásának ünnepén, ötödiket, az utolsót Szent Katalin ünnepén. Ha illő és szükséges, ezeket a vásárokat az ünnepek előtt vagy a közvetlenül utánuk való napon tarthatják. Megengedjük, hogy az előbb nevezett Sellye mezővárosban a vásárok előtt három nappal mindennemű állattal baromvásárt tartsanak, minden olyan szabadsággal és kiváltsággal, amelyeket a szabad, vagyis éves vásárok bírnak, és amit a királyi városokban lévő baromvásárok bírnak, és ahogy az a környező helyeken van. Minek okáért titeket, kereskedők, kupecok, vásári árusok és utazók ezen levelünkkel felszólítunk, értesítünk, hogy a fent nevezett öt vásárra és baromvásárra az említett Sellye

* A magyar nyelvű fordítás megjelent még a következő kötetben: Novák Veronika (szerk.): Vágsellye 1002–2002. Vágsellye és Vidéke Polgári Társulás, Vágsellye 2002. 223–224. p.

mezővárosba áruitokkal, holmitokkal, a Vágon leúsztatott faáruitokkal szabadon, biztonságosan, félelem nélkül jöjjetek, hogy szabadon árulhassatok, és azután áruitokkal és dolgaitokkal haza vagy máshová mehettek szabadon királyi oltalmunk alatt. És azt akarjuk, hogy ezt nyilvánosan a vásárokon és egyéb nyilvános helyeken közzé tegyék, kihirdessék. Ezen levelünket titkos pecsétünkkel hitelesítettük, amelyet mint Magyarország királya használunk. Elolvasása után levelünk adassék vissza bemutatójának. Kelt Bécsben, október 16-án, az Úr 1725. esztendejében, római királyságunk tizenötödik, spanyol királyságunk huszonharmadik, magyar, cseh és a többi királyságunk ugyancsak tizenötödik évében.

Károly s. k.

Magyar Országos Levéltár, E-152.

(Fordította Novák Veronika)

KÖNYVEK

Kartous, Peter – Vrteľ, Ladislav – Gregorová, Anna – Brúder, Tomáš: HERALDICKÝ REGISTER SLOVENSKEJ REPUBLIKY I.

Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin, 2000, 277 oldal

Kartous, Peter – Vrteľ, Ladislav – Balogh, Adam: HERALDICKÝ REGISTER SLOVENSKEJ REPUBLIKY II.

Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin, 2001, 274 oldal

Kartous, Peter – Vrteľ, Ladislav – Adamová, Mária: HERALDICKÝ REGISTER SLOVENSKEJ REPUBLIKY III.

Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin, 2003, 303 oldal

Kartous, Peter – Vrteľ, Ladislav: HERALDICKÝ REGISTER SLOVENSKEJ REPUBLIKY IV.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Vydavateľstvo Matice slovenskej, Bratislava–Martin, 2005, 295 oldal

„Minden állam címerkultúrájának alapszólopa a címerhagyományok évszázadokon át kialakult szabályainak és művelésének, valamint a további, a címerből kialakult jelképek, a pecsét és a zászló, megismerése és tiszteletben tartása, állami, városi, községi, intézményi és magánszemélyi szinten egyaránt.“ Peter Kartous a szlovák belügyminisztérium levéltári és iratkezelési szakosztályának igazgatója és kollégája, Ladislav Vrteľ ezekkel a bevezető szavakkal indította el a Szlovák Köztársaság címerjegyzékének közreadását, immár hét éve. A címerjegyzéket 1991-től a szlovák belügyminisztérium levéltári és iratkezelési szakosztálya vezeti. A központi nyilvántartás célja, hogy bejegyezze a városi, községi és intézményi jellegű, valamint a magánszemélyek címereit. Ezen a téren szorosan együttműködik a központi címerbizottsággal és a címertanáccsal.

A címerjegyzéket 2000-től jelentetik meg. A többkötetes műből eddig négy kötet jelent meg.* Az első kötetben az 1992-ben elfogadott új szlovák állami címer, pecsét, zászló, lobogó mellett 452 városi és községi címer, valamint zászló került bemutatásra. Az egyes városi és községi címereket abc sorrendben közlik. A színes címerábrázoláson kívül a címer leírása, az annak alapjául szolgáló történelmi pecsét első előfordulása, valamint az új címer alkotóinak neve, a címerjegyzékbe történt bevezetés ideje és nyilvántartási száma szerepel. Az első kötet végén 4 egyházi személyiség, 16 magánszemély és 6 társulás, illetve intézmény címerét is bemutatják a szerzők. A kötet bevezetőjét a címertan alapszabályainak ismertetése követi. A kötet végén helynévmutató, illetve tárgymutató segíti a kötetben való gyors tájékozódást.

A második kötet 2001-ben látott napvilágot. Ebben 412 városi és községi, valamint 48 családi, illetve magáncímert mutatnak be. A kötet bevezetője után a szerzők a vexiológia alapjaival ismertetik meg az olvasót, segítve az egyes zászlótípusokban való eligazodást és a helyes megnevezések használatát. A kötetet az elsőhöz hasonlóan helynévmutató és tárgymutató zárja.

* Az ötödik kötet 2006-ban jelent meg. Kartous, Peter: Heraldický register Slovenskej republiky V. Matica slovenská, Martin 2006. 288 oldal (szerk. megj.)

A harmadik kötetben 420 városi és községi címer ábrázolása és leírása kapott helyet. Köztük megtalálhatjuk az újonnan megalakult felsőbb közigazgatási egységek, a megyék címereinek, pecsétjeinek, zászlójainak a leírását, ugyanúgy a megyék előljárói számára készített külön zászlók ábrázolását és leírását is. A besztercebányai önkormányzati kerület címerében Zólyom, Nógrád, Bars és Hont megyék 16. századi címerei találhatók. A pozsonyiében Pozsony megye címere kapott helyet, a kassaiében Torna, Szepes, Zemplén, Abaúj és Ung megyék címereit találjuk. A nyitrai önkormányzati kerület címerében Nyitra megye átalakított címere szerepel (Szent László kezében, a magyar címerrel díszített pajzsot „kicserélték“ a mai szlovák címerre). Az eperjesi önkormányzati kerület címerében Sáros, Sepes, Zemplén megye, a trencsényi önkormányzati kerület címerében Pozsony, Trencsén és Nyitra megyék címereiből származó elemek vannak. A nagyszombati önkormányzati kerület címerébe Pozsony megye és Nagyszombat város címere, valamint a Vág, Duna és Morva folyót ábrázoló három vágás került. A zsolnai önkormányzati kerület címerében Zsolna város, Liptó, Turóc és Árva megye címereinek egyes részei kaptak helyet. A címerjegyzékben a városi és községi, valamint az önkormányzati kerületek címerei mellett családi, illetve magáncímerek is bemutatásra kerülnek. A kötet bevezetőjében a hivatalos pecsét használatának szabályaival foglalkoznak és alapos útmutatást adnak azok elkészítéséhez. Ezt a kötetet is helynévmutató és tárgymutató zárja.

A negyedik kötet 404 városi és községi címer, valamint 76 magánszemély címere kapott helyet. A kötet bevezetőjéből megtudhatjuk, hogy 2004 végén a belügyminisztérium címerjegyzékében csaknem 2400 város és község címerét tartották nyilván. A városi és községi címerek után ismét a családi és magáncímerek bemutatására kerül sor. Ezek között főleg a közéleti, világi és egyházi személyiségek címerei kapnak helyet, de szép számban mutatja be a kötet több levéltáros címerét is.

Szlovákiában a városi és községi címerek általában a legrégebbi pecsétkép ábrázolásából indulnak ki. Ennek köszönhetően az egykori pecsétképek is megújulnak. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor új ábrázolás elfogadása mellett dönt a címerbizottság. Erre főleg akkor kerül sor, ha már nem lelhető fel a régi pecsét, vagy az eddig használatban lévő szeretnék megváltoztatni, esetleg nem sikerül megállapítani a régi pecsétkép és a település története közötti összefüggést.

Novák Veronika

MIERY A VÁHY V DEJINÁCH ĽUDSKEJ SPOLOČNOSTI.

Zborník príspevkov z rovnomennej konferencie, ktorú usporiadala Sekcia archívniatva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v spolupráci s Ministerstvom vnútra SR – odborom archívov a registratúr a Slovenským metrologickým ústavom 27.-28. septembra 2005 v Bratislave.

Ragačová, Júlia (szerk.), Bratislava, 2006, 172 oldal

A 18 tanulmányt tartalmazó kötet, amelyet gazdag képanyag tesz színesebbé a 2005. szeptember 27–28-án megtartott *Mértékek és súlymértékek az emberi társadalomban* c. tudományos konferencia előadásait tartalmazza. Mindegyik tanulmány után német rezümé található, az utolsó kettő után angol nyelvű. A kötet végén található névjegyzék a szerzők munkahelyi címét is tartalmazza.

Pavol Valachovič a római hossz mértékekkel és felhasználásuk módszertani problémáival foglalkozik. Tanulmányából többek között azt is megtudhatjuk, hogy az egykori Római Birodalom területén adatolható mérések között nagy különbségek mutathatók ki, amelyek a korabeli földmérők munkamódszereire és eltérő adatgyűjtésére vezethetők vissza. Annak ellenére, hogy a görög és a római szerzők műveiben számos történelmi, földrajzi, szociális és gazdaságtörténeti adatot találhatunk, a Krisztus utáni első négy évszázadra vonatkozó ismereteink nagyon hiányosak.

Juraj Roháč írásában a középkori városok súlymértékeit mutatja be. A középkori árukereskedelemben, kézművesiparban és földművelésben lehetetlen volt a mértékegységek egységesítése, vidékenként nagyon is változatosak voltak. A gazdasági kapcsolatfelvétel érdekében azonban ezeket a mértékegységek össze tudták hasonlítani. A termékek nagyságát, mennyiségét, űrtartalmát vagy súlyát is meg tudták állapítani. A szerző részletesebben foglalkozik a nagyszombati mérővel, amely a mai dél-nyugat szlovákiai régióban terjedt el, a vásárok és piacok mértékegységeivel, valamint a használatban lévő mértékek ellenőrzésével, felügyeletével.

A 16. századi zólyomi űrmértékek használatával Radoslav Ragač foglalkozik. A szerző a zólyomi mérlegek történetét vázolja a fellelhető levéltári források és a régészeti leletek alapján. Zólyom mértékeinek egységesítését, az új mérőeszközök vásárlását, a hitelesítési eljárást, ill. a gabona- és borkereskedelem szabályozását kíséri figyelemmel.

Igor Graus Besztercebánya város mérlegének történetét mutatja be a 16. század végéig. A középkori bányavárosok mérlegei a nyersanyagok és áruféleségek vásárlására és eladására szolgáltak, s döntő szerepet játszottak az áruk tömegének ellenőrzésénél. A szerző felsorolja a városi mérlegmester feladatait (a bányagyártáshoz szükséges anyagmennyiség és termékek biztosítása, árusítása), teret szentel a mérleghasználat körüli ellentéteknek a város és a Thurzó-Fugger-uradalom között, és részletesen foglalkozik a besztercebányai súlymérték hitelességével, amelyet egészen a 18. századig használtak.

Zuzana Nemcová a 16–18. századi magyarországi mértékek és súlyok szabályozását kíséri figyelemmel. Áttekinti a középkori uralkodói rendelkezéseket, az egyes városi mértékek jellegzetességeit; a magyarországi mértékrendszerek egységesítésének nehézségeit is tárgyalja.

Jana Skladaná a 17–18. századi szlovák nyelvű receptgyűjteményekben található adatok alapján hasonlítja össze a mértékeket és súlyokat. A nyelvemlékekben található botanikai és metrológiai kifejezéseket vizsgálja. A súlyok és mértékegységek

elnevezéseit két csoportba sorolja (pontos mértékegységek, szabványosítottak, ill. a kevésbé pontosak, komparatív módon körülírtak). Részletesen elemzi az egyes szókapcsolatokat és megmagyarázza szerepüket.

Miroslav Kamenický a 18. századi közép-szlovákiai kohóipari mércékkel és súlyokkal foglalkozik. A szerző a mai közép-szlovákiai terület bányavárosainak (Körmöcbánya, Selmecebánya, Besztercebánya, Bakabánya, Libetbánya, Újbánya, Bélabánya) hossz-, súly-, térfogat- és űrmértékeit tekinti át.

A Jozef Skákala, Dana Oravcová szerzőpáros a metrikus rendszer születésénél bábáskodó 18. századi francia értelmiségiek szerepét mutatja be. Az írás röviden vázolja az egyes személyek és tudományos intézmények tevékenységét. A mellékletben néhány francia tudós életrajzi adata és arcképe található.

Jozef Novák a szlovákiai történeti metrológia alapítójáról, Alexander Húščaváról értekezik, aki a történeti sedégtudományok mellett a mezőgazdasági mértékek és súlyok problematikájára szakosodott.* Novák bemutatja Húščava publikációit és kritikai megjegyzéseket fűz megállapításaihoz.

A mérés tan az éremgyártás és a kereskedelem vizsgálata szempontjából különösen fontos. Ezért figyelemre méltó Ján Hunka tanulmánya, amely a mérés tan, valamint az érem tan kapcsolatait vizsgálja. Az írás röviden áttekinti a szlovák numizmatikai publikációkat is.

A mérőműszerek ábrázolásainak az előfordulása a szfragisztkai és heraldikai anyagban teljesen periferikus témaként jelenik meg. Radoslav Ragač témaválasztása ezért izgalmas, a mérőműszerek heraldikai figuraként való előfordulásával foglalkozik. A tanulmány a fizikai személyek, a magyar nemesi címertan, a céhek, egyházi intézmények és személyek, egyesületek, valamint az állami intézmények címereiben ábrázolt mérőműszerek előfordulásának kérdéseit vizsgálja.

Pavol Tišliar a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karán folyó metrológiaoktatás előzményeit és jelenét vázolja. Az előadásokat és szemináriumokat az elmúlt években a kurzusok rendszere váltotta fel. Az önálló metrológiai kurzus 2003-ban nyílt meg.

Elena Kašiarová és Július Ladziarsky a Selmecebányai Állami Központi Levéltárban folyó mérés tan kutatásokat mutatják be. A szerzők nemcsak a bányászatban használatos mértékegységeket jellemzik, hanem a földmérők tevékenységét és a műszaki-technikai segédeszközöket is bemutatják. Külön figyelmet szentelnek a mérőeszközök történeti ábrázolásának és a bányatérképek adatainak. A tanulmányhoz gazdag képmellékletet csatoltak.

Az alábbiakban említendő szerzők a nem éppen mérés tan tanulmányokat közölnek. Tomáš Tandlich rövid áttekintéséből inkább a felföldi szabad királyi városokban működő kereskedelmi céhek keletkezéséről és kereskedelmi tevékenységükről tudunk meg többet, mint a céhek által használt mértékegységekről. A festőművészetben használatos mérőeszközökről alig kapunk információt Jana Ovšáková írásából, aki lényegében a festészetben használatos eljárási módokat és az alapanyagok

* A Szlovák Tudományos Akadémia kiadásában a mezőgazdasági mértékegységekről megjelent monográfiája: Poľnohospodárske miery na Slovensku, SAV, Bratislava 1977. Húščava munkáinak teljes bibliográfiáját lásd Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica 45. Pamätnica k 50. výročiu študijného odboru archívniectvo a pomocné vedy historické FF UK v Bratislave, Univerzita Komenského, Bratislava 2002. 260–264. p. (a szerk. megj.)

feldolgozásának módszereit vázolja. Szent Miklós attribútumának, a három arany gömbnek az ikonográfiai és vallás-, ill. művészettörténeti magyarázatát nyújtja Martin Šugár, akinek melleleg igen érdekes tanulmánya nem illik a kötet koncepciójába, a mérésről említést sem tesz.

Az utolsó két tanulmány szerzői között a Szlovák Metrológiai Intézet munkatársait találhatjuk, akiknek igencsak specifikus témaválasztása csak a szűkebb szakmabelieket érdekelheti. Miroslava Benková és Štefan Makovník a szlovákiai átfolyásmérés történetéről nyújt nagyon foghíjas „keresztmetszetet“. A „szlovákosított“ pressburgi Segner János Andrással (Johann Andreas Segner) a 18. századig „vezetik vissza“ a szlovákiai átfolyásmérés történetét, a dualizmus időszakát teljesen kihagyják és csak a 20. századi, ill. a közelmúltat mutatják be részletesebben. Az írás egyetlen pozitívuma a jelenlegi szlovákiai metrológiai géppark és technikai felszerelés bemutatása. A kötet utolsó tanulmánya pedig inkább a technikai-informatikai újdonságok kedvelőinek lehet „csemege“. Pavol Doršic a GPS Navstar navigációs rendszer műszaki adatait, működési elvét, jelzéseinek felhasználását tekinti át.

Pokreis Hildegarda

Szerzőink

Dr. Bácskai Vera, történész

(Eötvös Loránd Tudományegyetem, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék,
Budapest)

Gaucsík István, levéltáros

(Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltár, Vágsellye)

PhDr. Lengyel Tünde, történész

(Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Pozsony)

PhDr. MarsinaRichard, történész

(Nagyszombati Egyetem, Történelem Tanszék, Nagyszombat)

Dr. Nagy Ferenc, igazgató

(Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza)

PhDr. Novák Veronika, igazgató

(Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltár, Vágsellye)

ifj. Novák Veronika, levéltáros

(Thain János Múzeum, Érsekújvár)

Pokreis Hildegarda, levéltáros

(Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltár, Vágsellye)

Szendiné Orvos Erzsébet, levéltáros

(Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen)